

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Obecné antropologie

Bc. Kateřina Hager

**Dilema „mateřské“:
protichůdné strategie a vnímání mateřství
u současných českých matek**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Yasar Abu Ghosh, PhD.

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jsem jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 10. února

Kateřina Hager

Poděkování

Mé největší díky patří mému manželovi Tariqovi, mé mamince a mým synům Matteovi, Eliášovi a Kristiánovi za obrovskou trpělivost a podporu, bez které bych nikdy tuto diplomovou práci nenapsala. Dále velmi děkuji svému vedoucímu práce Yasarovi Abu Ghoshovi a rovněž Petře Ezzedine za veškerou jejich pomoc a cenné rady. Nakonec děkuji všem ženám, které mi poskytly důvěru a zúčastnily se mého výzkumu.

Abstrakt

Tato práce představuje etnografii „mateřské“ v České republice, která je přiblížena skrze analýzu zkušeností, postojů a reflexí 14 českých matek žijících v Praze. V českém prostředí kulturně naturalizovaný a institucionálním nastavením podporovaný model 3-4leté „mateřské“ má zásadní dopad na pozici ženy v rodině i v rámci společnosti. České matky se dnes téměř automaticky stávají hlavními pečovatelkami o dítě v raném věku, mnohdy však postrádají výraznější pomoc v péči ze strany rodiny či networků běžných v minulosti. Využívání soukromých jeslí či placené chůvy pak, vedle finanční nákladnosti, brání v Česku i kulturně negativní postoje vůči takovýmto formám péče. České matky se rovněž potýkají se dvěma ideologiemi – jednou, která zdůrazňuje význam celodenní mateřské péče pro dobro dítěte, a druhou, která vyzývá k nutnosti seberealizace v rámci vlastní profese a podílí se na etablování nízkého statusu matky v domácnosti. Tato etnografie se soustředí na vzájemně se podobající, ale mnohdy i protichůdné chápání mateřské role skrze biografická narativa třech vybraných skupin českých žen: matek, které se několik let věnují celodenní péči o dítě v domácnosti; matek, které pracují na poloviční úvazek; a matek, které se vracejí do zaměstnání „brzy“ po narození svého dítěte.

Klíčová slova:

„mateřská“, mateřství, péče o dítě, gender, genderová rovnoprávnost, dělba práce v rodině

Abstract

This work provides an ethnography of maternity leave in the Czech Republic, analyzing the experiences, attitudes and reflections on motherhood among 14 Czech mothers living in Prague. Maternity leave in the Czech Republic distinguishes itself from that in many other western countries by virtue of its long-term nature – typically 3 to 4 years per child. Ultimately, this model for long-term home care, institutionally structured and culturally naturalized, has an essential impact on the position of woman in the family and in the society at large. Today, Czech mothers find themselves the default caretakers in the home but lacking the extended family support and networks accessed in the past, particularly acute in the context of culturally negative attitudes toward hired help and nurseries in the Czech Republic. Czech mothers also find themselves pinned between two ideologies – one stressing the importance of maternal care for the well-being of the child and another establishing the low status of staying home to raise a child in the context of the need for self-realization in a career. This ethnography teases out the sometimes reinforcing but often conflicting notions of what it is to be a mother through analyzing the biographical narratives of three identified groups of Czech women: mothers who have devoted several years to childcare at home; mothers who work part-time; and mothers how return to their jobs full time “shortly” after the birth of their child.

Key words: maternity leave, motherhood, child care, gender, gender equality, household division of labor

Obsah

ABSTRAKT

1. ÚVOD.....	7
1.1 Metodologie.....	10
1.2. Etika výzkumu.....	12
2. SOCIÁLNÍ KONSTRUOVANOST MATEŘSTVÍ A „MATEŘSKÉ“.....	16
2.1. Mateřství v sociokulturní perspektivě	16
2.2. Česká „mateřská“.....	21
3. VYPRAVĚNÍ NEJEN O „MATEŘSKÉ“	29
3.1. Matkou na plný úvazek.....	29
3.2. Mezi mateřstvím a profesí.....	46
3.3 . Zaměstnaná matka.....	57
4. MATEŘTVÍ JAKO ŽIVOTNÍ SITUACE.....	73
4.1. On je v tý práci a jsem prostě doma.....	73
4.2. Družit se k mimískovi nebo chodit na nějaký kurzík.....	83
4.3. Ono to vypadá, že jsme jakoby plnohodnotný osobnosti, ale každé má k tomu rodičovství úplně jinou pozici.....	90
5. ZÁVĚR.....	104
Bibliografie.....	109

1. ÚVOD

Na pultech knihkupectví se stále rozrůstá množství knih na téma „jak pečovat o dítě“ v prvních letech života. Stále více toho víme o nitroděložním vývoji, o jednotlivých etapách dětství i o potřebách těch nejmenších. Víme toho však dost o matkách, které tyto dětské potřeby denně uspokojují a mnohdy jim i výrazně podřizují své vlastní životy? Celodenní péče o nejmladší děti je v Čechách téměř výhradně doménou žen. Z jediné návštěvy pískoviště v pondělí dopoledne je zřejmé, že otec na rodičovské patří v této zemi stále ještě mezi rarity. Avšak jaké jsou zkušenosti současných českých matek s „mateřskou“? Jak vypadá každodenní život matek na „mateřské“ v porovnání s životem matek, které kombinují péči o dítě se svou profesí? Jaká přesvědčení vedou dnešní ženy k tomu, že zůstávají s dětmi doma po celé tři až čtyři roky, a jaká je naopak motivují k rychlému návratu do zaměstnání?

Svět pískovišť, mateřských center a každodenního života matek v domácnosti je stále nedostatečně probádanou oblastí zahalenou do klamného hávu mateřské přirozenosti. Nakonec proč z něčeho jako mateřství dělat vědu? Vždyť ženy pečovaly o malé děti co svět světem stojí. Jedním z důvodů, proč se zkušenostmi a názory matek s malými dětmi vážně zabývat, mohou být např. statistické údaje mapující porodnost v ČR za posledních několik let. Jasně totiž vypovídají o tom, že dovolená s Čedokem je v dnešní době v Česku daleko populárnější než ta mateřská. Přibývá žen, které buď dobrovolně volí bezdětnost, nebo odkládají mateřství až na poslední chvíli. Stále časteji se hovoří se o tom, že příští generace bude generací jedináček. Avšak v podmínkách, kdy stále leží většina starostí spojená s péčí o dítě a domácnost na matkách, kombinace mateřství s profesí je značně komplikovaná a otcové mnohdy představují jediné živitele v rodinách s malým dítětem, není tento fakt nijak překvapující. Stálý nedostatek flexibilních pracovních úvazků, zavírání jeslí a nedostatečná podpora aktivnějšího zapojení mužů do péče o nejmladší děti v České republice úspěšně udržuje tradiční model rodiny: matka pečovatelka a otec živitel.

Mateřství představuje nepochybně radost a naplnění, může však pro řadu žen znamenat i vážný handicap v hledání zaměstnání a dlouhodobější finanční závislost na muži. Tlak dnešní doby na flexibilitu a nezávislost, které se těžko slučují s péčí o malé dítě, výstižně vyjádřil Ulrich Beck: „Každý musí být nezávislý a volný, jak to vyžaduje trh, který zajišťuje jeho či její ekonomickou existenci. Subjektem trhu je

nesmlouvavě nezadaný jedinec, nezatěžovaný vztahem, manželstvím či rodinou.“(Beck,1992, in Sirovátka, Mareš, 2002:111). Narození dítěte a mateřství představuje pro ženu důležitou změnu nejen z biologického hlediska, ale znamená též přelomový moment, kdy je žena nucena vymezit se vůči genderovým rolím, které jsou jí připisovány v rodině i ve společnosti. Zatímco řadě žen může tradiční rozdělení vyhovovat a péče o dítě v domácnosti je plně uspokojuje, jiné ženy hledají způsoby, jak se z tohoto tradičního nastavení vymanit a jak spojit své mateřství se svou profesí. Touha „být dobrou matkou“ je jistě společná všem matkám, avšak zdaleka ne pro všechny znamená totéž. Jak tvrdí Shari L. Thurer: „The way to mother is not writ in the stars, the primordial soup, the collective unconciousnes, nor in our genes.“(1995: XV).

Záměrem mé diplomové práce je zkoumat, jak české matky v rané fázi rodičovství formují současnou podobu mateřství svými individuálními volbami ohledně „mateřské“. Na základě zúčastněného pozorování a 14 biografických rozhovorů s matkami, které pečují alespoň o jedno dítě do věku 4 let, se budu snažit přiblížit, jak dnešní české ženy žijící v Praze vnímají svou mateřskou roli a jak se jim daří ji skloubit s jejich dalšími identitami. Ve svém výzkumu využívám biografická narativa matek, jež se liší v délce a formě „mateřské“, kterou zvolily. Bude mě zajímat, jak odlišně tyto ženy chápou mateřství a potřeby dítěte.

Ve své diplomové práci se pokusím přiblížit odlišné zkušenosti těchto žen i argumenty, které využívají k vysvětlení své mateřské strategie. Podstatnou otázkou, kterou si budu ve své práci klást, je to, zda volba délky a formy „mateřské“ vyplývala skutečně ze svobodné volby a přesvědčení zkoumaných žen, či spíše z nutnosti podřídít se daným podmínkám v rodině a společnosti. Bude mě zajímat, jak současné nastavení rodičovské politiky ČR a normativní stereotyp mateřské péče ovlivňují volbu a podobu péče o dítě u vybraných matek. Důležitým cílem mé diplomové práce pak bude nahlížet „mateřskou“ jako možný způsob vlastní sebeidentifikace a manifestace různého vnímání genderových rolí i vymezení se v rámci společnosti.

Přestože jsem svůj výzkum týkající se „mateřské“ oficiálně zahájila teprve na jaře 2009, stojí za to zmínit, že jsem sama jako matka tří dětí strávila každodenní péči o děti téměř osm let. Na základě svých vlastních zkušeností se v celé své práci záměrně vyhýbám názvu mateřská či rodičovská dovolená, který dle mého názoru nevystihuje charakter této práce. Pokud by se totiž skutečně jednalo o dovolenou, nemám pochyb o tom, že by o ní projevilo zájem i více českých mužů. Avšak zatímco mnoho otců by se jistě rádo alespoň půl roku plně věnovalo svým potomkům, vyhlídka na rodičovský příspěvek, finanční

závislost na partnerce, každodenní péče o domácnost, izolace a především nulové společenské ocenění jejich pracovního výkonu už tak lákavé nejsou. Jedna z matek v rámci mého výzkumu naopak výstižně podotkla, že jedním z největších problémů mateřské dovolené je skutečnost, že narozdíl od ostatních zaměstnání „mateřská“ žádnou dovolenou nemá, pracuje se v noci, soboty i neděle.

V rámci svého výzkumu jsem pořídila biografický rozhovor s ekonomkou, zdravotní sestrou, právníčkou, manažerkou, učitelkou i architektkou. Žádnou z těchto žen však roky prosezené ve školních lavicích, odborná školení ani literatura týkající se péče o dítě nijak nepřipravily na mateřství jako takové. Jistěže kojení, přebalování či koupání miminka se lze naučit během pár hodin, avšak být matkou vyžaduje i zcela jiné vlohy. Jasně si vybavuji ten pocit závratného štěstí, když se nám narodil náš první syn. Následující noc v porodnici však celou noc proplakal a já jsem po dlouhém porodu postrádala sílu ho stále kojít a konejšit. Když mě okolo třetí v noci vzbudila setra s tím, že dítě brečí, chtělo se mi brečet taky. Sestra na mě soucitně pohlédla a komentovala situaci slovy: „no jo, teď už je to všechno na vás, mamčo!“.

Co jsou ale skutečně „mateřské povinnosti“? Kolik týdnů, měsíců či let by měla matka o své dítě plně pečovat a jak by měla tato mateřská péče vypadat? Přestože na tuto otázku jistě neexistuje jedna správná odpověď, není možné zcela ignorovat fakt, že určitý model péče o dítě je v jistém kulturním prostředí chápán jako „normální“, zatímco jiný nikoliv. V České republice matky tráví celodenní péči v domácnosti podstatně delší dobu, než je běžné jinde v Evropě. Bartáková uvádí, že v případě jednoho dítěte je typické 3-4leté přerušování pracovní dráhy, v případě více dětí není výjimkou 5-7 let mimo trh práce (Bartáková 2008:182. in Sirovátka, Hora, 2008). Vnímají dnes české matky toto období jako luxus a vítanou přestávku v profesionální kariéře, nebo spíše jako morální imperativ a povinnost, které by měly dostát? Ochudily by ukrácením „mateřské“ své potomky, nebo spíše samy sebe? Jakým rizikům se naopak vystavují ženy, které tuto nepsanou normu překročily a rozhodly se delegovat část péče o své dítě na jinou osobu, aby mohly pokračovat ve své profesní dráze?

Ačkoliv se rozhodnutí ohledně „mateřské“ může jevit jako vycházející především z osobních preferencí každé ženy, nese jistě známky sociokulturního prostředí, ve kterém se odehrává. Jak tvrdí Adrienne Rich ve své knize *Of Women Born*: „Motherhood – unmentioned in the histories of conquest and selfdrom, wars and treaties, exploration and imperialism – has a history, it has an ideology, it is more fundamental than tribalism or nationalism.“(1986:33). Samotnou analýzu biografických rozhovorů tedy předkládám

společně se stručným nástinem socio-historických podmínek vývoje české „mateřské“, které úzce souvisí s postoji současných matek k péči o dítě v raném věku.

1.1. Metodologie

Ve svém kvalitativním výzkumu jsem využívala metodu zúčastněného pozorování a biografických rozhovorů. Mým původním záměrem bylo oslovit dvě skupiny matek – ženy, které se rozhodly pro nejméně tříletou „mateřskou“, během které nezastávaly žádnou pravidelnou výdělečnou činnost, a skupinu matek, které se naopak do jednoho roku dítěte vrátily zpět do zaměstnání. Předpokládala jsem, že ženy, které jsou doma s dítětem tři roky nebo tři měsíce, se budou lišit nejen co do svých zkušeností, ale i v tom, jak pojmají mateřství a péči o dítě v raném věku. Cílem bylo zprostředkovat širší spektrum zkušeností a názorů vybraných matek, které by umožnilo vidět vztah mezi individuálním jednáním, rodinnou politikou státu a dominantními ideologiemi mateřství.

Všechny oslovené matky byly Češky a trvale bydlely v Praze. Vzděláním se jednalo o středoškolsky či vysokoškolsky vzdělané ženy. Věk matek se pohyboval od 30 do 40 let. Význam jsem přikládala skutečnosti, že všechny tyto ženy částečně vyrostly v době socialismu, ale dospívaly již v porevoluční době. Ženy v rámci mého výzkumu byly buď vdané, či žily v dlouhodobém vztahu s partnerem. Matky jsem si vybírala na základě toho, zda v době rozhovoru pečovaly (některé jen část dne) o dítě, které bylo mladší 4 let. Toto kritérium jsem si stanovila z toho důvodu, abych mohla zkušenosti těchto žen s mateřstvím a volbou délky „mateřské“ zachytit ve fázi, kdy pro ně byly stále aktuální či v živé paměti. Přestože ženy v rámci výzkumu měly odlišný počet dětí, za významné jsem považovala především to, jakou délku a formu „mateřské“ zvolily u prvního dítěte a případně, zda se tato změnila s dalším dítětem v rodině.

Za základní předpoklad možnosti pořídit biografický rozhovor, který by autenticky zprostředkoval životní zkušenost a postoj k mateřství, jsem považovala určitou míru oboustranné důvěry. S výjimkou dvou matek jsem si pro své rozhovory záměrně vybrala ženy, které jsem již částečně znala ze svého okolí. Jednalo se o matky malých dětí, které jsem poznala během svých každodenních aktivit s vlastními dětmi a ke kterým jsem měla určitý vztah. Lze tedy říci, že naše rozhovory o mateřství představovaly spíše určité vyvrcholení řady předešlých setkání a spontánních hovorů. Dotyčné ženy jsem si tedy

vybírala podle toho, co jsem se o nich dozvěděla z předešlé interakce s nimi. Některé z těchto žen jsem opakovaně potkávala dopoledne na dětském hřišti či v mateřském centru, jiné jsem znala z místa bydliště a slýchala jsem od nich, že plánují návrat do zaměstnání a hledají spolehlivou chůvu. Měla jsem tedy určitou představu o mateřských strategiích těchto matek, ale teprve biografické rozhovory mi umožnily dozvědět se více o tom, na základě čeho je tyto ženy legitimizují.

Výjimku představovaly pouze rozhovory s Radkou a Sašou, které jsem kontaktovala na doporučení svých známých, neboť jsem ve svém okolí neznala mnoho matek, které se vracely do zaměstnání na plný úvazek do 1 roku dítěte. Rozhovory s nimi jsem však považovala za zcela zásadní, neboť svým rozhodnutím nastoupit do zaměstnání do 1 roku dítěte vybočovaly z běžného modelu péče o dítě v českém prostředí. Nakonec se však i během těchto rozhovorů podařilo navázat neformální atmosféru a obě ženy se jevily velmi vstřícné a otevřeně mluvily o svých zkušenostech.

Každý z pořizovaných rozhovorů trval v průměru 2 – 3 hodiny, v případě, že matka neměla dostatek času, jsme rozhovor rozložily na více setkání. Přestože jsem měla připravené určité okruhy témat, které jsem s každou ženou chtěla postupně probrat, nechala jsem hovor často plynout směrem, který určila sama matka.

Z původních 14 biografických rozhovorů jsem se ve své práci blíže zaměřila na narativa 9 matek, která podle mého názoru dobře vystihují individuální rozmanitost, ale současně i podobnost zkušeností některých českých žen s „mateřskou“. Pro možnost použití přímé narace ve své diplomové práci využívám pro jednotlivé ženy přezdívky.

Během oslovování jednotlivých žen vyplynulo však najevo, že několik matek se dalo jen těžko zařadit do jedné ze dvou kategorií, o kterých jsem původně uvažovala. Svou mateřskou strategií nezapadaly ani do skupiny matek, které se věnují celodenní péči o dítě, ale ani do skupiny matek, které se vrátily do 1 roku zpět do zaměstnání a delegovaly péči na někoho jiného. Bylo stále zřejmější, že řada oslovených matek, které byly během rané fáze dítěte výdělečně činné, tak činila díky řadě kompromisů v oblasti své profese. Jednalo se především o ženy, které pracovaly na zkrácený úvazek nebo měly časově flexibilní práci a své pracovní povinnosti výrazně přizpůsobovaly svému přání osobně pečovat o dítě. Tyto ženy jak svou mateřskou strategií, tak i ve svých postojích k mateřství stály někde na pomezí „mateřské“ a své profesní kariéry, kterou vykonávaly podle svých individuálních možností.

Výsledkem bylo, že nakonec vznikly tři kategorie, kam jsem orientačně řadila ženy dle toho, jaký model péče o dítě zastávaly. V první kategorii *matkou na plný úvazek* se tak

nacházejí ženy, které u prvního dítěte zvolily nejméně tříletou „mateřskou“, do druhé kategorie *mezi mateřstvím a profesí* jsem zařadila všechny ženy, které během prvních tří let dítěte byly výdělečně činné alespoň na částečný úvazek, ale zároveň kladly důraz na nezastupitelnost matky během raného dětství, třetí kategorie *zaměstnaná matka* je vyhrazena pro ženy, které se rozhodly nastoupit na více než poloviční úvazek do 1 roku dítěte a delegovaly či byly ochotny delegovat péči o své dítě na placenou chůvu či jesle.

Přestože každá matka je ve svém mateřství nepochybně neporovnatelným originálem (zrovna tak jako každé její dítě), který může styl mateřské péče výrazně formovat, nejsou uvedené kategorie pouze imaginární. Během mého výzkumu bylo zcela zřejmé, že tyto kategorie, přestože pod jinými názvy, žijí ve vědomí matek samotných. Matky na ně v rozhovorech samy odkazovaly a ať už svými životními volbami či výroky se buď samy aktivně distancovaly od jedné či druhé kategorie, či se s nimi naopak svými názory identifikovaly.

1.2. Etika výzkumu

Etnografická praxe je již ze své povahy nutně eticky problematická. Jako antropologové vstupujeme do vztahů s lidmi a snažíme se dozvědět se co nejvíce o jejich životě nikoliv za účelem nezištného přátelství, ale ve snaze získat důležité etnografické údaje. S tímto etickým dilematem, s nejasnými konturami vztahu mezi výzkumníkem a zkoumaným a pocitem dluhu vůči ženám, kteří mi věnovaly svůj čas, jsem se potýkala během celého výzkumu. Největší inspirací mi v tomto směru byla práce Kirsten Hastrup *A Passage to Anthropology: Between Experience and Theory* (1999), která ukazuje etnografickou praxi bez příkras na vlastní zkušenosti s opačnou rolí „zkoumané“. Avšak byla to právě zkušenost samotných biografických rozhovorů, jež mi v mých očích pomohla částečně ospravedlnit antropologickou praxi. Oslovené ženy byly z velké většiny nejen velmi ochotné hovořit na téma mateřství, ale debata je zcela viditelně zajímala. Mnohé mě rovněž překvapily svou otevřeností a odhodláním se o své zkušenosti podělit.

Další etický problém jsem od začátku viděla ve skutečnosti, že ženy, které jsem do svého výzkumu zařadila, mi poskytly velkou důvěru a nechaly mě nahlédnout do svého soukromí s tím, že výzkum týkající se mateřství se jim jevil jako prospěšná věc. Avšak poté, co se se mnou ochotně podělily o často citlivé a velmi osobní informace, neměly už

dále žádný vliv na to, jak s těmito údaji naložím. Jejich výpovědi o zkušenostech s mateřstvím, nutně vždy jedinečným a neporovnatelným, se ocitly vedle výpovědí jiných žen a v kontextu mé práce mohou nabývat nového významu. Jak zdůrazňuje Scheper Hughes v předmluvě ke své knize *Saints, Scholars and Schizophrenics*, antropolog je postaven před závazek vůči své etnografii, ale též vůči lidem, kteří se mu otevřeli (2001:XI). Při práci s poskytnutými daty jsem se proto snažila postupovat co nejcitlivěji a někdy jsem záměrně nezveřejnila informace osobního charakteru, které by mohly mé respondentky případně kompromitovat.

Ačkoliv jsem ve své práci rozdělila dotazované matky do tří kategorií – *matkou na plný úvazek, mezi mateřstvím a profesí a zaměstnaná matka* - podle toho, jakou délku a formu „mateřské“ zvolily, chtěla jsem se vyvarovat zjednodušující typologizace žen. Vzhledem k tomu, že jsem sama s prvním synem strávila celé čtyři roky v domácnosti, ale s druhým synem jsem se již díky změně okolností rozhodla nastoupit na částečný úvazek do zaměstnání, uvědomuji si dobře nebezpečí stereotypizace typu „mámy od plotny“ a „matky kariéristky“. S tímto vědomím jsem ve své diplomové práci dala poměrně velký prostor přímé řeči samotných žen, aby čtenář mohl chápat jejich jednání a názory ve vztahu k jejich individualitě i širšímu kontextu jejich specifické životní situace.

Skutečnost, že jsem sama matkou tří dětí, mi během výzkumu nepochybně otevřela dveře a výrazně zjednodušila hledání matek pro účel mého výzkumu. Všechny oslovené matky věděly, že mám sama tři děti do věku sedmi let, a přistupovaly ke mně s důvěrou. Pohlížely na mne nejen jako na studentku antropologie, ale také jako na někoho, kdo má k dětem pozitivní vztah a ví, jak to s dětmi či na „mateřské“ chodí. Za podstatné považují též fakt, že ženy, které kombinovaly péči o dítě se svou profesí, předpokládaly, že jako studující matka budu mít také pochopení pro jejich rozhodnutí věnovat se během mateřství zároveň své profesi.

V paměti mi utkvěla snad pouze jedna trapná situace, která ukazuje na nerovné postavení výkumníka a zkoumaného. Jedna z matek, která se rozhodla pro klasickou tříletou „mateřskou“ mi na mou otázku, jaký má názor na placené hlídání, začala odpovídat značně emotivně v tom duchu, že „nechápe, proč si ho teda vůbec dělali, když ho pak šoupnou nějáký úplně cizí ženský...“ Když se mě však o pár minut později začala zvědavě vyptávat, jak to sama můžu vlastně zvládat – pečovat o tři malé děti a studovat k tomu - byla jsem ve velkých rozpacích. Tušila jsem, že pokud řeknu přímo, že sama během studií či pracovních povinností příležitostně využívám placenou chůvu, zásadně to ovlivní náš až do té chvíle otevřený rozhovor. Už jsem se chtěla pustit do zdlouhavého vysvětlování toho,

že mé děti občas hlídá nikoliv „úplně cizí ženská“, ale studentka pedagogiky, která je zároveň mou dobrou kamarádkou, k níž mám velkou důvěru a mé děti úžasný vztah. Zatím se však syn dané maminky začal hlasitě dožadovat matčiny pozornosti a odvedl náš hovor úplně jiným směrem. Skrze svou diplomovou práci mám teď konečně možnost i této ženě dát pravdivou odpověď v kontextu celé své diplomové práce.

Moje role insidera měla během výzkumu celou řadu výhod, avšak zcela jistě i řadu handicapů. Po téměř osmi letech pohybování se mezi matkami s malými dětmi jsem nepochybně vnímavější k řadě témat spojených s mateřstvím a do řady jejich zkušeností jsem schopna se dobře vcítit. Vyprávění jednotlivých žen o několika letech nevyspání, pocitech nepopsatelného naplnění z mateřství, ale i intenzivní touze dělat něco jiného, než trávit několik let na dětském hřišti, rezonovalo s řadou mých vlastních zkušeností. Stejně tak je však zjevné, že mi od tématu chybí určitý odstup, který by mi umožnil vidět zkoumaný problém z jiné perspektivy. Obávám se, že rovněž i některé ženy v rámci výzkumu mnohdy při rozhovoru hovořily v náznacích a spoléhaly na to, že jako matka tuším, co mají na mysli, a mohly opomíjet věci, o kterých se domnívaly, že jsou pro mě známé a všední.

Dalším problémem výzkumu, který se brzy vyjevil, byla časová zaneprázdněnost matek, které jsem oslovila. Všechny měly alespoň jedno malé dítě do věku 4 let a tyto děti byly často přítomny u našich rozhovorů, mnohdy včetně mých synů, což rozhovor často všelijak komplikovalo. Skutečnost, že malé děti se v přítomnosti matky dožadují její pozornosti a nedovolují jí často dělat nic jiného než „být matkou“, se potvrzuje na nahrávkách pořizovaných rozhovorů. Na záznamech jsou mnohdy sotva slyšet odpovědi matek, neboť je přehlušuje dětský křik, šarvátky či pláč jejich potomků. Matky děti při rozhovoru někdy kojily, jindy přebalovaly nebo uspávaly, a tak byly soustavně rozptylované od rozhovoru se mnou. Některé ženy přišly na rozhovor bez dětí, avšak již s tím, že spěchají za dětmi. Mnohdy vyšetřily jen omezený čas z práce nebo v době, než musely vyzvednout dítě ze školky či zájmových kroužků. Nejsilnějším dojmem, který jsem si odnesla z těchto rozhovorů, byla skutečnost, že pro matky s malými dětmi, především pro ty, co kombinují mateřství s profesí, představuje každý den boj s časem, se kterým nejsou zvyklé nijak plýtvat. Během výzkumu jsem se tedy snažila respektovat časovou omezenost matek a v případě, že jsem neměla dostatek informací z prvního rozhovoru, smluvila jsem si s danou ženou další termín.

Zřejmě poslední etické dilema, nad kterým jsem uvažovala, se netýká žen, které mi poskytly rozhovory, ale spíše těch, kteří v mé práci hráli nepřehlédnutelnou roli, ale

nedostali se sami ke slovu. Jednotlivé ženy ve svých vyprávěních mnohdy hovořily o tématech osobního charakteru, která se přímo dotýkala i soukromého života jejich rodiny, avšak jejich partneři se k tématu nemohli vyjádřit. Od samého počátku jsem však měla za cíl zprostředkovat a interpretovat zkušenosti vybraných českých matek s mateřstvím, které nutně představují pouze jednostranný pohled na otázky jako jsou péče o dítě v raném věku a genderový řád v rodině.

2. SOCIÁLNÍ KONSTRUOVANOST MATEŘSTVÍ A „MATEŘSKÉ“

2.1. Mateřství v sociokulturní perspektivě

Mlezivo (první vodnatý sekret mléčných žláz) bylo obvykle u Indiánů pokládáno za jed pro dítě. Proto nebylo dítě kojeno, dokud z mléčných žláz neproudilo kvalitní mléko. Indiánské ženy tvrdily, že není správné nechat dítě vyvíjet veškerou počáteční námahu jen proto, aby dostalo řídkou vodnatou potravu. Hlubší smysl tohoto tvrzení byl zřejmý: jak by dítě mohlo věřit světu, který ho takto přivítá? Místo toho první pokrm pro novorozence připravili příbuzní a přátelé – na uvítanou od celé komunity. Nasbírali nejlepší bobule a byliny prerie a jejich šťávu slili do bůvolího měchýře, upraveného jako kojenecká láhev. Žena, která byla obecně pokládána za „dobrou matku“, stimulovala ústa novorozence prstem a pak ho krmila šťávou. Erik H. Erikson „Dětství a společnost“¹

Přestože těhotenství i narození dítěte patří nesporně mezi zázraky přírody, které doprovází řada hormonálních změn, odehrávají se vždy na pozadí určitých sociokulturních podmínek, které se výrazně podílí na tom, jak jsou tyto procesy vykládány i prožívány. Nelze jistě přehlížet biologické předpoklady žen k mateřství, avšak ani moc společnosti strukturovat realitu a určovat normy jednání. V dnešní době, kdy je možno nechat si odnosit dítě náhradní matkou či pořídit si deserčata skrze umělé oplodnění, platí více než kdykoliv v historii, že „Biologické faktory omezují rozsah společenských možností otevřených kterémukoliv jedinci, ale sociální svět, jehož existence předchází existenci každého jedince, zase určuje omezení toho, co je biologicky možné.“ (Luckmann, Berger, 1999:178).

Příroda obdařila ženské pohlaví schopností rodit děti, avšak žádný konkrétní návod k mateřství již neposkytla. Běžně užíváme výrazy jako „tikají jí biologické hodiny“, má „mateřský instinkt“ a jaksi podvědomě předpokládáme, že schopnost ženy rodit děti je také spojena s „přirozenou“ schopností ženy vědět, jak s dětmi správně nakládat a být „dobrou matkou“. Avšak co se v určité historické etapě či kulturním prostředí zdá jako zcela automatické, se může již o generaci později jevit jako zcela nemyslitelné. Mateřství je institucí mající svou vlastní historii. Práce Shari L. Thurer *The Myths of Motherhood: How Culture Reinvents the Good Mother* (1994) ukazuje, že normy a ideologie provázející

¹ Erik H.Erikson 1959: 125

mateřství se během historie výrazně měnily. Jedním z hlavních cílů knihy je pak zpochybnit předpoklad, že výhradní celodenní péče matky je nutnou podmínkou zdravého psychického vývoje dítěte (Thurer,1994:291).

Cennost historické perspektivy pro antropologii, zejména pokud se zabývá tématy týkající se vlastní společnosti, zdůrazňuje i Faye Ginsburg. Ve své práci *Contested Lives: The Abortion Debate in An American Community* (1989) autorka ukazuje, že skrze pohled do minulosti je možné nejen vidět současná témata v novém světle, ale i pochopit jejich provázanost s dlouhotrvajícími procesy ve společnosti (Ginsburg, 1989:202).

Ve své diplomové práci vycházím z předpokladu, že obsah mateřské role je třeba chápat jako sociokulturně proměnlivý. Co se mateřství týče, i dnešní babičky mohou potvrdit, že v době, kdy ony byly matkami, bylo ohledně mateřství „všechno jinak“. Kojilo se podle časového harmonogramu, kojenci měli být co možná nejvíce v postýlce, neměli se příliš rozmazlovat chováním, nenechávali se plazit po bytě a zcela jistě nechodili plavat či cvičit jógu. Již počínaje těhotenstvím existuje obrovská kulturní i mezigenerační variabilita ohledně toho, jak by se budoucí matka měla chovat v těhotenství, co by měla dělat, co jíst a čeho se zcela jistě vyvarovat. Po narození dítěte je pak tato sociokulturní rozmanitost ještě pestřejší. V závislosti na specifikách dané společnosti se mohou lišit normy a očekávání ohledně toho, jak dlouho a jakým způsobem by měla matka o své dítě pečovat, stejně tak i představy o tom, co je pro dítě „nejlepší“ z hlediska výživy, spánku a výchovy. S věděním jak být „dobrou matkou“ se ženy nerodí, ale postupně se s ním seznamují od vlastního útlého dětství. Jak zdůrazňuje Nakano Glenn: „Mothering is constructed through men’s and women’s actions within specific historical circumstances. Thus agency is central to an understanding of mothering as a social, rather than biological, construct.“ (Nakano Glenn, 1994:3).

Zpopularizované poznatky z oblasti moderní psychologie se zasloužily o to, že je dnes většina rodičů obeznámena s potenciálními negativními dopady, které mohou mít na dítě různá traumata z raného dětství či neuspokojené emocionální potřeby. O to víc se může jevit nepochopitelné, že z dnešního pohledu téměř automatické investice matky – kojení dítěte a její osobní účast na péči o něj – nebyly například v Evropě vždy samozřejmostí. Zejména ve Francii bylo ještě do 19. století populární posílat novorozence ke kojným na venkov, takže řada matek neměla se svým dítětem v raném věku téměř žádný fyzický kontakt. Shari L. Thurer uvádí, že přes 80 procent kojenců narozených v Paříži v roce 1870 bylo posláno ke kojným na venkov, přestože míra jejich úmrtí byla dvojnásobně větší než u dětí, které byly kojeny svými matkami (Thurer, 1994:199).

Ani sám J. J. Rousseau, který ve své knize *Emil aneb o výchově* (1762) kritizoval tyto praktiky, neměl zájem jít se svou dlouholetou družkou příkladem ve výchově svých pěti dětí a všechny je svěřil do péče sirotčince.

Ve své knize *Radostné dětství – Dítě v Čechách devatenáctého století* však Lenderová a Rýdl dokládají, že instituce nájemné kojene byla ještě v 19. století zcela běžná i v Čechách (2006:11). Bylo však spíše pravidlem, že kojná pobývala v domě zaměstnavatele. Než byla vyvinuta umělá výživa pro kojence, byla kojná vnímána jako nutnost, pokud se matka musela brzy po porodu začít aktivně podílet na ekonomickém zajištění domácnosti nebo měla jako výše postavená povinnosti společenské. Z našeho pohledu se zdají velmi kuriózní kritéria, podle nichž se vhodná kojná vybírala. Doporučení tehdejších lékařů znělo: „Vesnické mají přednost před městskými; tiché, jemné, trochu ostýchavé před smělymi, čilé a činné před lenivými, obratné před zdlouhavými a nejapnými.“ (in Lenderová, Rýdl, 2006:114).

Ideál obětavé matky, jejíž jediným zájmem a posláním je péče o potomky, který se během 19. století začal prosazovat především v prostředí buržoazie, zdaleka neznamenal, že by se v praxi většina matek celodenně věnovala péči o dítě. Lenderová a Rýdl poukazují na fakt, že konkrétně v Čechách 19. století pečovala o dítě v rané fázi především kojná či chůva: „Instituce chůvy byla mimořádně rozšířená, vyskytovala se prakticky ve všech sociálních vrstvách, s výjimkou rodin vysloveně chudých.“ (Lenderová, Rýdl, 2006:152). V nejhudších rodinách, kde se matky musely podílet na ekonomickém zaopatření rodiny, byly pak děti svěřovány především do péče prarodičů či starších sourozenců.

Debata o mateřství rovněž úzce souvisí s vývojem moderní nukleární rodiny a tím, jak je danou společností nahlíženo samo dítě a etapa dětství. Za přelomovou práci o vývoji chápání dětství v historii je v tomto ohledu možno považovat Arièsovu knihu *L'Enfant et la Vie Familiale sous l'Ancien Régime* (1960), která poukázala na to, že dítě vždy nepředstavovalo střed pozornosti rodiny, jak je tomu dnes. Přestože Arièsova hlavní teze, že schopnost společnosti vnímat etapu dětství se rodí až s měšťanskou společností, nebyla všeobecně přijata, je dnes zřejmé, že intenzivní péče rodičů o dítě v raném dětství, každodenní projevy emocí vůči dítěti či právo dítěte na bezstarostné dětství nebyly vždy v minulosti samozřejmostí.

Lenderová a Rýdl tvrdí, že základní odlišnost dětství našich předků od reality 20. a 21. století byla dána především dvěma okolnostmi: „počtem dětí v rodině a krátkou dobou, jež byla dětství vyhrazena“ (2006:134). Stejní autoři podotýkají, že v Českém prostředí

19. století „bylo těhotenství častou samozřejmostí – navštěvovat kvůli jeho potvrzení lékaře či volat bábu považovala většina tehdejších matek za plýtvání časem i prostředky.“ (Lenderová, Rýdl, 2006:135).

Přesvědčení, že pro blaho dítěte je nutné neustále uspokojovat jeho potřeby, zahrnovat ho projevy lásky a dostatečně ho kognitivně stimulovat, je charakteristické zejména pro mateřství a rodičovství 20. a 21. století. Lenderová a Rýdl zmiňují, že projevování emocí vůči dětem ve formě líbání, chování či mazlení bylo v 19. století vnímáno jako nežádoucí rozmazlování. Převládala představa, že dítě musí být vychováváno přísně, aby bylo schopno obstát v drsném světě. Nepochybně zajímavě ilustruje postupně se měnící rodičovský postoj ve svých vzpomínkách z roku 1873 spisovatelka Karolína Světlá, když se ohlíží na své vlastní dětství: *Tehdás se ještě dětem tak dobře nedařilo jako teď, kdež se jim v rodinách obyčejně přiřkne největší právo a mnohdy zábava všech jen okolo nich se otáčí. Jak přišla návštěva, již musely couvnouti do pokoje jim určeného, aniž se směly bez dovolení jinak hnouti. Bylat' běžnou zásada, že rodiče nemají dětem svým lásku ukázati...* (K.Světlá: *Upomínky*, s.90. In Lenderová, Rýdl, 2006:90)

V dnešním západním světě, který se ve srovnání s minulostí či se zeměmi třetího světa vyznačuje nízkou porodností, zaujímá však dítě zcela ojedinělou pozici. Dítě je vnímáno jako velmi „křehké“, ale mnohdy také jako určitý projekt rodičů, se kterým roste význam jejich rodičovských povinností. Dnešní rodiče jsou si na jedné straně vědomi ohromné míry zodpovědnosti za štěstí svého dítěte, rovněž ale cítí tlak investovat do svého potomka maximum, aby obstálo v kompetici s vrstevníky. Dítě se mnohdy stává vizitkou rodičů, ale i prostředkem k jejich seberealizaci. Není pochyb o tom, že dnešní rodiče si dobře uvědomují, že „proces stávání se člověkem se odehrává ve vzájemném vztahu s prostředím“ (Berger, Luckmann, 1999:52), a tím pádem nesou i tíhu zodpovědnosti za to, že oni (v raném dětství však v ČR častěji ony) představují to rozhodující prostředí, které dítě formuje. Štěstí a úspěch dítěte v budoucnosti závisí na tom, kolik do dítěte jeho rodiče investují.

Knihy Judith Rich Harris *The Nurture Assumption – Why Children Turn the Way They Do* (2009) představuje zřejmě jednu z mála prací, které se tuto převládající představu o fatálním vlivu rodičovské výchovy na děti odvážily v posledních letech zpochybnit. Ve své kontroverzní knize využila autorka poznatků z psychologie, antropologie, ale i evoluční biologie, aby podpořila svou tezi, že rodiče nemají na své děti téměř žádný vliv.

Podle autorky nepředstavují rozhodující formující prostředí rodiče v raném dětství, ale především okruh vrstevníků dítěte (Harris, 2009:154).

Avšak obecně jsou lidé ve 21. století spíše přesvědčováni o tom, že mají nad svým životem a vývojem svých dětí kontrolu. Náš osud ani osud našich dětí není v rukou bohů, ale v našich vlastních. Existence antikoncepce, genetických testů, ultrazvuků, umělého početí a dalších reprodukčních technologických inovací moderní vědy nás v našem domnění jen utvrzují. Populárně naučné knihy o vývoji dítěte zprostředkovávají rodičům detailní informace o tom, co by dítě „mělo dělat“ již od prvních týdnů života a jakým způsobem dítě *rozvíjet a kongnitivně stimulovat*. Již nestačí být s dětmi, ale je třeba se jim náležitě věnovat. Věnování se dětem se stává téměř synonymem lásky.

Je však zřejmé, že celodenní mateřská péče může být mnohdy v rozporu nejen s finančními možnostmi dané rodiny, ale i s touhou obou rodičů udržet si svou profesi a společenský status. Feministické teorie, mezi jinými i práce Adrienne Rich (1976) či Nancy J. Chodorow (1978) rovněž poukázaly na fakt, že tradičně pojímané mateřství, které je mylně spojováno s jakousi instinktivní ženskostí, ignoruje vlastní potřeby a subjektivitu žen a výrazně podporuje genderové nerovnosti.

Je vůbec možné skloubit mateřství a dnes aktuální požadavek maximálně investujícího rodiče s potřebou většiny rodin po dvojitým příjmu a požadavkem žen na seberealizaci mimo domácnost? Zajímavý vhled do této dynamiky přináší práce Arlie Hochschild *The Second Shift* (1990), ve které se autorka zabývá harmonizací rodiny a zaměstnání u dvoukariérních rodin v dnešní americké společnosti. Hochschild poukazuje na to, že dnešní společnost se nachází ve stavu tzv. *stalled revolution*, kdy se ženy začaly v masovém měřítku uplatňovat na trhu práce, avšak muži zatím nepřevzali stejnou míru odpovědnosti za péči o děti a domácnost (1990:12).

V Evropě je možno sledovat různé modely rodinné politiky, které se liší v míře podpory větší genderové rovnoprávnosti v rámci rodiny a potažmo i celé společnosti. Zatím nezajímavějším pokusem o dosažení rovnocennějšího zapojení obou rodičů do péče o dítě v raném věku je zřejmě zavedení tzv. rodičovských kvót ve Skandinávii, které finančně motivují otce, aby se s partnerkou na rodičovské „dovolené“ vystřídal. Maříková uvádí, že například v Norsku byl původně počet mužů na rodičovské stejně nízký jako v Čechách, po zavedení kvót se však zvýšil na 80% (Maříková in Křížková et al. 2008:82).

2.2. Česká mateřská

Zdá se, že si lidé ve svých pocitech vždy uvědomují to, co jsme se naučili konceptualizovat teprve nedávno: že drobné rozdíly ve výchově dětí mají trvalý a někdy fatální význam při rozlišování pohledu určitého národa na svět, při rozlišování patřičného chování a pocitu vlastní identity.

Erik H. Erikson, *Dětství a společnost*²

V České republice trvá mateřská dovolená oficiálně 28 týdnů, na ni teprve navazuje rodičovská dovolená, kterou může čerpat jeden z rodičů až do 3 let dítěte. Od 90. let byla prodloužena délka možnosti pobírat rodičovský příspěvek až do 4 let dítěte s tím, že ochrana před ztrátou původního zaměstnání již prodloužena nebyla. Od roku 2008 byla zavedeno tzv. "třírychlostní" čerpání rodičovského příspěvku, které umožňuje zvolit buď dvouletou, tříletou nebo čtyřletou variantu. Jak uvádí Dudová, možnou alternativou je však pouze pro rodiny s vyššími příjmy, neboť nárok na dvouletou variantu mají pouze rodiče, kteří pobírali peněžitou pomoc v mateřství nejméně ve výši 11 400 Kč, což odpovídá přibližně hrubému příjmu 16 500 Kč (Dudová in Křížková et al. 2008:33). Pokud například rodič nemá nárok na peněžitou pomoc v mateřství³, je rodičovský příspěvek automaticky vyplácen ve variantě pomalého čerpání, to jest 7600 Kč do 9 měsíců dítěte a poté 3 800 Kč až do 4 let dítěte. Příjmy rodiče nejsou překážkou pobírání rodičovského příspěvku, podstatným omezením však je, že dítě nesmí navštěvovat jesle či mateřskou školku více než 5 kalendářních dnů v kalendářním měsíci.⁴

Zatímco Češi, kterých se bezprostředně netýká pobírání rodičovského příspěvku či peněžité pomoci v mateřství, mají často problémy orientovat se v měnícím se systému mateřské a rodičovské, na otázku cizince „jak to v Čechách funguje?“ pravděpodobně bez zaváhání odpoví, že většina českých matek zůstává s dětmi na „mateřské“ do doby, než dítě může nastoupit do školky (3-4 roky). Jak uvedla jedna z matek, která se účastnila mého výzkumu: *ono to ani jinak nejde.*

V 90. letech rapidně poklesl počet jeslí a v současné době je v nich umístěno pouze asi 0,5% dětí mladších 3 let (podle Kuchařová, Svobodová 2006 in Křížková et al. 2008:54). Podle Haškové přispěl k úbytku jeslí významně i fakt, že jesle jako instituce byly

² Erik.H. Erikson, 2002:116

³ Peněžité pomoci v mateřství je dávkou nemocenského pojištění. Na tuto dávku má žena nárok v případě, že byla v posledních dvou letech před porodem minimálně 270 dní nemocensky pojištěná. (zákon č. 187/2006)

⁴ zákon č. 347/2010 Sb., více viz. <http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>

legislativně zakotveny jako zdravotně preventivní zařízení a spadaly pod ministerstvo zdravotnictví. Po revoluci tak byly vyloučeny ze systému předškolních zařízení podporovaných státem. Soukromé jesle a placené chůvy jsou v současné době finančně dostupné jen pro určité procento obyvatelstva. Nedávné reformy v oblasti rodinné politiky neprovázela zatím žádná podpora kvalitní nerodinné péče o děti mladší tří let. Podstatnou otázkou tedy je, co si rodič s dvouletou variantou rodičovské počne s dítětem v momentě, kdy se bude muset či chtít vrátit zpět do zaměstnání. Nedomyšlený přechod na třírychlostní rodičovskou dovolenou, který budí mylné zdání „volby“, nazvala trefně Hana Hašková „třírychlostním startem bez podvozku“ (Hašková in Křížková et al. 2008:61).

V české společnosti je současně velká část obyvatelstva přesvědčena, že dlouhá „mateřská“ je tím nejlepším jak pro matku, tak i pro dítě. Nedávno uveřejněné výsledky mezinárodní studie mezi čtrnáctiletými dětmi ukázala, že čeští dospívající jsou určitě pro to, aby měli ženy a muži stejné příjmy a postavení v politice, ale zároveň více než polovina jich uvedla, že hlavní prioritou žen by měla být výchova dětí. (International Civic and Citizenship Education Study 2009).

Zaběhlá instituce „mateřské“ ve smyslu teorie sociální konstrukce reality (Berger, Luckmann, 1999) je v ČR podstatně delší než oficiální mateřská dovolená, která trvá ze zákona 28 týdnů. V běžné řeči označuje „mateřská“ celé období, během něhož se matka stáhne z pracovního trhu a pečuje doma o malé dítě. Tři až čtyřletá mateřská odráží jakýsi obecný standard⁵, vůči kterému je jednání ostatních posuzováno. Především ve velkých městech se lze dnes setkat i s alternativními modely péče o dítě. Zejména obyvatelé Prahy si postupně začínají zvykat na existenci soukromých jeslí či placených chův, avšak pro většinu českých rodin jsou tyto služby nejen příliš finančně nákladné, ale představují pro ně i nevhodný způsob péče o dítě v raném věku.

Nikoliv tedy jen výše zmíněné praktické důvody nedostupnosti nerodičovské péče o děti do tří let, ale již sám fakt, že většina českých matek zůstává na „mateřské“ s dítětem 3-4 roky, mohou představovat překážku při volbě kratší délky mateřské a alternativní formy péče o dítě (manžel v domácnosti, placená chůva apod.). Jak tvrdí Berger a Luckmann: „už ze samotného faktu existence institucí vyplývá, že instituce řídí lidské chování tím, že předem stanovují vzorce chování, které lidskému chování předurčují jeden směr ze všech teoretických směrů.“ (1999:58).

⁵ Matějková (2005) uvádí, že průměrná délka domácí péče o dítě trvá 43 měsíců

Společensko-historický kontext české „mateřské“

Letmý pohled do historie může částečně napomoci k porozumění specifčnosti a odolnosti v Čechách tradičně pojímané péče o dítě v raném věku. Již v roce 1832 vznikla na území Prahy první *opatrovna* pro 2-5 leté děti a pro děti do tří let vznikaly první *jesle*. V roce 1869 pak vznikla podle francouzského vzoru první *mateřská škola* pro děti 2-5leté. Lenderová a Rýdl uvádějí, že zakládání prvních jeslí a mateřských škol nebylo v této době podníceno podporou emancipovanosti ženy-matky, ale bylo spojeno s myšlenkou pomoci dětem z nejhudších vrstev a uchránit je před prostředím bídy, které rovněž neslo riziko morálního ohrožení. „V názoru na institucionální péči o kojence, batole a dítě v prvních letech života vycházely postoje veřejnosti z genderového konstruktů: ženy jsou od přírody předurčené k roli manželky, hospodyně a matky, dítě v prvních letech života vyžaduje jejich neustálou péči a pozornost.“ (Lenderová, Rýdl, 2006:161). Jak bylo však zmíněno již v předchozí kapitole, tehdejší společnost připouštěla, aby matce v plnění tohoto úkolu pomáhala kojná či chůva.

Začátkem 20. století vrcholily emancipační snahy žen o dosažení občanských práv. V roce 1945 byl vydán dekret č.88/1945 Sb. *O Všeobecné pracovní povinnosti* a v rámci snahy o ekonomický rozvoj země po druhé světové válce se začalo intenzivně diskutovat o možnostech masové participace žen na trhu práce. Až na lidovecké poslankyně se *Rada československých žen* i *Národní fronta žen* shodovala na tom, že žena by měla mít právo uplatnit se na trhu práce jako muž. V tom jí měl pomoci stát, který měl ženě usnadňovat péči o domácnost a závislé členy rodiny (jmenovitě zejména děti). Mezi hlavními požadavky byly zmiňovány například zřízení závodních kuchyní, jeslí či levných prádelen. Hašková uvádí, že veřejné dokumenty z tehdejší doby adresují požadavek pomoci ženám na stát, nikoliv však na manžela či otce dětí. (Hašková, 2007:16).

Přestože v 50. letech převládala politická podpora jeslí a postupně se zvyšoval počet dětí, které navštěvovaly jesle i mateřskou školku, postoj tehdejší společnosti byl vůči jeslím spíše odmítavý. Podle velkého výzkumu o rodičovství z roku 1956, který zpracoval tehdejší Státní úřad statistický, by pouze třetina zaměstnaných nebo „pomáhajících“ (pomáhajících členů domácnosti) těhotných žen a matek s dítětem do 1 roku tehdy dala své dítě do jeslí, kdyby měla možnost. Jako důvod bylo uváděno zejména jejich časté vyřazování z provozu hromadnou nákazou. Kdo tedy pečoval v 50. letech o děti

zaměstnaných žen? Téměř v 80% případů to byly podle uvedeného výzkumu babičky těchto dětí. (Hašková, 2007:16-17).

V 60. letech pokračoval i nadále trend růstu participace žen na trhu práce i masová výstavba předškolních zařízení. Hašková uvádí, že časopis *Vlasta* z konce 60. let přináší též „články propagandisticky ilustrující život žen na „západě“ jako život plný problémů kvůli nedostupnosti zařízení předškolní péče a výchovy a závislosti na manželovi.“ Současně s tímto idealizovaným obrazem emancipované ženy v komunistickém státě se začal problematizovat dopad rané institucionální péče na děti. Především odborníci z oblasti dětského lékařství a psychologie poukazovali na nebezpečí psychické deprivace a socializačních poruch. (Hašková, 2007:18).

V socialistické společnosti se nakonec jednoznačně prosadil model dvouprýjmové rodiny. Narozdíl od 50. let, kdy ženy pracovaly zejména jako dělnice, převyšoval na počátku 70. let počet maturantek nad maturanty a řada žen se uplatňovala ve vysoce kvalifikovaných profesích. S přibývajícím výskytem tzv. „dvoukariérních manželství“ nabývala na významu otázka sladění rodinného a profesního života.

Za podstatný je třeba považovat fakt, že v porovnání s demokratickými zeměmi byla možnost kariérního postupu omezená a většinou podmíněná angažováním se ve straně. Samotný výběr školy a následné profese neodrážel mnohdy svobodnou volbu jedince, ale spíše míru jeho „konexí“ či loajalitu vůči straně. Placená práce mnohdy nepředstavovala výraznou finanční motivaci ani skutečný zdroj sociálního statusu. Pokud jsou dnes přesčasy v práci vnímány společností jako běžná součást řady profesí, nedodržování pracovní doby ve smyslu „padla“ patří neodmyslitelně k době socialismu. Jedna z mých respondentek byla na základě vzpomínek ze svého dětství prožitého v komunismu přesvědčena, že pracovní sféra nepředstavovala pro tehdejší otce zdaleka tak časově náročnou a motivující činnost jako dnes:

Za komunistů to bylo určitě jinak, protože ty tátové chodili domů v ty čtyři hodiny, prostě přesně na minutu pomalu, takže se účastnili té výchovy mnohem víc než teďko. Ted'ko ty tatínkové, myslím, že většina tatínků přijde pozdě a už je unavená a lehne si a už jako nic nedělá, ale dřív ta rodina, alespoň u nás to tak bylo, možná to svádím na tu dobu, ale myslím si, co tak vidím kolem sebe, že to tak funguje skoro všude. Že dřív byla taková ta rodina u sebe než teďko. Taky to je tím, že ty chlapi přijdou pozdějc a jsou víc vyšťavený z té práce, předtím to bylo víc takový lážo plážo. Spíš jako bejt v klidu.

Řada autorů (viz L. Holý 2010) se shoduje na tom, že období normalizace je charakteristické tím, že zájem člověka se přesunul z politického dění do soukromí. Rodina nabývala na významu a v době socialismu mnohdy představovala jednu z mála možností seberealizace. Narozdíl od budovatelské atmosféry 50. let, kdy po útrapách 2. světové války nepochybně mnozí věřili v „lepší“ budoucnost, byla naopak 70. a 80. léta provázena určitou ztrátou naděje ve změnu systému. Z hlediska oblíbenosti dlouhodobější „mateřské“ je podstatný fakt, že rodina byla vnímána jako útočiště před nástrahami nepředvídatelného okolí a jediné místo, kde je možno vyjádřit bez přetvářky svou skutečnou identitu. Úlohu rodiny a význam správné socializace v rámci rodiny v tehdejší socialistické společnosti popisuje Hana Havelková následovně:

„Protože se rodina stala poslední baštou svobody, přebírala mnohé funkce bývalé veřejné sféry. Rodinná výchova se stala extrémně důležitou. Morální a občanské vzdělání záviselo pouze na učení se v rámci rodiny. Nedůležitost jednotlivce ve veřejné sféře přidávala rodině psychologicky na váze, protože to bylo nyní jediné místo, kde se mohla formovat lidská důstojnost. Ze stejného důvodu se rodina stala prostorem individuální tvořivosti, místem, kde mohl být člověk aktivní bez toho, aby jeho aktivity byly předepisovány státem. A konečně, rodina musela kompenzovat různé disfunkce státní ekonomiky, nedostatek zboží, služeb atd.“ (in Vodochodský 2007: 37).

Výše popsaná seberealizace v rámci rodiny se děla s tichým souhlasem tehdejší politické reprezentace. Hašková uvádí, že populační politika státu se navíc v 70. letech též zaměřila na prodlužování doby, po níž mohly matky pečující o děti zůstat v domácnosti (na začátku 70. let do 2 let věku dítěte, na konci 80. let do tří let). V této době, více než kdy dříve, byly rodiny s dětmi podporovány novomanželskými půjčkami, úlevami na bydlení a podobně. Přesto ale pokračovalo rozšiřování sítě celodenních zařízení předškolní péče pro děti matek, které se vracely do zaměstnání (většinou na plný úvazek). Koncem 80. let činil podíl dětí mladších tří let v jeslích nebo školkách zhruba 22%. (Hašková, 2007: 19). Zároveň zmiňuje jeden z faktorů, který částečně utvářel postoj české společnosti vůči jeslím a mateřské škole :

„V českém prostředí historicky ukotvené rozdělení předškolních zařízení na v populaci spíše méně oblíbené jesle pro děti do tří let (s konotací vysoké nemocnosti dětí a „lékařskou“ péčí dětských sester) a na spíše oblíbené mateřské školky pro předškolní děti

od tří let (s konotací dětských herních skupin a přípravy dětí na vstup do základní školy) prohlubovalo chápání tří let věku dítěte jako signifikantní hranice pro přechod mezi rodinnou a kolektivní péčí o dítě.“ (Hašková 2007:20).

Nedůvěra české populace k jeslím jako instituci vychází nepochybně i ze špatné zkušenosti s kvalitou kolektivních zařízení pro děti v době komunismu. Z mého výzkumu je pak patrné, že především matky, které volily minimálně tříletou „mateřskou“, vnímaly dítě do 3-4 let jako příliš nezralé a vyžadující péči v rodině. Všechny ženy ze zmíněné kategorie shodně argumentovaly v duchu tvrzení dětského psychologa Matějčka: „Jesle, jak často opakují, jsou zařízením pro potřebu dospělých. Děti by si je samy nevymyslily. Jesle úroveň sociálního vývoje dětí předbíhají, mateřská škola jí odpovídá.“ (Matějček, 1995:164).

Status a dělba práce v socialistické rodině

V socialistické společnosti se jednoznačně prosadil model dvoupříjmové rodiny a podíl žen a matek na trhu práce byl na konci 80. let v evropském porovnání vysoký. Současně se však v této době ustavil model přerušované kariéry ženy z důvodu péče o dítě a kontinuální profesní dráhy může.

Významné téma spojené s obsahem „mateřské“ představuje nepochybně dělba práce mezi mužem a ženou v rodině. Řada autorů je přesvědčena, že proces emancipace žen v socialistické společnosti byl neúplný. Ačkoliv byla žena v duchu komunistické ideologie nahlížena jako „pracující“ a bylo jí umožněno být profesně aktivní, v rámci rodiny mnohdy přetrvával tradiční model dělby práce, vycházející z předpokladu, že péče o děti a domácnost představují výhradně „ženskou“ práci. Tento stav vedl k tzv. „dvojí směně“ tehdejších žen, která zahrnovala jak placené zaměstnání, tak i velký objem neplacené práce v domácnosti. Vzpomínky na „dvojí směnu“ svých matek se často objevují i ve vyprávění žen z mého výzkumu, které vyrůstaly koncem 70. a začátkem 80. let. Kristýna si matku vybavuje následovně:

Tak já mám na mámu vzpomínku, že byla pořád strašně zchvácená. Ona byla pořád strašně vyčerpaná a láskyplná, ale byla láskyplná. Ona třeba neměla čas si se mnou nikdy hrát nebo něco tvořit, ale měla mě hodně ráda...

Nelze jistě podceňovat ani skutečnost, že mnozí otcové rodin měli v době komunismu také více než jednu směnu. Zatímco prestižní zaměstnání znamenalo na „západě“ i odpovídající finanční ohodnocení, za které bylo možno pořídit například slušné auto či bydlení, to samé neplatilo v socialistickém Československu. Disfunkční socialistická ekonomika nutila řadu tehdejších otců k různým typům přivýdělků a tzv. „melouchů“, kterými se snažili přivydělat a přilepšit rodině. Na tuto skutečnost upozorňují i některé ženy z mého výzkumu, které popisují, že jejich otcové museli vedle oficiálního zaměstnání vykonávat i řadu vedlejších pracovních aktivit.

Většina mužů v socialistickém Československu však jen těžko dokázala uživit rodinu z jediného příjmu. Vodochodský se domnívá, že tento stav vedl v tehdejší společnosti ke zřejmému paradoxu, kdy naprostá většina moci byla v rukou mužů, zatímco ženy zastávaly ve veřejné sféře téměř pouze segregované a méněcenné pozice. Na druhé straně to byla společnost, v níž byla většina mužů oslabená ve svých tradičních rolích a závislá na podpoře, které se jim dostávalo ze strany jim blízkých žen. (Vodochodský, 2007:40). Autor se domnívá, že k pochopení převládajících genderových vztahů v socialistické společnosti je klíčové porozumět tzv. „pasivnímu“ a „málo praktickému“ dominantnímu mužství, které v tehdejší společnosti dominuje. Vodochodský ho popisuje následovně:

„Přitom charakteristické pro toto dominantní mužství může být právě to, že se projevovalo málo výrazně, spíše pasivně než aktivně. Například malým úsilím či nevýrazností při pomoci ženám k usnadnění „dvojího břemene“ ženské práce v zaměstnání a v domácnosti, nebo ve veřejné sféře zase malým důrazem na předcházení znevýhodňování žen – jejich segregaci, horšímu odměňování, neobsazování žen na vedoucí pozice.“ (Vodochodský, 2007: 41).

Ceněný luxus?

Sirovátka a Bartáková uvádějí, že relativně dlouhá doba přerušování kariéry z důvodu péče o malé dítě a následný návrat do zaměstnání, s výraznou převahou zaměstnání na plný úvazek, patří mezi specifické chování českých matek a odlišují nás od většiny vyspělých evropských zemí (in Sirováka, Hora 2008:85) Výzkumy též dokládají, že tento trend

dlouhého přerušení kariéry vede k celkově horšímu postavení žen na trhu práce a obtížnějšímu naplňování profesních ambicí (viz. Tomešová-Bartáková 2009).

V české společnosti v současnosti převládá tendence k tradiční dělbě práce mezi mužem a ženou v domácnosti, silná preference domácí péče matky o dítě do 3 let, částečně vyplývající z dědictví komunismu a doposud podporované politikou státu. Podle Sirovátky a Tomešové-Bartákové je však genderové uspořádání konzistentní jen do určité míry, neboť obecné hodnotové orientace jsou s ním do značné míry v rozporu (Sirovátka, Bartáková in Sirovátka, Hora, 2008:92). Jak jednoznačně potvrzují i výpovědi účastnic mého výzkumu, do momentu narození dítěte se možnostem uplatnění ženy a její emancipaci nekladou v České republice žádné překážky. Z této nesourodosti - egalitárně smýšlející společnost, která na jedné straně požaduje rovné příležitosti pro muže i ženy a na straně druhé podporuje počínaje narozením dítěte tradiční rozdělení rolí - nutně vyvstává rozpor. Lze předokládat, že toto nastavení, které tlačí ženu do role pečovatelky, jež se na několik let musí vzdát svých profesních ambicí kvůli péči o dítě, a staví muže do role živitele, který přebírá jedinou zodpovědnost za živění rodiny, hraje i významnou roli v plánování rodičovství.

Výzkumy v rámci české společnosti ukazují, že negativních dopadů, které má péče o děti během dlouhé „mateřské“ na pozici na trhu práce, se obávají spíše vysokoškolačky než ženy s nižší kvalifikací (Sirovátka, Bartáková in Sirovátka, Hora, 2008.s.86-87). Pokud je kompenzace příjmu sociálními dávkami přijatelná s ohledem na jejich předchozí příjem, je orientace na dlouhodobější setrvání v domácnosti posilována sociální politikou státu. Hašková však uvádí, že „nízká plodnost (pod kritickou hranici 1,5 dětí na ženu) se dlouhodobě udržuje právě v těch evropských zemích, v nichž je kombinování pracovního a rodinného života obtížné a mateřství znamená významné omezení genderové rovnosti a participace žen na trhu práce“ (Hašková in Křížková et al., 2008:66).

Šlechtová rovněž upozorňuje na určitý sociálně platný, uniformní model mateřství, se kterým se lze v českém prostředí setkat. Autorka je přesvědčena, že u českých matek mnohdy přetrvává jakýsi implicitní společenský imperativ „užít si“ dítě, který jim v rané fázi dítěte brání v realizaci ostatních rolí (viz Šlechtová in Sirovátka, Hora 2008).

Jak potvrzují narativa některých zaměstnaných matek v rámci mého výzkumu, častou reakcí okolí na jejich volbu pracovat během raného dětství dítěte je právě ona dvojnásobná otázka: „A to si tu mateřskou nechceš užít?“

3. VYPRÁVĚNÍ NEJEN O „MATEŘSKÉ“

3.1. Matkou na plný úvazek

V rámci svého výzkumu jsem analyzovala biografická narativa šesti žen, které si se svým prvním dítětem (ale rovněž s následujícími dětmi) zvolily nejméně tříletou „mateřskou“. Vzhledem k omezenému rozsahu své práce se však v následující kapitole zaměřím zejména na tři matky – Irenu, Danu a Magdu. Všechny tři ženy žijí v Praze. Irena má ukončené střední vzdělání a Dana s Magdou jsou vysokoškolačky. Magda je vdaná, Irena a Dana žijí již řadu let v trvalém partnerství s otci svých dětí.

Irena

S Irenou se známe již několik let skrze školku, kam chodí společně jak její, tak moje děti. Ireně je 40 let a je matkou dvou dětí ve věku 7 a 3 roky. K rozhovoru jsem jí oslovila zrovna v momentě, kdy její mladší syn nastupoval do školky a ona se téměř po osmi letech vracela do zaměstnání na pozici zdravotní sestřičky. Na moje dotazy ohledně toho, jaké to je, jít po tak dlouhé době zpět do zaměstnání, si postěžovala, že to není jednoduchý přechod. Práce ji nijak zvlášť nebaví a je navíc stále ve spěchu, aby zvládla práci i péči o rodinu.

Již na začátku svého vyprávění, kdy Irena přibližuje své vlastní rané dětství, je zjevné, že individuální péči rodiče staví výrazně nad péči instituce typu školka.

Já jsem teda ze tří dětí, mám staršího brácha a mladší ségru. Do jesliček jsme nechodili, chodili jsme do školky a byla jsem takovej chudák, co tam byl brzo ráno, protože jsme bydleli na kraji Prahy a naši jezdili vlakem do města, jako do Prahy, takže jsme tam byli mezi prvníma a poslední jsme odcházeli ze školky. Moje ségra se narodila, když mi bylo šest a nějaký krátký období jsem nechodila do školky nebo jsem chodila po o domů, když byla vlastně máma doma, než porodila tu ségru. To bylo pro mě takový hezký období....

Irena kriticky hodnotí fakt, že je jako děti prarodiče nechtěli vyzvedávat ze školky a trávit s nimi více času, přestože již byli v důchodu. Z jejího vyprávění lze vyčíst, že z hlediska dcery i vnoučat nedostála Irenina babička svým „babičkovským povinností“. Čas věnovaný dětem v rané fázi dětství chápe Irena jako důležitou hodnotu, kterou si je malé

dítě schopno pamatovat, ocenit a jednou i samo oplatit. Láska a čas, který dospělí do dětí investují, se jim, podle Ireny, vrací ve formě lásky, kterou jsou obklopeni. Irena klade důraz na to, že její vztah k babičce a dědečkovi, kteří neměli zájem s ní trávit čas, když byla malá, zůstal jen velmi formální.

Babička jedna, ta co jsme u ní bydleli, tak ta vlastně pro nás nechodila, ta na to dost kašlala a ta, co jsme měli jako tu hodnou babičku, co nás hlídala, tak ta vlastně chodila v tu dobu do práce. Ta, co jsme u ní bydleli, ta přestože byla doma, nás nevyzvedávala, takže to jí moje máma nemůže zapomenout. Taky jí nemilujem, víš jako. Ted' už jí nemáme tedy. Ale máme toho dědu, tomu je 99 a taky ne, taky ho nemiluju, já za nim přijdu jednou za půl roku, jako že bych měla. Že oni nás nikdy třeba nevyzvedli a tak.

Tak jako mnoho současných prvorodiček, neměla Irena před narozením svého dítěte s péčí o dítě žádné vlastní zkušenosti a se ženami, které měly děti, neudržovala žádný kontakt. Její vyprávění rovněž ilustruje oddělenost světů „matek s dětmi“ a „těch, co děti nemají“. Péče o dítě je vnímána jako nezajímavá činnost, dokud nejde o vlastního potomka.

Přestože je Irena povoláním zdravotní sestra, cítila se ve své mateřské roli nejistá a spoléhala se především na rady své vlastní matky. Na otázku, v čem jí byla její vlastní matka inspirací co se jejího vlastního mateřství týče, Irena reaguje následovně:

Myslím, že úplně ve všem, protože já jsem už byla jako stará matka a věděla jsem naprostý prd. Do té doby jsem se o to nějak nezajímala, tím, že ty děti nemáš, když měla nějaká kamarádka, tak mě to jako nebavilo, víš, když jsem je ještě neměla já. Takže v podstatě úplně všechno jsem od ní věděla – co mám jako koupit na ty děti, jak mám co dělat, nějaký vaření polívčičky, všechno kolem těch dětskejch lektvarů, to mě všechno naučila máma.

Irena měla první dítě ve svých 33 letech, bylo plánované, vytoužené a mělo být jediné. S partnerem měla dohodu, že si může *dopřát* tak dlouhou „mateřskou“, jak bude sama chtít. Zvolila tedy čtyřletou variantu čerpání rodičovského příspěvku. Z prvního roku na „mateřské“ si Irena nejvíce vybavuje intenzivní pocit lásky vůči svému dítěti, který jakoby zastínil vše ostatní. Uvedla, že s dcerou byla nepřetržitě a společnost příliš nevyhledávala. Zároveň se však Irena nijak nesnaží zastírat, že první rok s miminkem nebyl bez frustrací. Nejhůře během prvního roku mateřství snášela tzv. „brečení pro nic za nic“.

No, tak samozřejmě, že to miminko prostě strašně miluješ, že asi v tu chvíli to nejlepší na světě je mít miminko, že není nic víc. Žádný chlap nebo sex, prostě miminko. V tu chvíli to bylo miminko, já jsem fakt nikam nechodila, já jsem byla s miminkem, ale na druhou stranu bylo to i o tom, že jsem si tak jako pobřečela, povztekala, protože ona byla uječená, nespává, prostě od sedmi do jedenácti večer, den co den prostě brečela. My jsme si říkali, tak teď má všechno a v sedm to prostě vypuklo a ona měla takový ty pláče a pak ječela a my jsme jí fakt jako šíleně rozmazlili, protože my jsme nevěděli jakože co, my jsme jí vozili, nosili, chovali na polštáři a ona fakt takhle nějakou dobu strašně ječela. Takže já jsem z toho byla v podstatě dost stresovaná, vyřízená. A ještě jsem byla starší, tak jsem to ne dobře snášela, nějaká dvacetiletá by jí hodila na polštář a řekla by, tak tady řvi, ale my jsme to nikdy neudělali.

Irena vnímá genderové rozdělení v rodině spíše jako odpovídající vzájemnému očekávání partnerů a vyplývající ze situace, kdy manžel představuje hlavního živitele rodiny. Ačkoliv rodina funguje podle tradičního modelu – otec živitel a matka pečovatelka - Irena zdůrazňuje, že její partner se na řadě úkolů ohledně péče o děti sám rád podílí, a to již od samého počátku. V popisech důležitých momentů „mateřské“ mnohdy používá „my“ namísto já a reflektuje, že partner s ní prožíval noční vstávání i bezradnost z plačícího dítěte.

Tim, že partner chodil do práce, tak jsem se o běžný věci starala já. Ale byl schopnej přebalit, vykoupat. Koupali jsme spolu, na to on se těšil, to on měl rád. Nepral, nežehlil. Ale prostě když chlap přijde odpoledne z práce, co může jako do toho večera? Ale co týče třeba toho řvaní, tak to se zapojoval velmi, nosil a všechno. V noci jsme taky vstávali oba. Neměli jsme to nějak rozdělený, ale byli jsme z toho vždycky tak hotový, že jsme byli vždycky vzhůru oba. My jsme oba trpěli najednou.

Na dotaz, zda se situace nějakým způsobem změnila v momentě, kdy sama nastoupila na plný úvazek do práce, Irena uvádí, že o domácnost se stále stará ona (vaření, praní, úklid), ale partner chodí z práce dříve, a tak mnohdy obstarává vyzvedávání dětí ze školy a ze školky.

Irena přiznává, že povolání zdravotní sestry pro ni nepředstavovalo dostatečně silný motiv k tomu, aby z „mateřské“ spěchala zpět do zaměstnání. Irena si však ani nedovedla představit povolání, kvůli kterému by mělo smysl nestrávit s každým ze svých

děti alespoň tři až čtyři roky doma. Kombinaci plného úvazku s péčí o malé dítě do 3 let vnímá jako nepřijatelnou, stejně tak jako jesle či placenou chůvu. Z jejich reakcí vyplývá, že překážkou by byl nejen její strach z toho, že by své děti ukrácením „mateřské“ nějakým způsobem šidila, ale především pocit, že by se o ni sama cítila ošizená. U druhého dítěte nakonec Irena zvolila místo čyřleté varianty jen tříletou „mateřskou“, ale nakonec sama konstatovala, že měla být možná se synem doma ještě déle. Na otázku, zda by byla ochotna dát syna do jeslí, reagovala následovně:

Toho bych taky nedala, protože on je miláček. Mně by ho bylo líto. Já si myslím, že jsem nenahraditelná...(smích). Mě třeba mrzí, že jsem s ním měla být možná i dýl doma. Myslím si, že je šikovnej, ale nezralej co se týče těch sociálních věcí. Ještě by možná potřeboval pár měsíců navíc.

Irena je přesvědčena, že péče milující matky je nutně pro dítě cennější než péče jakékoliv instituce. Svoji představu o jeslích shrnula slovy: *No asi se jim tam nějak věnujou a postaraj se o ně. Právě „postaraj se o ně“. To je ale celý a pár teček.*

Irena by s důvěrou své děti do věku tří let svěřila nejspíše jen někomu z rodiny, nejlépe babičce (vlastní matce). Irena ve svém vyprávění zdůrazňuje, že finanční nákladnost placené chůvy není zcela jistě hlavním důvodem, proč by sama takový typ péče o dítě nevolila. Svě přesvědčení ilustruje na příkladu své sestry:

Třeba moje ségra má taky stejně starý děti jako já a finančně by si chůvu mohli dovolit, ale nikoho nechce, a tak jí hlídá moje máma. Nepoznala nikoho, o kom by jí prostě pět lidí řeklo, že tahle holka je báječná, a nikoho cizího nechce. Říká: „babičku prostě hrozně přetěžujem, já bych měla ty peníze na to hlídání...“ Ale bojí se. Že by asi nebyla klidná a neměla by dobrej pocit, prostě babičce věří.

V dalším rozhovoru si však Irena sama několikrát posteskla nad tím, že její možnost využívat babičku k hlídání je značně omezená. Neskrývala též skutečnost, že přes veškerou lásku jí mnohdy její děti dokážou náležitě vyvést z míry. Emotivní náročnost péče o dítě popisuje následovně:

Já třeba, když jsem naštvaná, tak ječím, ale on [partner] říká: neječ a radši jim jednu šupsni a je to hotový. Ale já takhle nejsem vychovaná, že by mě někdo mlátil, tak radši řvu, když mi nic jinýho nezbejvá. Zrovna dneska ráno jsem slyšela sousedu, nějaký bankovní úředník, jak řval na svoje dítě: já ti dám takovou, až se ti palice otočí na druhou stranu! Taký se někdy takle rozčilim. A pak jsme s tím sousedem naráz otevřeli dveře od bytu a on tak na mně omluvně kouká a říká: já jsem normálně klidnej, ale dneska byly na přesdržku. Tak to bylo přesný.

Dana

S Danou se vídám již několik let skrze přátelství našich dětí. Daně je 38 let a původním povoláním je ekonomka. Je matkou 4 dětí ve věku od 4 do 10 let. Žádné z jejích dětí nezačalo chodit do školky před 4 rokem. Na „mateřské“ strávila tedy Dana celých 10 let. Rozhovor s ní se mi podařilo udělat rovněž v momentě, kdy Dana nastupovala po takto dlouhé pauze zpátky k mezinárodní firmě, kde pracuje.

Dana vypráví, že zažila velmi hezké dětství, přestože si toho rodina nemohla za komunismu moc dovolit. Matka ji měla hned po studiích, byla s ní v domácnosti až do pěti let. Dana srovnává odlišný postoj lidí k práci v období komunismu a v současné době. Podle Dany představovala práce za dob socialismu spíše nepříjemnou povinnost a nutný zdroj obživy, zatímco rodinný život měl největší důležitost. Dnes lidé stále častěji hledají v zaměstnání vlastní seberealizaci a možný kariérní vzestup.

Tenkrát jak se dřív, tak ona [matka] vlastně šla po dvaceti, tak ona ani nikde nepracovala, vlastně nikde na ní nečekali a potom vlastně pomáhala tátovi v práci. Něco dělala, ale ne v tom svém oboru, ale spíš jenom aby si vydělali peníze.

První dítě se Daně narodilo, když jí bylo 28 let. Dana se na mateřství těšila a vždy v něm hledala životní smysl. Před narozením prvního dítěte několik let pracovala v mezinárodní firmě, kde vykonávala časově náročnou práci, která ji příliš nebavila. Tvrdí, že se těšila, jak už půjde na „mateřskou“. Přiznává, že si možná špatně zvolila zaměstnání, protože by zřejmě nacházela více naplnění v práci, která by měla více kreativní charakter.

Samu sebe považuje Dana za typ „obětavé maminky“ a nikoliv za „takovej ten kariérní typ, co by upřednostnil práci před dětma“. Mezi důvody, proč by též nechtěla jít na

kratší rodičovskou dovolenou ani svěřit své děti v raném věku do péče jiné osobě, patří obava z toho, že by je o něco ochudila, a rovněž nedůvěra v placené hlídání.

Něchtěla bych je šidit. Přišlo by mi to šizení. Myslím si, že je to třeba u mě než v tom světě, u mě to je určitě taková ta nedůvěra, že kdyby se měl někdo jinej starat o moje dítě, takže by mi vadilo, že je vychovaný někým jiným, o kterým já toho ani moc nevím. Já vim, že tomu dítěti to může naopak dát, že vlastně bude mít nějakou další ten input, ale na druhou stranu taky i sebrat a nejsem moc důvěřivá v tomhle směru.

Během raných let svěřovala Dana své děti na hlídání nejraději svým rodičům, ke kterým má naprostou důvěru a ví, že dávají dětem tolik, co ona. Své děti by odmítla svěřit placené chůvě především proto, že by měla obavu z toho, jak by je vychovávala. Sama uvažuje nad tím, že tato nedůvěra je pro Čechy kulturně specifická, neboť v řadě jiných zemí je placená chůva poměrně běžná. Své rozčarování z kulturních rozdílů projevujících se v péči o děti v raném období ilustruje zajímavě na svých vlastních zkušenostech s prací au pair v Americe.

Já jsem teda rok v Americe byla, hlídala jsem tam rok děti v rodině a tam na základě videa, který se nahrálo v Český republice, kde jsem jako pár slov anglicky o sobě něco řekla, si mě ta rodina vybrala. To já bych rozhodně nezkousla a hodně bych nechtěla nějakou paní na hlídání, kterou bych jen takhle na dálku viděla v televizi. Takže myslím si, že je to i v tom stylu těch lidí, tam je to jiný než tady. U nás by většina těch lidí musela mít tu paní na doporučení nebo něco, tam se nebojey z úplně jinýho státu si tu holku vzít, tenkrát jsem byla mladá, na černo to tenkrát bylo. Takže ničeho se vlastně nebáli a ještě byli rádi, že mají Evropanku, protože zase to pro ně byla prestiž samozřejmě, než mít nějakou z Mexika.

Ale strach o dítě a jeho výchovu nepředstavuje zdaleka jediný důvod, proč by Dana nechtěla svěřit své děti do péče někomu jinému. Především by se bála, že by ukrácením „mateřské“ ochudila o něco důležitého sama sebe. I nástup své první čtyřleté dcery do školky vnímala Dana velmi citlivě a musela si na tuto změnu postupně zvykat.

Já bych měla panickou hrůzu, že mi jako něco uteče, že chci bejt s nima. Což nevím, jestli je úplně normální. Když třeba ta Barunka šla dva roky před školou do tý školky, tak to pro mě byl jako velkej šok jí nemít doma, ale pak se to nakonec všechno zvládlo a naučila jsem

se bejt bez ní a taky to je v pohodě, pochopila jsem to. Ale myslím si, že do těch čtyř let nebo do těch tří, že to dítě nebo pro mě, jsem ráda, že jsem s nima a že to tak má být. Že to dítě mě jako potřebuje a přišlo mi to tak jako nejlepší, že jsem si to užila tak jako pěkně. A ty děti jsem se snažila vychovat co nejvíc a vychovat je nějakým směrem, protože to pak člověk vidí, že jakmile začnou chodit do té školy, tak pak člověk ani už nemá šanci je až tak moc ovlivňovat. Že to, co se do nich nandá jakoby na začátku, tak možná jim nějak zůstane.

Dana v rozhovoru uvedla, že zatímco většina jejích kamarádek zvolila klasickou tříletou „mateřskou“, řada jejích kolegyně z mezinárodní firmy, kde pracuje, se rozhodla pro návrat již relativně krátce po porodu. Je zjevné, že Dana se s těmito kolegyněmi neidentifikuje co se životního postoje týče a jejich snahy o kombinaci zaměstnání s péčí o malé dítě vnímá jako krkolomné či naivní.

Byly v práci kolegyně, ta jejich paní na hlídání jezdila kolem práce s kočárkem a ony chodily dolů kojit do parku nebo do kanceláře a dál pracovaly. Jako jsou tam určitě takovýhle případy, i jedna moje nadřízená si dala postýlku dětskou do kanceláře a myslela si naivně, že to tam s tím dítětem spícím bude v pohodě, že to bude zvládat. Až potom vlastně zjistila, že dítě vlastně není jenom hračka, která spí v postýlce, a musela to úplně změnit, dítě nechat doma, přestat kojit a s chůvou.

Za hlavní motiv toho, proč se ženy vracejí brzy zpět do práce, považuje Dana především kariérismus. Současně však reflektuje, že dlouhá mateřská měla velmi negativní dopad na její vlastní profesionální dráhu. Vymezuje se však v tom smyslu, že mateřství pro ni představuje jeden ze smyslů života, zatímco její profese nikoliv. V popisu svého návratu do zaměstnání po několika letech, které strávila v domácnosti, výstižně reflektuje nepřerušovaný profesionální vzestup mužů v zaměstnání v kontrastu s profesionálním propadem žen po několika letech na „mateřské“.

Ony [ženy, které volí kratší „mateřskou] mají strach, že jim ta kariéra uteče a neumějí to přenést přes srdce. Tak mně ta kariéra rozhodně utekla. Ted' jak se vracím do práce, tak ty lidi, který tam začínali a byli úplně pode mnou nýmandové, ty kluci obzvlášť, tak jsou ted' šéfové a koukají se na mně s vrchu. Ale já se nad to povznesu, nedělá mi to problém. A věřím, že některým lidem to velkej problém dělá, a proto jdou teda dřív.

Vedle motivu kariérismu však Dana též zdůrazňuje, že matky by neměly zůstat doma s dětmi, pokud pro ně celodenní péče o dítě nepředstavuje radost, ale jen povinnost. Schopnost pečovat celodenně o malé dítě není podle ní přirozená všem ženám, důležité jsou především citové pouto a intenzivně strávený čas s dítětem. Dana kladně hodnotí i schopnost žen skloubit zaměstnání s mateřstvím a větší samostatnost takto vychovaných dětí.

Protože každé na to má nějaký jakoby vloh a když jako ta maminka na to nemá nervy, když to tak řeknu, tak ať s těma dětma radši ani není. Že prostě když by jí to nemělo těšit, když by pořád měla v tý hlavě: ježíšmarja, já tady musím bejt s tím ufňukaným dítětem a musím bejt v práci, tak ať to radši nedělá a ať je tam s nim radši babička a ona se potom ty dvě hodiny, až přijde z tý práce, tomu dítěti bude věnovat tak intenzivně a dá mu mnohem víc lásky, než kdyby tam s nim byla celej den a byla našťvaná nebo něco takovýho. Nevnímám to negativně a zase obdivuju, že si to dokážou nějak zorganizovat, chodit do tý práce a k tomu mít ty děti. A když to tak člověk vidí, tak ty děti určitě nejsou nějaký zanedbaný ani nešťastný. Většinou jsou to prima děti, který jsou naopak úplně v pohodě, když jsou někde nechány, protože nejsou naopak závislý na tý mamince. A možná to je i plus.

Pro Danu představuje hranice 3,5 roku ideální věk pro to, aby dítě mohlo začít navštěvovat instituci typu školka. Nepopírá však, že jiná forma péče o dítě může představovat přínos pro matku i dítě. V uvažování o „mateřské“, která je kratší než jeden rok, se však neubrání nerozhodné kritice. Tak jako několik dalších matek z mého výzkumu, které zvolily klasickou „mateřskou“, si klade otázku, proč si ženy vůbec pořizují děti, když se nechtějí podílet na celodenní péči o ně.

Třeba v tom roce, to mi opravdu přijde, že to miminko je ještě malinký, ty dva roky...co je ten vhodnej čas? Když je to jako do roka, tak to mi opravdu přijde, to bych možná i negativně hodnotila, protože to mi přijde, že to miminko je fakt malinký. To si potom říkám, proč teda to dítě vůbec chtěly jako jo? Ale na druhou stranu, když je s někým, s kým je šťastný, a ona potom přijde a tu lásku mu dá, tak proč ne prostě.

Dana klade důraz na individualitu dítěte v připravenosti pro nástup do školky, ale zároveň dochází k závěru, že postoj matky a míra její úzkostnosti vůči procesu jakéhosi „druhého

odpupečňování“ matky a dítěte může též výrazně formovat osobnost dítěte a urychlit či zpomalit jeho vlastní proces osamostatňování.

Ale záleží na tom dítěti. Třeba Barunka, ta to měla rozhodně posunutý až na těch pět let. Si to nedovedu představit, že by šla do tý školky v těch třech, tak to ona by s tím měla rozhodně problém. Možná jsem jí špatně vedla nebo něco, ale ta by tam plakala. A to já bych teda zase nesnesla. Ale ona by tam asi plakala asi čtrnáct dní a pak by byla v pohodě. Možná ale kdybych já byla ten typ, že bych šla do tý práce, tak ona by byla jiná třeba. Byla třeba zvyklá, že přijdu jenom někdy, těšily bychom se na sebe a možná by jí to ovlivnilo do života a byla by úplně jiná. Ale to je takový to kdyby, to bych potřebovala znovu porodit to stejný dítě.

Po desetileté „mateřské“ se Dana ke své práci v mezinárodní firmě sice vrátila, ale spíše z důvodu potřeby větší nezávislosti na partnerovi a přání vystoupit z izolace domácnosti, než aby v zaměstnání hledala způsob seberealizace. Navzdory tomu, že se návratu do práce obávala, vnímá tento přechod kladně a práci v zaměstnání shledává psychicky méně náročnou než „mateřskou“.

To spíš jako, že si člověk řekne, že vlastně když bych to neudělala, tak jednak jsem na tom chlapovi jako závislá, a že kdyby se s ním něco stalo, tak mám zodpovědnost za ty děti a kdybych nešla do tý práce, tak mi to jako ještě všechno víc uteče, než co mi už za těch deset let všechno uteklo. A taky mě přišlo, že bych už taky mohla něco přinést do toho rodinnýho rozpočtu a taky aby ten mozek začal pracovat nějak jinak, než bejt jenom pořád s těma dětma. Vůbec tak nějak mi to přišlo, všichni se už ptali, jako jestli už do tý práce chodím nebo nechodím. Ze začátku jsem si říkala, ježiši, až se budu muset vrátit do práce, to bude strašný, ale nakonec jsem se jakoby těšila. Jako ta změna. Potřebovala jsem to, potrebovala jsem mezi lidi, potrebovala jsem pro mě vnitřně, jako že někam vodejdu a ten Roman si není úplně tak jistej, že jsem pořád doma a že se tam starám jako vo ten úklid a vo ty děti. Myslím, že to je jako potřeba, i když jemu se to třeba nelíbí. On nechtěl, abych šla do práce, a myslím si, že do teďka s tím zápasí vniřně a vadí mu to.

Z rozhovoru s Danou je patrné, že dosud nastavené genderové rozdělení rolí v její domácnosti prochází zatěžkávací zkouškou. Partner, dříve zvyklý na to, že partnerka je na „mateřské“, to jest zajišťuje veškerou péči o děti a domácnost, není nakloněn změně

ustálené situace, která vyžaduje jeho aktivnější zapojení doma. Ve snaze sladit zaměstnání a povinnosti týkající se dětí a domácnosti hledá Dana raději kompromis, který pro ni představuje další kariérní i finanční ztrátu.

Jemu by se líbilo, kdybych byla doma s těma dětma a nešla bych vůbec do té práce, ale já jsem to udělala tak, že chodím jenom na půlku.

Ve svém vyprávění Dana konstatuje, že se často možná obětovala pro rodinu až příliš a nenechala si žádný čas pro sebe. Výsledkem pak byl bludný kruh, kdy čím více času děti trávily s ní, tím více na ní byly závislé a preferovaly přítomnost matky před otcem.

Takže to taky není dobře, protože tím je to taky pro mně těžký, protože když jsou doma s tátou, tak je to: mami, já chci jít radši s tebou a takhle. Já potom třeba vyměknu, protože když to vidím, nebo dřív, teď už ne, tak jsem je zase ty čepice, všechno, rukavice oblíkla a radši jsem si je vzala s sebou, než aby z toho byla nějaká srdceryvná scéna. Jsem si to sama nadrobila, to tak jako vidím zpětně, když to hodnotím.

Vzorem „dobré matky“ je pro Danu její vlastní matka. Jedná se o matku, která dává maximum a je připravena se plně obětovat pro rodinu. Danino pojetí potřeb malého dítěte vychází z předpokladu, že dítě potřebuje trvalou vazbu na osobu, která o něj pečuje. Emocionální potřeby dítěte jsou pak nadřazeny potřebám matky.

Dana tvrdí, že partner by byl schopen řadu věcí okolo dětí zastat stejně dobře jako ona, avšak zejména během raného dětství se stavěl do pozice, že si s péčí o malé děti neví rady a že mu nepřísluší. Zpětně reflektuje, že si měla na jeho větším zapojení do péče o dítě možná více trvat, neboť by přispělo k vytvoření silnějšího pouta mezi dětmi a otcem.

Ty holky na mně byly dost závislý, že to byly vždycky tak srdceryvné scény, hrozně brečely, když jsem odcházela, že by mě pak ani to divadlo nebavilo, jsem si říkala, to se na to můžu vyprdnout. Mně přišlo, že Roman to s těma malejma jako by neuměl, že prostě nevěděl. Tak on vždycky říkal, tak si je vem, já nevím, co s nima mám dělat, oni chtěj asi kojit. Já na to, že jsem teď kojila a že to fakt nechce kojit. Přišlo mi, že jako neví. Asi to tak nebylo, prostě jsem si to tenkrát myslela a teď vidím, že to byla třeba chyba, že jsem mu je měla nechat, aby se ten citovej vztah víc jako navázal, víc jsem si měla říct: já jdu prostě každou středu někam a budeš prostě ty s nima.

Určitý únik a možnost kreativní činnosti našla Dana během let na „mateřské“ ve tvorbě hraček a her pro děti. V této činnosti jakoby Dana spojila svou touhu mít čas pro sebe a současně dělat svým dětem radost. Dana zde nachází způsob, jak překonat neviditelnost práce v domácnosti, kterou shledává frustrující, ale zároveň neopustit své děti.

A potom jsem se začala orientovat na dřevo, takže jsem začala vyrábět ze dřeva. Děti mají třeba spoustu hraček ode mě vyrobených ze dřeva, domeček pro trpaslíky se sedmi židličkami, sedmi postýlečkami, a hrozně mě to baví. To je třeba pro mě taková ta metoda, jak se z toho nezbláznit, utíkám jako do takových těch, jako že do noci dělat, padnout. Nebo píct nějaký dorty třeba z perníčků, to jsem dřív třeba nedělala. S těma dětma mě to nějak inspiruje, až bych řekla, že jsem třeba blázen, proč na tom strávím takovou dobu, když se to potom za chvilku sní? Taková terapie bych řekla.

Z celého rozhovoru s Danou číší její rozpolcenost mezi ideálem vždy přítomné a sebeobětující se maminky a každodenní realitou, která ukazuje nejen nadlidskost tohoto úkolu, ale i potenciální rizika s tímto postojem spojená. Alternativu vidí Dana v rovnoměrnějším rozdělení péče o děti a domácnost mezi oba partnery, které by matce přineslo větší nezávislost a otci bližší vztah s dětmi.

Dana reflektuje, že bez toho, aby muž nesl část zodpovědnosti za péči o děti a domácnost, není nikdy schopen vidět ani ocenit pracovní nasazení ženy v domácnosti. Dana si uvědomuje, že zaběhlý genderový řád fungující v její vlastní domácnosti a částečně vyplývající z jejího dosavadního postavení „ženy v domácnosti“ je po jejím návratu do zaměstnání dlouhodobě neudržitelný. Současně je Dana přesvědčena o tom, že nerovnoměrná dělba práce mezi partnery v domácnosti a s ním spojená frustrace ženy se může negativně promítnout do vztahu partnerů. Zajímavý je na Danině úvaze rovněž fakt, že ze vzniklé situace obviňuje sebe a ženu považuje za hlavní aktérku v nastavení genderového řádu v rodině.

Tak teď zpětně to vidím, že jsem si opravdu měla nechat pro sebe nějaký ten čas. Že jsem měla nechat ty děti hlídat tomu Romanovi, že jsem měla být důslednější a takhle si někam chodit, kamkoliv prostě, i si třeba sednout do parku a číst si prostě, ale abych ho nechala doma s dětma. Mám kamarádku a vždycky jsem se na to dívala divně, že má dvě děti, vlastně chodila do práce a tam jsou nějaký čtyři tejdny dovolený a ona jeden tejdny jezdila

se svezma kamarádkama na kolo. Já jsem si říkala: ježíšmarja, tak ona má čtyři tejdny a nevěnuje se svejm dětem a jezdí s kamarádkama na kolo, ale teď to zase docela kvituju, že vlastně to vidím, že se potřebuje jako odreagovat a že to pro ní taky je nabití energie a taky to, že taky na celej ten tejden odjede a celou tu práci nechá na toho partnera, je to jenom ten jeden tejden v roce, ale aby si to taky užil celý. Je to určitě pro něj zkušenost.

Magda

S Magdou jsme spolu jako malé chodily do stejné základní školy. Magdě je 33 let, je vdaná a má tři děti ve věku od 8 měsíců do 5 let. Magda vystudovala pedagogickou fakultu a v současnosti je již šestým rokem na „mateřské“. S rodinou žije trvale v Praze.

Magda pochází ze tří dětí. V dětství se její rodiče rozvedli, takže poté vyrůstala jen s matkou a sourozenci. V dětství Magda chodila do jeslí, neboť matka v té době ještě studovala. Magda uvádí, že v její rodině panovala částečně neobvyklá situace v tom, že hlavní živitelku v rodině představovala matka, která pracovala jako právnička. Magda na ni vzpomíná jako na milující a pečující matku:

Ona byla vždycky hrozně citlivá, žádná neurotička. A i když to období asi muselo bejt strašný, když nás živila sama a neměla moc peněz, tak přesto jsem to vůbec nepociťovala, protože ona nás prostě měla tak jako ráda, že nám to jako vynahrazovala. Já si od ní vůbec nepamatuju žádný scény, nervozitu, vždycky s klidem všechno zvládala.

Magda však zároveň reflektuje, že komplikovaná situace matky, na které leželo břemeno živitelky i pečovatelky, vyústilo nakonec v rodině v několikanásobnou krizi. Magda přiznává, že v určitém momentu se matce výchova částečně vymkla z rukou.

Ale ono to teda potom bouchlo. Ona to všechno zvládala nejdřív sama, tak najednou se potřebovala tak jako osamostatnit, najít si toho muže, takže když mi bylo nějakých těch sedmnáct, tak se znova vdala a odstěhovala se k němu. A od tý doby jsme se ségrou už byly jen spolu. Ségře bylo v tu dobu deset. Mamka teda přicházela a zase odcházela, platila ty složenky. Jako tam nebylo, že by mamka od nás chtěla odejít, to vůbec ne, ale ze strany toho novýho muže. Řekl, že na to prostě nemá.

Protože Magda nastupovala na „mateřskou“ záhy po dokončení vysoké školy, neměla nárok na volbu rychlosti čerpání rodičovského příspěvku, ale automaticky získala čtyřletou variantu.

Tím, že jsem nikde ještě nepracovala na stálo, tak jsem ani nedostala jinou možnost tý rodičovský dovolený a musela jsem jít na tu 4letou. A je to takhle předepsaný, musela bych odpracovat v jednom zaměstnání snad 24 měsíců bez přestávky. Já jsem to dokonce věděla a iniciativně jsem odešla do práce. Učila jsem na škole, jenomže mi nedošlo, že tam prostě nezapočítávají ty prázdniny, takže mi tam chyběly nějaký ty dva měsíce těch prázdnin. Takže to takhle nevyšlo, ale mně to nevádí. Pro mě je to dobrý, já bych stejně s těma dětma ty čtyři roky chtěla být doma. Není to teda dobrovolná volba, ale já bych s tím stejně souhlasila. Akorát můj muž by byl radši, aby už třeba v těch třech šly děti do tý školky.

Z vyprávění Magdy je patrné, že čtyřletá „mateřská“ byla ve shodě s jejím vlastním přáním poskytnout dětem co nejvíce individuální péče. Jako podstatný vidí fakt, že je sama povoláním učitelka a práce s dětmi ji naplňuje. Zároveň je však přesvědčena, že pokud je dítě v raném věku nuceno trávit více času s „cizími“ lidmi (jesle, placená chůva) než s vlastními rodiči, tak se to nutně musí odrazit v jeho psychice. Magda reflektuje argumenty, které hovoří ve prospěch modelu péče, jenž matce umožňuje částečné oproštění závazku celodenní péče o dítě a domácnost, avšak vymezuje se vůči nim. Dnes stále častěji diskutovaný „kvalitně strávený čas s dítětem“ se jí jeví jako nedostatečná náhrážka celodenní mateřské péče.

Třeba Šíková si myslí, že je lepší bejt odpočatá a spokojená maminka na víkend a na večer a mít, jak to dělala ona, přes den práci a přijít spokojená k umytému miminku. Já si myslím, že to není takhle dobře. Racionálně to nedokážu říct proč, ale už jenom ty drobný věci, který to dítě s tou mámou dělá. I že vidí, že ta máma je někde nervózní a že nestíhá, se mi zdá, že je to pro to dítě dobře. A ne že má jen krásnou a báječnou maminku, která bude ale fungovat jenom na ty víkendy. Až se totiž jednou samo dostane do problémů, tak nevím, jestli samo bude s to to úplně řešit. Protože bude mít pocit osobního zklamání z toho, že to nezvládá tak báječně jako ta maminka.

Částečně v rozporu s jejím ideálem vždy přítomné maminky je fakt, že Magda při uvažování o mateřství vždy doufala, že bude schopna skloubit péči o děti s částečným

úvazkem (soukromou vyúkou) i vlastními zájmy. Avšak každodenní realita „mateřské“ ji v dosažení takových osobních cílů mnohdy brání. Zároveň Magda přiznává vážné obavy z přechodu z domácnosti zpět do zaměstnání.

Ale mám z toho jako hroznej strach. Prostě se toho hrozně bojím. Nejenže vidím, jak se člověk neudrží v kondici co se týče mozku, že čtu mnohem míň. Když jsem původně otěhotněla, tak jsem si říkala, že to je skvělý, že teď budu mít konečně čas, když budu doma, a že s každým dítětem se naučím jeden nový jazyk. Tak neumím ani ten jeden.

Ideál „obětavé maminky“ a „přirozené“ potřeby dítěte

Z vyprávění Ireny, Dany a Magdalény o jejich dětství i vlastním mateřství vystupuje do popředí ideál vždy přítomné milující matky, která upřednostňuje *potřeby dítěte* nad potřebou vlastní seberealizace mimo domácnost. Minimálně během raného období dítěte zastíňuje mateřská identita této ženy výrazně její další životní role. Mateřství je ve vyprávění těchto žen chápáno jako jedno z nejdůležitějších posláních, které od ženy vyžaduje určité oběti, jež jsou však bohatě vyváženy citovým poutem mezi matkou a dítětem a nadějí, že bylo uděláno vše pro to, aby z dítěte vyrostl psychicky zdravý a citově neochuzený jedinec. Péče o dítě je vnímána jako projev mateřské lásky, ale rovněž závazek matky vůči dítěti.

Nepochybně zajímavou paralelu je možno sledovat ve vztahu všech šesti žen, které preferovaly nejméně tříletou „mateřskou“, k jejich profesní kariéře před narozením prvního dítěte. Většina žen v rozhovorech uváděla, že v předchozím zaměstnání buď nenacházely vlastní seberealizaci, nebo neměly před nástupem na „mateřskou“ dlouhodobější zaměstnání. Chyběl zde silný motiv se do zaměstnání vracet, neboť, jak uvedla jedna z dotazovaných matek, *nikde na mně nečekali*. Všech šest žen se tak shodovalo na tom, že pro ně volba délky mateřské nepředstavovala větší dilema.

Ze všech narativ bylo patrné, že do své nové mateřské role byly tyto ženy připraveny investovat maximum. „Mateřská“ pro ně představovala spíše projekt, během kterého se chtěly co nejlépe zhostit své úlohy matky a co nejvíce se *věnovat* svým dětem.

Zásadním orientačním bodem, na základě něhož tyto ženy pojmají vlastní mateřství a vysvětlují svou volbu dlouhé mateřské, jsou *potřeby dítěte*. V narativách žen převažuje tendence vnímat dítě jako nejdůležitější hodnotu a matku jako zodpovědnou za

uspokojování dětských potřeb. Jako univerzálně platné a *přirozené* v rané fázi dětství označují matky především potřebu individuální péče v rámci nukleární rodiny a trvalou citovou vazbu s milující a dítěti dobře známou osobou (nejlépe matkou). Janoušková rozlišuje normativně definované potřeby dětí v následujících čtyř kategoriích: uspokojivé zajištění základních fyziologických potřeb dítěte, zajištění podmínek k rozvinutí lidského kapitálu, zajištění zdravého socializačního prostředí dítěte a zajištění zdravého psychického vývoje dítěte (Janoušková, 2004:19).

Matka je v prvních třech letech života dítěte vnímána téměř jako nenahraditelná, neboť je nejlépe schopna reagovat na individuální potřeby dítěte a rozvíjet jeho potenciál. Její péče je kvalitativně nadřazována alternativním možnostem péče o dítě v raném věku, neboť se má za to, že matka je nejen expertkou na celodenní péči o dítě, ale navíc ji tato práce těší a štěstí dítěte je pro ni tou nejdůležitější hodnotou. Ačkoliv matky zdůrazňují, že nejdůležitější je, aby dítě bylo milováno, je patrné, že každé mateřství není hodnoceno jako stejně dobré. Nestačí jen být s dítětem, ale je třeba též dostatečně rozvíjet jeho potenciál. Pokud je dítě vzhůru, matka cítí potřebu se dítěti věnovat.

Alternativní typy péče o dítě v raném věku jako placená chůva či jesle jsou ve srovnání s individuální péčí milující matky hodnoceny jako „šizení“ a „ochuzení“ dítěte, jež může mít potenciálně negativní dopad na jeho psychický vývoj a osobnost.

No já mám kamarádku, co pracuje ve školce, a ta mi říkala, že je to na těch dětech, co chodily do jeslí, fakt poznat. Že jsou takový mnohem víc flegmatický než jiný děti.

(Agáta)

S malými individuálními odchylkami je dítě do 3 let chápáno jako příliš nezralé a tudíž vyžadující výhradní péči matky. Dalším motivem, proč být s dítětem dlouho doma, je přesvědčení, že v rané fázi může mít matka na dítě největší vliv. Nedůvěra a strach z toho, že by dítě mohlo být v nějakém směru špatně ovlivněno nevhodnou péčí jiné osoby, představuje pro tyto matky důležitý argument proti placeným chůvám či insituci jeslí. Za akceptovatelnou alternativu matky v době její nepřítomnosti jsou považováni především prarodiče (zejména matky matek) nebo otcové. Zároveň však ženy udávají, že otcové a mnohdy i babičky jsou příliš časově vytíženi, než aby se mohli významněji podílet na každodenní péči o děti.

Dovolená nebo morální imperativ?

Z hlediska matek, které se rozhodly pro nejméně tříletou „mateřskou“, je celodenní péče o dítě akcentována jako jejich vlastní potřeba a přání být během tohoto období s dítětem a aktivně se podílet na formování jeho osobnosti. Matky opakovaně hovoří o tom, že si mateřskou chtěly s dětmi „užít“. Celodenní péče matky o dítě během prvních je vnímána jako víceméně přirozená součást mateřství a feminity. Ukrácení mateřské dovolené z jiných než existenčních důvodů je chápáno převážně jako egoismus, kariérismus či nedostatek mateřských vloh ze strany matky.

Přestože Magda navštěvovala jako malá jesle a nemá na ně žádné traumatické vzpomínky, je přesvědčena, že ukrácení „mateřské“ musí nutně představovat obrovské trauma pro matku i dítě a je v přímém rozporu k jejich přirozeně daným potřebám. Svou vlastní matku, která během jejího raného dětství studovala a později živila celou rodinu, považuje za velmi milující, nicméně zdůrazňuje, že její matka tak *musela* činit z existenčních důvodů. Nepřirozenost brzkého návratu matky do zaměstnání reflektuje i v následující výpovědi:

Máme příbuzný, který bydlí v Belgii, a museli po tom půl roce do práce, takže to dítě jako dali paní na hlídání a já si to neumím představit. Myslim, že nic horšího nemůžou zažít než tohle. Je to podle mě jako strašně špatný a to dítě z toho musí bejt jako hrozně vykojený. Možná, že si to nebude jako někdy pamatovat, ale možná, že jo, a možná, že se to někdy v patnácti vrátí v něčem špatným. Já si myslim, že se to jako někde otočí.

(Magda)

Hodnotový systém u žen, které se dobrovolně rozhodnou pro brzký návrat do zaměstnání (zejména do 1 roku dítěte), a společenství, v jejichž rámci je brzký návrat žen do zaměstnání vnímán jako běžný, je pak chápán jako pokřivený. Magda se například vymezuje proti „západnímu“ systému péče o dítě, který považuje za nesprávný.

Já si myslim, že tohle je stejně jeden z mála kladů, který tu minulej režim zavedl, že je možný bejt takhle dlouho doma. Zdá se mi, že to na tom západě maj takhle nastavený, že to není dobře. Že je to takovej trochu kariérismus. To, že se ta žena prostě obětuje tý rodině, s tím souhlasim. Takže sice prostě vystuduješ školu a v podstatě to nejdeš dělat a možná

vůbec nikdy, protože tě předběhne ta mladá generace těch dvacítek. A přesto si myslím, že je to dobře být s těma dětma doma.

(Magda)

Za podstatný je třeba pokládat fakt, že ženy, které se rozhodly být se svým dítětem minimálně tři roky doma, se převážně přátelí opět se ženami, které zvolily obdobnou mateřskou strategii. Představa o tom, co je *normální*, je tak podporována v interakci s významnými druhými. Dana, jejíž kolegyně se běžně vrací brzy po porodu do práce, zdůrazňuje, že se jedná pouze o její známé, nikoliv přítelkyně.

Obhajobu dlouhé „mateřské“ a ideologii sebeobětující se matky nelze vnímat pouze jako individuální preferenci jednotlivých žen, ale jako vyjádření postoje k roli ženy v rodině a fungování společnosti. V narativech žen, které obhajují dlouhou „mateřskou“, lze vyzorovat tendence označit ukrácení „mateřské“ z jiných než existenčních důvodů za nepřirozené a nemorální. Na tyto formy legitimizace vlastní pozice skrze morální odsouzení upozorňuje ve své práci Faye Ginsburg (1989:196).

V argumentech proti kratší „mateřské“ jasně vystupují obavy žen z devalvace mateřství a nezištné péče, která je symbolem kvalitních lidských vztahů. Pokud jsou navíc matky nadále utvrzovány svými blízkými i populárně naučnou literaturou v tom, že celodenní mateřská péče do tří let je pro dítě tou nejlepší alternativou, můžeme spekulovat o tom, zda je volba délky mateřské skutečně svobodným rozhodnutím. Pokud by totiž žena volila jinak, musela by se vyrovnávat nejen s kritickými reakcemi okolí, ale především s vlastním pocitem viny.

V té práci, kterou bych dělala, bych si stějně říkala, jestli má cenu prostě ta práce, když bych vlastně místo toho mohla být s těma dětma. Pak bych se myslím sama zapletla do vlastních výčitek svědomí, jestli jsem sama sebe nepreferovala před těma dětma.

(Magda)

3.2. Mezi mateřstvím a profesí

Home life as we understand it is no more natural to us than a cage is natural to a cockatoo.

George Bernard Shaw „Getting Married“⁶

Táňa, Markéta a Lenka představují tři z pěti žen v rámci mého výzkumu, které se rozhodly kombinovat svou profesi s mateřstvím. Žádná z těchto matek neplánovala, že by se během prvních let dítěte věnovala výhradně péči o dítě v domácnosti. Táňa a Markéta pracovaly téměř ihned po porodu a jejich mateřská strategie částečně vyplynula z toho, že jsou na volné noze a mají obě časově flexibilní pracovní dobu, zatímco Lenka se vracela do zaměstnání na poloviční úvazek 1 rok po „mateřské“. Partneři uvedených žen pracují na plný úvazek.

Táňa

Nápad oslovit Táňu mi vnukla jedna má přítelkyně, která mi řekla, že stojí přeci za to udělat rozhovor s matkou, která „se přes den stará o děti a po nocích kreslí baráky“. Táňě je 34 let a má dva syny ve věku 5 let a 8 měsíců. Vystudovala architekturu, které se v současnosti věnuje. Vzhledem k tomu, že pracuje na volné noze (OSVČ), neměla nikdy nárok na peněžitou pomoc v mateřství, a tím pádem ani na volbu rodičovské dovolené. Automaticky sice získala čtyřletou variantu, ale „dovolenou“ neměla ve skutečnosti žádnou. Táňa pracuje převážně z domova a její pracovní doba je výrazně podřízena péči o děti. Se svým dlouholetým přítelem žije v Praze, kde rovněž vyrostla.

Táňa se narodila jako prostřední ze tří dětí a s matkou byla doma do 3 let, kdy nastoupila do školky. Z vlastního dětství si vybavuje, že její matka obecně trávil s dětmi výrazně více času než otec.

Co si tak pamatuju svýho otce, tak ten spíš teda pracoval. Že by nás vodil nebo vyzvedával ze školky, to si teda taky uplně nepamatuju, on pracoval vlastně mimo Prahu. Myslim si, že se podílel docela málo.

⁶ Shaw, G.B. 1911 preface „Heart and Home“

Vzhledem k tomu, že Táňa před narozením svého prvního dítěte pracovala již několik let jako nezávislá architektka, neplánovala ani po porodu žádnou delší pracovní přestávku. Od samého počátku si byla vědoma toho, že chce kombinovat péči o dítě se svým povoláním.

Takže já jsem nikdy jako žádnou „mateřskou“ neměla. Já hned u toho prvního dítěte jsem tam hned v porodnici vyřizovala nějaký pracovní věci a já jsem vlastně vyloženě na mateřský nikdy vůbec nebyla. Jako kontinuální pauzu jsem nikdy neměla. Vždycky množství tý práce je ovlivněný tou možností časovou nebo tou možností to všechno obsáhnout, ale že bych si řekla, tak teďka budu prostě půl roku doma a pak začnu jako pracovat, tak to jsem nikdy neměla. Já jsem si to představovala, že to bude tak, jak to teď je. Protože ta forma tý mojí je taková, že já jak spolupracuju s různějma lidma, který jsou na mně nějak jako závislý, v tu chvíli, když ta práce jako je, tak já jim v tu chvíli nemůžu jako říct, že já teď budu půl roku doma kojit a nebudu dělat nic. Ta práce jako nějak probíhá, běží a já jí nemůžu úplně jako stopnout a říct, tak teďka jdu na „mateřskou“. Já jsem to tak vlastně tušila, že to tak bude, já jsem to tak chtěla.

Velkou výhodou Táni bylo, že většinu své práce byla zvyklá dělat po nocích z domova a v tomto režimu pokračovala i po narození prvního dítěte. Za podstatné považuje, že zejména její první syn byl „extrémně pohodový dítě“, takže měla dostatek času se věnovat svým pracovním povinnostem. Zdůrazňuje též, že s příchodem dětí se stala v práci výrazně efektivnější.

Během těch čtyř hodin, co on prostě spal, jsem dokázala udělat tolik, co bych jinak, než se narodil, dělala třeba celý den. Většinou, když on bděl, tak jsem dělala takový ty věci doma jako vařila, uklízela...Pro mě třeba neexistovalo, že bych vařila, když on spí. To mám do teď. Když prostě děti spí nebo nejsou doma, tak to mě by ani nenapadlo třeba jít luxovat nebo dělat nějaký domácí práce, to je prostě chvíle, kdy já pracuju. Proto mám taky paní na uklízení (smích).

Na otázku, kdy a jak relaxuje, odpovídá Táňa jednoznačně, že prací. Práci vnímá jako *nutnost* a seberealizaci zároveň. Reflektuje však fakt, že kombinování práce s jedním potomkem bylo výrazně jednodušší než se dvěma dětmi. Momentálně pracuje běžně osm hodin denně s tím, že funguje na pouhých pěti hodinách spánku za noc.

S těma dvěma už je to ale čím dál tím horší. Ale já když tu práci musím udělat, tak to vlastně ani jinak nejde. Já si nejdřív jdu dát prostě cigáro, dám si kafe, prostě chce to nakopnout se. A vlastně když mě to začne bavit, tak já v noci docela funguju na mluvený slovo, že poslouchám nějaký detektivky a u toho jako pracuju. A vydržim tak podle potřeby. Ted' mám třeba období, že chodim spát ve dvě. Já už potom najedu na takovej rytmus, že už mi to pak jako nevadí. Mně pak naopak vadí, když pak třeba jdu spát ve dvanáct, že najednou jsem pak jako unavenější, než když jdu spát ve dvě. Já jsem zjistila, že potřebuju nějakou pravidelnej režim. A když mám ten rytmus, že jdu spát od dvou do sedmi, tak to nějakou dobu takhle jde. A malej se ještě v noci budí, takže to není moc plnohodnotnej spánek, ale já si to radši nepřipouštím.

Ačkoliv tedy Táňa zůstala v domácnosti, dokázala si i s dvěma dětmi udržet svou profesi a aktivně se věnovat své práci. Její mateřská strategie částečně vyplynula z formy její práce, ale byla podmíněna také extrémní pracovní disciplínou a podporou rodiny. S péčí o děti Táňa pomáhá její matka a dvakrát týdně chodí děti hlídat její teta, kterou využívá jako placenou chůvu v době, kdy musí na pracovní jednání či na stavbu. Zajímavé je, že ačkoliv Táňa zdůrazňuje, že je jí maminka velkou oporou, mnohdy dává přednost placenému hlídání, neboť se nemusí cítit matce tak *zavázaná*. Na otázku, zda by Táňa svěřila své děti i chůvě, která by nebyla z rodiny, odpovídá, že by asi musela, pokud by neměla jinou možnost. K jeslím má naopak negativní postoj a pokládá je za nevhodné pro nejmladší děti (do 2 let).

To nejde, že to dítě je přece jen maličký. Jako dokážu to pochopit, když ta žena nemá jinou možnost. Ale když má, tak to by bylo pro mě úplně jako nepřipustný.

Táňa zdůraznila, že práce je pro ni důležitým způsobem seberealizace, ale přesto by si nedovedla představit, že by kvůli práci svěřila dítě do jeslí. Potřeby dítěte nadřazuje své potřebě věnovat se své profesi a zdůrazňuje, že zatímco jeden rok v její kariéře není ve finále až tak důležitý, první roky života dítěte jsou naprosto zásadní.

Já si vlastně vůbec nedokážu představit, že bych nepracovala. Jako pro mě je to strašně důležitý, spíš jako i pocitově. Já nevydělávám nějaký jako super peníze, určitě nás to jako nějak nevytrhne, ale je to hlavně pro takovej můj pocit. Já prostě musím pracovat. Ale jestli by mi to stálo za to, dát takhle malý dítě do jeslí? Tak to asi ne.

Markéta

Vzhledem k tomu, že Markéta byla několik let mojí sousedkou, byl náš rozhovor jedním z mnoha, které jsme na téma „mateřské“ vedly.

Markétě je 33 let, je vdaná a má dvě děti ve věku 2 let a 6 měsíců. Po narození prvního dítěte nepřestala pracovat, naopak téměř před porodem svého druhého dítěte založila vlastní novou firmu. Vzhledem k tomu, že pracuje jako umělecká návrhářka na volné noze, může svou práci výrazně podřizovat svým dětem - tráví s nimi pravidelně každé dopoledne a pracuje jen odpoledne. Nová firma, kterou nedávno založila, se rovněž nachází hned vedle místa jejího bydliště, což jí umožňuje neustálý kontakt s dětmi. V době, kdy Markéta pracuje, se o děti stará placená chůva. S manželem a dvěma syny žijí ve dvoupokojovém bytě v Praze.

Markéta započala své vyprávění zmínkou o tom, že vyrostla jako jedináček v ne zcela harmonické rodině. Její matka se chtěla vrátit brzy po jejím narození zpět do zaměstnání, a tak se jí jako malou pokoušeli dát do jesliček. Avšak po Markétiných neutuchajících záchvatech pláče se nakonec od tohoto plánu upustilo. Markéta tedy zůstala až do nástupu do školky doma s matkou, přestože ta se chtěla údajně vrátit zpět do zaměstnání. Svou rodinu popisuje Markéta jako specifickou v tom, že to byl spíše její otec, kdo se výrazně angažoval v její výchově. Rodiče se posléze rozvedli a vztah s matkou označuje Markéta za problematický. Ani poté, co se sama stala matkou, nehledala Markéta u vlastní matky větší oporu ani inspiraci. Tu jí poskytují především její manžel a v současnosti i placená chůva, ke které má Markéta velkou důvěru.

Pro mě je vzor můj muž, kterej je prostě výbornej táta a kterej mi hrozně dává. Jako táta můj byl vždycky ten, kdo mě učil všechny zajímavý věci. Ještě to byla babička, protože mě vždycky dávali na léto k babičce. [do rozhovoru vstupuje Markétin starší syn a dožaduje se matčiny pozornosti.] Ted' je to i paní na hlídání. Já mám fakt hroznou kliku, že mám výbornou paní na hlídání, která prostě mi řekne, když vidí, že něco nevím: „Ale to udělej takhle...“. Pro mě je Mařenka hodně pomoc.

Před narozením svého prvního syna Markéta neplánovala, že kvůli mateřství bude muset dělat delší pracovní přestávku. Flexibilní pracovní doba umožňovala Markétě nadále pracovat i několik měsíců po narození prvního syna. První půl roku pracovala Markéta především z domova, když dítě spalo, později si zajistila placenou chůvu.

Já sem byla na volný noze. Pro mě to nebylo vodejít z práce a rozhodnout, pro mě s tím těhotenstvím přišel začátek nového života mimoděk. Ale tu rodičovskou sem si vzala na dva roky, jakoby tu nejkratší, co jde, i kdybych se pak třeba měla nechat zaměstnat, já bych to jako nevydržela. Jenomže můj plán stejně je takovej a ten to dodržuju, protože chci s těma dětma bejt, jakože dopoledne jsem vždycky s nima a hraju si s nima a odpoledne pracuju.

Z vyprávění Markéty je patrné, že jakkoliv je Markéta ze své nové mateřské role nadšená, od začátku si byla vědoma toho, že je pro ni důležité udržet si svou profesi. V harmonizaci péče o děti a profese považuje za nejdůležitější podporu svého manžela. Její vyprávění naznačuje, že mezi partnery panuje spíše shoda co se týče participaci obou na péči o děti a domácnost. Markéta považuje za výhodu, že manžel má jako středoškolský pedagog poměrně fixní pracovní dobu a dlouhé prázdniny v létě. Vedle toho, že se každodenně zapojuje do péče o děti, také pravidelně nakupuje a vaří. Často je to právě manžel, který přichází domů dříve a připravuje pro rodinu společnou večeři.

Markétin příjem je nepochybně důležitým přínosem pro rodinný rozpočet, avšak Markéta zdůrazňuje, že práce je pro ni v první řadě způsobem vlastní seberealizace a ani v případě, kdy by byla zcela finančně zajištěná, by přes veškerou lásku ke svým dětem nechtěla být „jenom“ s dětmi.

Ne, já bych nemohla bejt jenom s dětma. Já musím mít nějakou seberalizaci, takže bych to udělala asi úplně stejně, že bych třeba odpoledne malovala nebo chodila někam pracovat do nadace, ale nemohla bych bejt jenom s dětma, to ne. Ale myslím si, že v tom případě bych měla stejně paní na hlídání. Sama vím, že je pro mě důležitý mít ten čas jakoby pro sebe, a já ho pro sebe užívám jako tou prací. Ale kdybych neužívala práci, tak bych ho užívala koníčkem nebo něčím jiným.

Z výpovědi Markéty je čitelné, že za podstatné považuje potřebu matky i dítěte vědět o sobě navzájem a cítit pocit bezpečí. Tento pocit bezpečí není podmíněn neustálou přítomností matky, ale může být navozen i jinou osobou, ke které má jak dítě, tak matka důvěru. Za ideální alternativu (do 3 let) považuje placenou chůvu, která je schopna nejlépe reagovat na individuální potřeby dítěte i situaci matky. Markéta uvádí, že s chůvou má zcela bezproblémový vztah a mnohdy pracuje z domova, zatímco chůva se stará o děti.

Markéta nahlíží na svou volbu kombinovat mateřství s prací jako na zcela přirozenou potřebu člověka realizovat se i mimo domov, ale uvědomuje si, že její okolí tuto strategii hodnotí jako spíše vybočující z normálu.

No, já to spíš už vnímám negativně, že mi furt hodně lidí říkají, že sem magor, protože sem pracovala vlastně hned, co se narodil Honzík. Jsem si vzala třeba týden volno a pak jsem už začala pracovat a měla jsem třeba prezentaci a vozila jsem ho na prezentaci, protože ty klienti to věděli. A on tam spinkal. Spíš jsem se setkávala s takovejma reakcema při Honzíkovi jako: „Ty si teda..., tě teda obdivuju, jak to zvládáš“. Ted' už jsem na to alergická, ted' už mi to prostě vadí. Já říkám, co mám dělat, mám jako sedět doma a nestíhat si umejt vlasy, protože to tak některý maminky údajně mají, že si ani nestihnou umejt vlasy? (smích).

Z vyprávění Markéty je zjevné, že byla od samého počátku rozhodnuta, že se nechce zařadit mezi ženy v domácnosti. Je přesvědčena, že pracující matka nepředstavuje pro dítě v raném věku žádnou újmu, pokud jsou uspokojeny jeho potřeby a oba rodiče s ním tráví dostatek času.

Lenka

Lence je 31 let a má jednoho 2letého syna. Vyrostla na Moravě, ale s manželem se usadila v Praze. Vystudovala střední školu ekonomickou a v současnosti pracuje v bankovníctví. Po narození syna byla jeden rok doma na „mateřské“, poté se vrátila na poloviční úvazek do zaměstnání. V době, kdy pracuje, pečuje o syna placená chůva.

Lenka vyrůstala jako jedináček. V raném dětství chodila do jesliček. Její matka pracovala jako kadeřnice a podle Lenky současně v rodině zastávala výrazně pečovatelskou úlohu. Poté, co se Lence narodil syn, jí její vlastní maminka byla v mnohém inspirací. Za pozornost stojí zejména Lenčin důraz na aktivní péči o dítě a domácnost jako důležitou součást mateřské lásky.

Moje máma hrozně dává najevo jako lásku k dítěti. Ona udělá všechno pro ty děti, udělá první poslední, ale ne ani tak, že by pořád říkala: mám tě ráda, mám tě ráda, ale spíš takovýto opečovávání, že seš v čistym oblečení pořád, že máš navařeno. Takový to zázemí. A to já bych řekla, že se snažím dávat i tomu Lukáškoví.

Lenka si ještě před narozením syna uvědomovala, že v situaci, kdy je manžel pracovně velmi vytížen a rodiče obou partnerů žijí mimo Prahu, bude zajištění každodenní péče o dítě i o domácnost spadat víceméně na ní. Placený úklid a posléze placené hlídání se nabízely jako téměř jediné možnosti, jak se od tohoto břemene částečně osvobodit.

Přestože „mateřská“ doma v kruhu rodiny se Lence jeví jako lepší alternativa než izolace na „mateřské“ uprostřed anonymity Prahy, Lenka nakonec dochází k závěru, že by tři roky v domácnosti být nechtěla.

No. Já jsem jezdila každé měsíce na Moravu, třeba i na 5 dní a i to, že jsem vždycky nakojila a dala jsem ho třeba mámě a mohla jsem si lehnout, to byl pro mě luxus. Prostě strašná výhoda. Jako asi takhle. Chtěla jsem určitě na nějaké částečné úvazek pracovat, jako asi abych byla 3 roky doma, tak jsem asi od přírody takové aktivnější člověk. Možná jak ta moje máma, tak si myslím, že i pro takovou tu duševní hygienu je to prostě lepší. Že já když ty dva dny v týdnu pracuju, tak se vracím domů a pak se na to dítě těším a jsem ráda, že už tu středu budeme spolu a že se užijem.

Podobně jako Markéta spojuje svou neochotu setrvat dlouho na mateřské s vlastním aktivním založením. Navzdory přiznané náročnosti péče o dítě v raném věku pojmá Lenka volbu dlouhé mateřské jako výraz určité pasivity ženy. Lenka zároveň přiznává, že péče o dítě v nejranějším věku jí není příliš blízká. Svým vyprávěním tak ukazuje problematičnost ideálu přirozené matky, která v celodenní péči o dítě vidí svůj hlavní cíl a naplnění.

Já musím říct, že já si to užívám asi víc od toho prvního roku. Že já mám ráda, když už je ta interakce mezi mnou a tím dítětem. Že když to bylo jenom takový to jako řvoucí ležící dítě, tak možná, že to pro mě byla tak velká změna, že jsem se z toho strašně dlouho vzpamatovávala. Jako musím říct, že jsem si asi ten první rok moc neužívala. Jako spíš už tak od toho roku, když už potom začal chodit, podnikat nějaké věci a už i ti rozumí, už je to takovej parták. I když zase tam z toho vyplývají další problémy, že třeba bude odmouvat, že třeba budeme mít nějaký slovní rozepře. Ale já se na to těším, že to prostě bude ten parták, že mi řekne, co ho trápí, co ho štve. Takhle pořád člověk neví a neví, jestli je to vztekání, nebo jestli mu něco je. A do toho roku když vidím miminko, tak chci si ho pochovat, ale ráda ho vracím. Nevím, možná je to hodně specifický. Asi hezký bylo to, že jsem mohla jít třeba na dvě hodiny ven a procházet se s kočárkem jako tak jako v klidu. To už teď nemůžeš, že jo. Když jdeš na to hřiště, musíš bejt furt ve střehu. To možná na tom

bylo hezký, ty procházky odpolední. Ale to, že jsem se nevyspala, a to, že prostě to dítě musíš furt nosit, nee.

Lenka byla až do momentu narození dítěte relativně nezávislou ženou, která měla svou práci a své zájmy. Narození dítěte však pro ni, narozdíl od jejího manžela, znamenalo přerušování většiny dosavadních aktivit a stáhnutí se do domácnosti. Narození dítěte znamenalo rovněž nastolení zcela nového životního rytmu, který se výrazně odlišoval od toho, na který byla zvyklá ze svého zaměstnání. Lenka zdůrazňuje, že za jejím rozhodnutím vrátit se po roce mateřské do zaměstnání nefiguroval primárně finanční motiv. Za hlavní motiv označuje zejména potřebu vystoupit z izolace domácnosti.

Lenka tvrdí, že manžel nechával volbu „mateřské“ na ní. Finančně rodinu dokázal uživit z jednoho platu, ale jejímu rozhodnutí vrátit se do práce nijak nebránil. Lenka však uvedla, že špatně nesl, když její práce přesahovala poloviční úvazek a vyžadovala jeho větší participaci co se péče o dítě a domácnost týče. Zaměstnání manžela jako hlavního živitele rodiny mělo zcela jinou hodnotu a bylo vnímáno jako *nutnost*, zatímco práce Lenky spíše jako její *zájem*.

Akorát hodně vždycky těžko nesl, já mám jako dvacet hodin týdně, ale pracuju víc. A tak jako z jeho strany ta podpora nebyla moc velká. Jako když jsem potřebovala pracovat a on byla jako doma, tak mi jakoby pomohl, ale vždycky tam bylo takový to: máš to vůbec zapotřebí, nejseš za to dobře placená...a takhle jako. Ale pro mě je to fakt jako spousta seberealizace a duševní hygieny.

Vzhledem ke svému kratšímu úvazku v zaměstnání zastává Lenka v rodině pečovatelskou roli. Z jejího vyprávění je však zjevné, že takové uspořádání nepokládá za přirozeně dané, ale naopak očekává co nejrovnoměrnější participaci obou rodičů na péči o dítě. Přestože Lenka v praxi akceptuje spíše tradiční dělbu práce mezi partnery, evidentní je její trvalá snaha o prosazení genderové rovnoprávnosti v rodině. Lenka uvedla, že manželovi například zakoupila kurz vaření, neboť je přesvědčena, že tato manželova dovednost výrazně pomůže v momentě, kdy se ona sama bude vracet na plný úvazek do práce a manžel bude muset někdy zastat kompletní péči o dítě. Z výpovědi Lenky je čitelné, že péči o malé dítě či vaření považuje za činnosti, které by měl její partner běžně zvládat, aby oba partneři mohli vykonávat svou profesi a v případě nutnosti se doma vzájemně zastupovat.

Lenka pracuje v zahraniční firmě, kde je brzký návrat žen po mateřské relativně běžný. Přestože Lenka hodnotí nástup zpět do zaměstnání v roce dítěte jako pro sebe jednoznačně pozitivní, neskrývá, že volba délky „mateřské“ z hlediska dítěte nebyla jednoduchá. Zatímco jeden rok „mateřské“ se jevil jako ideální z hlediska její vlastní potřeby seberealizace, obávala se, zda syn nebyl jejím návratem do zaměstnání traumatizován. Ve vyprávění Lenky se objevuje náznak pocitu viny z ukrácení „mateřské“ a strach z toho, aby dítě nebylo její občasnou absencí (dva pracovní dny v týdnu) psychicky poznamenáno.

Já si to takhle zpětně promítám, já jsem šla po roce a nevím, jestli to bylo spojeno s tím, ale mně Lukášek třeba začal v noci tak jako špatně spinkat, že se budil a hodně plakal, když jsem odcházela. A tak jsem si to potom i trošičku vyčítala a říkala jsem si, že jsem měla ještě půl roku počkat. Ale nejsem schopna říct, jestli ho to jako nějak poznamenalo, nepoznamenalo. Teď už je jako úplně v pohodě. Já prostě odejdu a on udělá pápá, zná tu paní, že jo, takže už je to v pohodě.

Zatímce kombinace polovičního úvazku a mateřství se Lence jeví jako zcela přijatelná, jako ideální kompromis, který se ohlíží jak na *potřeby dítěte*, tak i potřeby matky, plný úvazek matky během raného období dítěte vnímá jako téměř nepřijatelný. Za jediný ospravedlnitelný důvod k tomu, aby matka nastoupila na plný úvazek do tří let věku dítěte, považuje finanční nutnost. Za negativním postojem Lenky vůči plnému úvazku matky je možno vidět její obavu z možného negativního dopadu absence matky na dítě, ale i společenské opovržení takovouto volbou

Já třeba nesouhlasím s tím, no nebo nesouhlasím..., záleží to všichni asi na finančních možnostech té rodiny. Ale když třeba po roce žena nastoupí na plný úvazek do práce, to si myslím, že je potom... To si myslím, že to dítě možná může nějakým způsobem ovlivnit. Ale nejsem psycholog.

Zároveň však Lenka sama zdůrazňuje, že jinde v Evropě je brzký návrat matky na plný úvazek spíše běžný. V jejím postoji je však partný přetrvávající rozpor mezi strachem ze zanedbání normativně vymezených dětských potřeb, které zdůrazňují nezastupitelnost celodenní mateřské péče, a uvědomování si skutečnosti, že „optimální“ délka „mateřské“ významně souvisí i s rodinnou politikou a postojem dané společnosti. V případě, kdy lze

běžně využívat finančně dostupného hlídání a společenský standard péče o dítě v raném věku je nastaven odlišně, se odchod matky na plný úvazek jeví Lence jako přijatelnější.

Ve Francii myslím choděj po šestinedělí nebo po třech měsících. To je pravda, zase na druhou stranu se podívej, kolik je tam takhle vražd na školách a jako třeba i v té Americe. Já nevím, jestli to je spojený jako tady s tím. Ale třeba v té Francii je zase hodně křesťanů a mají víc dětí, třeba čtyři, a je tam třeba super politika, že tam prostě za plný hlídání měsíční dáš, já nevím, třeba 150 Euro, že jo. Tam se to odečítá z daní. Tam je to strašně daňově zvýhodněný, tohleto. Jako nejsem schopna říct.

Před nástupem do zaměstnání Lenka uvažovala, že by syna dávala na dva dny v týdnu do jeslí. Avšak vzhledem k systému rodičovské politiky ČR by se umístěním dítěte do jeslí musela vzdát rodičovského příspěvku. Nakonec tedy zvolila chůvu i z toho důvodu, že se o dítě může postarat doma i během nemoci. Ke své placené chůvě má velkou důvěru a zejména v situaci, kdy rodiče obou partnerů žijí mimo Prahu, ji pokládá za nepostradatelnou.

Mám jako sedět doma a nestíhat si umejt vlasy?

Z Markétiny zmínky o maminkách, které sedí doma a nestíhají si umýt vlasy, je poměrně čitelné, že vzorem jsou pro ni spíše ženy, které jsou schopny obstát nejen v péči o dítě, ale zároveň se realizují mimo domácnost. Zvolené formulaci „sedět doma“ lze též rozumět jako přijmutí pasivní, tradiční role ženy v domácnosti.

Lenku si živě vybavuji, jak ještě před narozením svého syna brala hodiny v autoškolě, neboť nechtěla být odkázaná jen na partnera. Důraz na aktivitu, flexibilitu, nezávislost a potřebu dělat něco jiného než být „jen“ matkou vystupují z vyprávění všech žen v této kategorii. Avšak „nesedět doma“ není v případě žen s malými dětmi zdaleka tak snadné, jak se může z výpovědi Markéty zdát.

Ačkoliv mají Táňa i Markéta velkou výhodu flexibilní pracovní doby, svým rozhodnutím využívat služeb placené chůvy jasně sdělují svému okolí, že nehodlají obětovat svou profesní kariéru péči o děti a domácnost, ale také překračují určitou společensky přijmanou normu. Zároveň je třeba zdůraznit, že ve všech třech případech se jedná o výdaje, které nejsou pro dané rodiny zdaleka zanedbatelné.

Ve vyprávění Táňi, Markéty i Lenky jsou stále živé normativně definované *potřeby dětí*, tak jak byly zmíněny v předešlé kapitole. Ve výpovědích Lenky přetrvává obava z toho, že ukrácení „mateřské“ se může negativně odrazit na psychickém vývoji dítěte. Všechny tři ženy současně kladly důraz na přednosti individuální péče, specifické potřeby dítěte v raném dětství a dostatek času, který rodiče (nejen matka) tráví s dítětem. Z těchto důvodů spíše převažuje negativní postoj vůči časově neflexibilnímu celodennímu úvazku ženy během raného období. Jesle jako alternativa jsou nazírány jako nouzové, či dokonce nepřijatelné řešení (Táňa).

Přestože *potřeby dětí* figurují jako podstatný aspekt v uvažování žen nad nevhodnější mateřskou strategií, současně jsou mnohdy vnímány v protikladu k potřebám seberealizace samotné matky.

Nakonec všechny tři ženy zdůrazňují význam aktivního zapojení otců do péče o dítě od nejranějšího věku. Přestože jednotlivé ženy neměly zdaleka stejnou výchozí situaci v rodině, shodně vyzdvihují nutnost rovnocennější dělby práce mezi partnery jako základního předpokladu pro to, aby mohly být uspokojeny *potřeby dítěte*, ale i *práva* obou partnerů na seberealizaci mimo domácnost. V jednotlivých narativech žen je patrná snaha přiblížit se k určitému ideálu moderní matky, která je rovnocenným partnerem muže, zvládá rodinu i své povolání. Jak v jedné z výpovědí uvedla Táňa: „To je ono, takhle to má být.“

3.3. Zaměstnaná matka

We are becoming the men we wanted to marry.

Gloria Steinem *Ms.* July/August 1982

Aniž se kdy poznaly, Sašu, Radku a Kristýnu spojuje jedna zkušenost - u svého prvního dítěte se vrátily zpět do zaměstnání do 1 roku po porodu, a to postupně až na celý úvazek (Saša pracuje pouze na $\frac{3}{4}$ úvazku). Ve skutečnosti je obtížné vymezit ostrou hranici mezi ženami v této kapitole a matkami, které jsem přiblížila v kapitole *Mezi mateřstvím a profesí*. Obě kategorie žen se snaží kombinovat své zaměstnání s péčí o dítě v raném věku a v některých případech mění svou mateřskou strategii v závislosti na okolnostech. Přesto mezi ženami v těchto dvou samostatných kategoriích, zejména z hlediska žen samotných, existují určité odlišnosti.

Saša

Na Sašu jsem dostala kontakt od jedné ze svých kamarádek, která se se Sašou setkala v rámci svého zaměstnání. Popsala ji jako velmi milou mladou ženu, která prý „nemá problém přijít na jednání s mimčem“. Ačkoliv jsme se se Sašou setkaly poprvé právě za účelem našeho rozhovoru, byla velmi otevřená a vstřícná. Strávily jsme spolu dopoledne v jejím krásném bytě v centru Prahy a svou přítomností nám ho zpestřovala její usměvavá dcera, která evidentně nemá sebemenší problém s přítomností cizích lidí ve svém okolí.

Saše je 36 let, s rodiči a sestrou vyrůstala na malém městě, v 18 letech pak jako vysokoškolačka přesídlila do Prahy, kde se trvale usadila. S partnerem a s dcerou (7 měsíců) žije v současnosti v Praze. Již několik let pracuje pro mezinárodní firmu v manažerské pozici a ani z důvodu mateřství zatím nijak nepřerušila svou profesní kariéru.

Svou práci popisuje jako velmi pestrou a zajímavou, v rámci zaměstnání má možnost využívat cizí jazyky i cestovat do zahraničí. Saša se rovněž od šesti let věnuje pozemnímu hokeji, který aktivně hraje až do dneška. Právě disciplínu, které se naučila v hokeji, má prý dnes možnost využít v kombinaci zaměstnání s péčí o dítě. Hned v úvodu svého vyprávění uvedla, že podle ní je mateřství „o tom přizpůsobit se nové situaci a

hledat řešení, nestěžovat si, co všechno nemůžu dělat, ale vymyslet to tak, abych to mohla dělat.“

Saša je přesvědčena, že jedním z důvodů, proč chtějí dnes matky zůstat déle na „mateřské“, je nejen nedostatek jeslí, ale i větší spektrum možností pro matky s dětmi.

Mám ještě o pět let starší sestru a obě dvě jsme chodily jak do jeslí, tak do školky. Zrovna jsme to tudle s mamkou řešily. Ale já jsem chodila do jeslí až od dvou let. A ono to bylo i z toho důvodu, že ty jesle byly dostupný, byly za pár peněz, byly za rohem a myslím si i, že ženy, které byly v té době doma, neměly ani tolik co dělat, jako je tomu například v současné době. Myslím si, že hodně maminek zůstává doma, hlavně většinou tady v Praze, je tolik programů pro ty mámy s dětma, že je až tak neláká se zabavovat třeba v práci.

Za hlavní důvod, který hrál roli v jejím rozhodnutí vrátit se ihned po porodu do práce, pokládá své aktivní založení. Původně uvažovala, že si po narození dcery udělá alespoň půlroční přestávku, ale nakonec ani z té nezbylo nic a Saša pracovala hned po porodu.

Určitě jsem neplánovala nějakou delší mateřskou nebo rodičovskou. Ale pak to bylo všechno úplně jinak. Mně pořád rostlo břicho a termín porodu se blížil a já jsem pořád neměla dodělanou tu svojí práci a cejtla jsem se skvěle. Chodila jsem celou dobu sportovat až do 39 týdne a už jsem vlastně nastoupila před porodem na mateřskou, ale pořád jsem pracovala, pracovala a pak měla nastat situace, kdy jedna moje kolegyně, která se vracela z mateřský, si ode mne měla převzít část mé práce, protože mezitím jsem se už rozhodla, že bych to chtěla zkusit pokračovat dál. Jenomže kolegyně se rozhodla, že se nevrátí, takže mně zůstalo všechno, no a tak už jsem pracovala i v porodnici a hned jak jsem se vrátila z porodnice.

Rozhodnutí pracovat hned po porodu ulehčila Saše skutečnost, že může část práce vykonávat z domova. Pravidelně však dochází do zaměstnání na společné porady, aby zůstala v kontaktu s děním ve firmě. Od tří týdnů po porodu využívá služeb placené chůvy, která je profesí zdravotní sestra. Ta dceru pravidelně hlídá, když je Saša v práci. Nadále však Saša kojí a na dobu, kdy je v práci, mléko pro dceru odstříkává. Někdy však Saša rovněž bere dceru s sebou do práce.

Saša uvedla, že partner její rozhodnutí pracovat hned po porodu přijal velmi pozitivně. Za zásadní Saša považuje to, aby byl narozením dítěte co nejméně narušen či ohrožen vztah mezi partnery. Předpokladem fungujícího partnerského vztahu je podle Saši aktivní seberealizaci obou partnerů mimo domácnost. Tradiční model otec živitel a matka v domácnosti pokládá za nevyhovující především z důvodu přílišné závislosti ženy na partnerovi, omezení jejích zájmů a s ním související nebezpečí vzájemného odcizení se partnerů. „Akční matka“ je v Sašiném vyprávění pojímána jako protiklad k pasivní ženě v domácnosti, která během let na „mateřské“ postupně ztrácí svou původní identitu.

Já musím říct, že tatínek je myslím z toho nadšeněj. Já mám partnera, kterej má dvě děti z prvního manželství a myslím si, že velkou roli, proč to u nich nefungovalo, hrálo i to, že jeho bejvalá žena se rozhodla, že bude ženou v domácnosti, a on to nechtěl jakoby akceptovat. Takže měli velký spory, snažil se jí jakoby podpořit, aby se vrátila do zaměstnání a v podstatě ta žena, co je sedm let doma, se úplně změní. A je to přirozený. Protože má jiný zájmy, má jiný starosti a ti partneři se prostě hrozně moc rozcházej. Já si myslím, že on si na mně cení to, že jsem akční, že má klid na svojí práci, protože on pracuje na hodně vysoký pozici.

S péčí o dceru Saše pravidelně pomáhá vedle placené chůvy i její matka, která je již v důchodu, a otec z partnerovy strany. Za podstatnou je však nutné považovat skutečnost, že Saša nevnímá pomoc ze strany své matky jako samozřejmou babičkovskou povinnost a klade důraz na to, že matku ani nikoho jiného nechce v žádném případě *využívat*. Naopak uvádí, že se matce za její pomoc snaží odvděčit.

Já mám totiž úplně skvělou maminku, to je kouzelná babička. A vlastně to souvisí s tou organizací, jak to dělám, takže v pondělí dopoledne mám vždycky tu chůvu, která mi hlídá, a domluvily jsme se s mamkou, tak mi mamka jezdí každou středu a je tady od deseti do sedmi hodin. Takže to je úplně super. A já jí s sebou vezmu třeba i na služební cesty, když potřebuju, ona se zase podívá na různý místa. Není to tak, že bych jí jenom já využívala jako hlídačku. Zároveň se jí zase snažím zpestřit ten její život a myslím, že ona je za to moc ráda.

Z hlediska praktičnosti by pro Sašu bylo pravděpodobně jednodušší svěřovat dceru na hlídání jedné osobě, avšak Saša je přesvědčena, že péče o dítě je příliš intenzivní a náročná

činnost, než aby jí dlouhodobě mohl zastávat pouze jeden člověk. Saša se domnívá, že jedině matka je obdařena dostatečnou trpělivostí a láskou, aby byla schopna v tomto úkolu obstát. Za vhodnou alternativu péče o dítě v raném věku pak Saša považuje rozdělení péče o dítě mezi více osob. Za podstatné pak pokládá to, aby péče o dítě nebyla pečujícím vnímána jako povinnost či stereotyp, ale jako radost.

Já bych určitě nechtěla, aby se o Zdeničku staral jenom jeden člověk. Protože si myslím, že každé dítě za první, kdo není máma, tak ho prostě začne štvát. Nikdy nebude mít takovou tu trpělivost, aby s tím dítětem těch půl roku vydržel v pohodě. Takže já bych určitě volila kombinaci radši několika lidí, o kterých bych si byla jistá, že jí tu pozornost a lásku dají. Myslím si, že na to je nejlepší ta kombinace a dělám to vlastně tak i teď. Rozhodně bych nikdy nechtěla, aby někdo z těch lidí, který mi teď pomáhá, aby měl pocit, že je využívám, jo, to v žádném případě. Vždycky za hlídání děkuju, všem se snažím říkat, že si nepřeju, aby to u nich byla povinnost, aby to vždycky dělali rádi a kdyby kdykoliv neměli náladu nebo byli nemocný, tak ať to řeknou. To jejich soukromý život, oni mají svůj život a já taky a tady to je jejich pomoc, kterou samozřejmě strašně ráda přivítám, ale nemůžu jí vyžadovat.

Saša hodnotí participaci více osob na péči o dítě nejen jako důležitou z hlediska možnosti seberealizace matky mimo domov, ale zejména jako přirozenou potřebu dítěte v socializačním procesu. Další rodinní příslušníci i placená chůva jsou tak vnímáni jako pomoc z hlediska matky, ale též důležitý přínos z hlediska dítěte.

Není to jenom o mně jako o matce, ale i o lidech, který se pohybují kolem mě. Je to o tatínkovi, o těch příbuznejch, aby věděla, že žije v láskyplném prostředí, a to je pro mě být dobrá matka. Samozřejmě když už jsou ty děti větší, tak je to o tom naučit je správně mluvit, kreslit, a hrozně bych si přála, aby byla všestranná. Pak až přijde do školy nebo do školky, aby si věděla se všim rady. Taky bych jí chtěla naučit, aby byla samostatná, aby prostě věděla, že co si udělá prostě sama, tak to má, aby se nespolehlala na ostatní.

V Sašině vyprávění je patrná snaha skloubit potřebu matky i dítěte po participaci blízké rodiny na výchově s výraznou individualizací společnosti, kde je každý sám za sebe. Saša zdůrazňuje, že její širší rodina má právo na svůj soukromý život a jejich pomoc chápe jako určitý bonus, který nelze přirozeně očekávat. Vzájemná rodinná pomoc, ale i spolupráce mezi partnery na chodu domácnosti nesmí být v konfliktu s právem každého na vlastní

seberealizaci. Za pozornost též stojí přání Saši vychovat dceru k samostatnosti a k nezávislosti. V jejím přání, aby se dcera spoléhala pouze na sebe, je možno hledat Sašin ideál současné ženy, která má svou profesi, je *akční* a na muži nezávislá.

Kombinace mateřství a profese vyžaduje podle Saši dostatek motivace a odhodlání. Věří však, že volba takové mateřské strategie učí ženu pracovat efektivněji v zaměstnání, ale i s dítětem. Pokud nemá hlídání, dělí Saša svůj den do několika časových bloků a snaží se většinu práce odvést, zatímco dcera spí nebo nevyžaduje její pozornost. Saša zdůrazňuje, že v práci se záměrně vyhýbá dlouhým rozhovorům či kávám s kolegyněmi, aby práci odvedla co nejrychleji. Zároveň si však Saša uvědomuje, že její současný režim je udržitelný pouze s kojencem, který ještě neumí lézt či chodit. Od jednoho roku by proto dceru ráda přihlásila do privátních jeslí.

Každý den je jinej. Vyjíměčně je den, kdy nemám třeba nějakou schůzku nebo akci. Kromě pondělí, kdy chodím do kanceláře, většinou je to tak, že každý den mám domluvenou nějakou schůzku. Snažím se jednu, aby toho nebylo moc i na Zdeničku. Vstáváme někdy kolem sedmý hodiny, potom dopoledne většinou do těch devíti si hrajem, že jí zpívám, blbnu s ní, převlíknu jí. Potom mám většinou nějakou schůzku nebo akci, kam jí беру nebo s ní jdu na procházku. Taky je kousek skvělý hřiště, takže já chodím na hřiště, po cestě jí většinou uspím a tam je wifi, takže vytáhnu počítač a zatímco Zdenička spí, tak já pracuju na tom hřišti na počítači. Pak nějaký oběd a zase buď něco pracovního nebo se občas i potkám s nějakýma kamarádkama, ale nechci dělat ty společný procházky moc dlouhý. A ten den vždycky hrozně rychle uteče.

Saša však nekombinuje s mateřstvím pouze svou profesi, ale snaží se udržet si i řadu svých zájmových aktivit. Za úspěch považuje fakt, že mateřstvím pouze *získala*, ale nic *neztratila*. Ačkoliv sama o sobě říká, že je “trošičku sobec“, z kontextu lze vyčíst její přesvědčení, že lidé, matky nevyjímaje, mají ve skutečnosti *právo* na to neobětovat veškeré své zájmy své rodičovské či babičkovské roli.

Ale já jsem si zachovala hlavně ten svůj koníček, což je ten hokej, který tedy vyžadoval trénink dvakrát tejdně a jednou tejdně zápas. Tak teď to zvládám někdy jednou týdně, někdy dvakrát týdně. S tím, že je to dojíždění, plus teda ten zápas. A řekla jsem si, že minimálně čtyřikrát týdně nějakou pohybovou aktivitu, takže když mám jednou tejdně

trénink, jednou zápas, tak plus k tomu chodim ještě jednou týdně na spinning a jednou týdně běhat anebo do posilovny.

Navzdory tomu, že má Saša výhodu flexibilní pracovní doby a práci může vykonávat převážně z domova, nevyhnula se reakcím odsuzujícím ji jako „špatnou matku“.

Třeba holky, co mají děti v podobným věku, tak některý mě obdivujou, některý jsou naštvaní, že to nezvládaj taky, taky samozřejmě některý nemají tu možnost, protože nemají tu práci, která jde dělat z domova. To je strašně velké rozdí. Takže to nejbližší okolí, si myslím, je v pohodě. Berou to tak, že to jsem prostě já. Ale setkala jsem se s velmi negativní reakcí u některých kolegyně, a to zejména starších ročníků.

Radka

Radce je 33 let a vyrůstala jako jedináček v rodině lékařů. V současnosti žije v Praze se svým manželem a se synem (3 roky) a každým dnem očekává druhého potomka. Vystudovala Právnickou fakultu a téměř deset let se věnuje profesi právničky, která ji velmi baví. Na „mateřské“ s prvním synem strávila 8 měsíců, poté se vrátila do práce nejprve na poloviční a posléze na plný úvazek.

Když jsem Radku poprvé kontaktovala, sdělila mi po telefonu, že se se mnou samozřejmě ráda sejde, ale doufá, že z mé diplomové práce bude zřejmé, že „být matkou a pracovat je úplně normální“. Nakonec jsme si smluvily společný oběd v restauraci, poznávacím znamením bylo, že Radka je v devátém měsíci těhotenství. Jen několik dní po našem dlouhém rozhovoru se stala již podruhé matkou.

Své vyprávění začíná popisem vlastního dětství. Radčina matka zůstala na mateřské dovolené 9 měsíců, poté se vrátila ke své profesi lékařky a o Radku se v její nepřítomnosti starala především její babička. Sama Radka nachází určitou podobnost v tom, že jak její matka, tak ona strávily na mateřské přibližně stejně dlouhou dobu. Vůči matce se však vymezuje především svými odlišnými představami o dělbě práce mezi partnery v rodině. Radka je kritická k přetrvávajícímu modelu dělby práce v rodině z doby socialismu, který od ženy očekával, že bude pečovat o děti i domácnost nehledě na svou profesi, zatímco muži nejsou kladeny meze ve vlastní seberealizaci mimo domácnost. Model „dvojího úvazku“ se Radce jeví jako zastaralý a z hlediska ženy nespravedlivý.

Jestli mi je máma vzorem? Svým způsobem ne, protože třeba když jsme se do té Prahy přestěhovali, máma vždycky byla ten, kdo jako by pracoval míň. Jako pracovala na plnej úvazek, ale třeba v těch 90. letech, kdy si oba udělali ty soukromí praxe, ona byla vždycky ten, kdo pořád chodil domů v ty čtyři a ještě se starala o tu domácnost, zatímco táta se rozhodl, že tu praxi opravdu využije, co to půjde, a chodil domů prostě pozdě. Ona mi vlastně byla vzorem v tom, jak to nedělat. Pořád jako dělat tu domácí „hausfrau“, jo? Jako zároveň mít tu práci na plnej úvazek a zároveň bejt na plno i tou hospodyní. To se mi jako vždycky přičilo, protože vlastně během té doby, kdy ten táta tak hrozně pracoval, tak ani nevěděl, kde máme ručníky. To mě vždycky jako úplně iritovalo na tom chlapovi jako a vlastně ten úklid byl vždycky na nás dvou. Vždycky v pátek se přišlo ze školy a prostě jsme s mámou uklízely. Samozřejmě jí obdivuju v tom, že se dokázala přesadit z té vesnice jako do toho města, jako i uspěla.

Z Radčinych výpovědí se zdá, že mezi partnery v rodině panuje spíše model genderové rovnoprávnosti, kdy se oba partneři věnují své profesi (manžel je lékař) a zároveň se oba aktivně podílejí na péči o dítě i domácnost. Radka uvádí, že kromě vaření manžel zastane doma téměř vše a synovi věnuje hodně času.

Mě přijde, že jsem si nikdy o to nějak výrazně nemusela říkat. Protože už když jsme spolu bydleli, než jsme měli děti, tak jsme spolu třeba uklízeli. Že jeden vysával, druhý za ním vytíral, takže nikdy mi neřekl takový to: pověsil jsem ti prádlo. Máme to tak jako rozdělený podle toho, jak zrovna kdo může.

Radka uvedla, že po narození prvního dítěte nebyla přesně rozhodnutná, jak dlouho chce zůstat s dítětem doma, avšak o několikaleté „mateřské“ neuvažovala jak z profesních, tak z finančních důvodů. Nepochybně důležitou roli v jejím brzkém návratu sehrála politika zahraniční firmy, u níž byla zaměstnána. Ta brzký návrat žen po „mateřské“ finančně podporuje a jak říká Radka, „cokoliv nad těch 6 tejdnu považuje jakoby za podivnost“.

Navíc tím, jak to prostředí taky hodně lidi formuje, tak tam se hodně taky ženský vracely do roka. Nebylo to úplně obvyklý, že by tam zůstával někdo 4 roky na „mateřský“. Ted' teda mluvím o středním a vyšším managementu, jo. Protože jsem vždycky byla v rámci právního oddělení hned pod představenstvem, takže jsem vždycky pracovala jakoby v rámci managementu a tam se všichni vraceli jakoby docela do roka. Taky tomu trochu pomáhalo,

že ta firma platila i částečně hlídání. Lidem se přispívalo až do výše 7 tisíc na hlídání do 3 let věku dítěte. Protože přesně věděli, že ten největší problém je do těch tří let. A to znamená, že když měl někdo hlídání za 10 tisíc měsíčně, tak mu těch 7 tisíc dali. To byla velká pomoc. Myslím si, že částečně to bylo hodně tak nastavený, že tohle přesně byla ta věková kategorie lidí, která si hodně pořizovala hypotéky, takže ty dva příjmy v té rodině víceméně jsou skoro nutností.

Radka však trvá na tom, že finanční důvody hrály v její volbě „mateřské“ až druhořadou roli. Za nejdůležitější považuje spíše potřebu vlastní seberealizace mimo domov a nechuť trávit celý den „ubíjejícím nicneděláním“. Zdůrazňuje, že celodenní péči o dítě v raném věku neshledává nijak zvlášť zajímavou a nebyla ochotná trávit několik let za plotnou či na pískovišti. Mateřská je pro ni spojena s nedostatkem vnějších stimulů a sociálních kontaktů s okolím.

A upřímně jako já jsem měla pořád jako vždycky dojem, že to osmiměsíční dítě, jako já jsem si s ním neměla, ty první tři měsíce jsem z toho byla, neřikám zoufalá, ale já jsem na to dítě koukala a říkala jsem si: proboha co my tady... nesměje se na mně, nedělá nic, nereaguje. Jako mě to třeba fakt začalo se synem hodně bavit až tak kolem roku a půl. Když to dítě začne mluvit, začne komunikovat, nějaký hry se s ním daj dělat. Já jsem fakt neměla takový to jako – je narodil se a zalily mě jako hormony. Musela jsem k tomu dozrát, aby to pro mně byl ten parťák. Já jsem taková ta maminka na to čtení a na puzzle a to mě s ním jako hrozně baví a lepíme různé věci a výtvarničíme a takhle. Ale to se s tím párměsíčním dítětem nedá dělat. Takže pro mě by chození někde s kočárkem a chození někde s kamarádkama na kávičku nebylo platný trávení času.

Takže aspoň jsme začali jezdit na nějaký ty cyklovýlety s tím vozejkem za kolo a aspoň víkendy jsme takhle trávili, takže pro mě bylo ubíjející, jak to bylo každý den stejný. Ten stereotyp. Fajn, když je pracovní stereotyp, tak každý den je aspoň ta práce v tom právu trošičku jiná nebo zajímavá. Tady to prostě bylo tak, že každý den se nic nedělo. Takže já jsem vždycky volala aspoň těm holkám z té práce, ať přijedou na oběd, že jim klidně uvařím, ať přijedou a řeknou mi aspoň nějaký drby. Teď se ptaly a co malej. No malej dobrý, trošku vyrostl, no dobrý, ale vy povídejte, protože to dítě, jak ho člověk vidí každý den, tak nějak nevidí ty pokroky, takový ty zajímavý projevy. To je tak od toho roku, roku a půl, jak začal chodit, jak si začal jako s něčím hrát, něco stavět.

Zároveň však Radka vyjadřuje své nesympatie vůči nucené socializaci s ostatními matkami, jejichž hlavním a jediným zájmem se staly jejich potomci. Napadá ideál „přirozené matky“ jako mýtus o ženě, která je zcela naplňována několikaletou celodenní péčí o dítě. Radka zároveň zpochybňuje předpoklad, že celodenní péče matky je nutně kvalitativně nadřazena alternativním modelům péče o dítě.

A trávit celý dny na hřišti bych taky nemohla. Je tam ta šišlavá část matek, to jsou takový: já jsem skvělá matka, ať se děje, co se děje. Sedí tam u toho písku, má s sebou tu krabičku oloupanejch jablek, sušenky, pítíčko a ted'ko začne těm ostatním dětem nabízet a vám je to zase blbý, že jste zase přišli bez těch jablek nakrájených. To vaše dítě je si samozřejmě vezme a ta matka, ta je tam jako ta královna, která řekne, já to zkrátka mám nějak v sobě, mě to s těma dětma fakt baví. Ale jako já nevím, jak ten čas jako tráví, prostě sedí s nim na tom písku no, to mi jako nepřipadá, že to je jako úplně činnost. Pak je tam ta lhostejná část, která má ten mobil u toho ucha a hulí si tam a nevnímá, co tam to dítě vůbec dělá.

V momentě, kdy Radka nastoupila zpět do práce, nejdříve na poloviční úvazek, začala syna vodit na dva dny v týdnu do soukromých jeslí. O státních jeslích Radka neuvažovala zejména z toho důvodu, že v blízkosti jejího bydliště žádné nebyly. Prostředí soukromých jeslí hodnotí jako velmi pozitivní a pro syna prospěšné. Radka tvrdí, že přechod snášel syn i ona bez problémů. Zdůraznila, že dítě je v jeslích více stimulováno kolektivem dětí a tak vedeno i k větší samostatnosti. Radka pojímá soukromé jesle jako instituci, která dětem nabízí řadu zajímavých aktivit v porovnání k tomu, co může poskytnout matka sama v domácnosti. Kladně hodnotí fakt, že o děti v jeslích pečují *odborníci*, kteří jsou vyškolení k tomu, aby dětem naplánovaly pestrý program na každý den. Své pochyby má pak o tom, že matka doma, která musí rovněž nakoupit, uvařit, uklidit a vyprat, má stejné možnosti věnovat se systematicky dítěti.

Já jsem to snášela jako velmi dobře, protože já jsem od začátku, jako já jsem nekojila, takže od začátku jsem byla zvyklá, že jsem šla třeba cvičit třeba na hodinu dvě, manžel si ho jakoby nechal a ten nevykazoval nikdy žádný takový držet se za nohu nebo tak, byl docela v pohodě. A hrozně hezky se tam k němu chovali, on se tam spoustu věcí naučil. Třeba chození na nočník, přesně to co doma odmítal, tak jsem zjistila, že v těch jeslích už dávno dělá. Třeba doma se nechal krmit lžičkou a tam už dávno jet sám. Tak to bylo docela zajímavý to sledovat, čím se ty děti nechaj táhnout. Jako hodně básniček, říkanek si přines,

jakoby motoricky se tam hrozně moc posunul. Jako doma fajn, nevím, jestli s nim mám dělat kotrmelce nebo takový věci. To dítě v tom kolektivu má samozřejmě víc.

Radka uvádí, že co se týče reakcí nejbližšího okolí na její volbu relativně krátké mateřské, manžel i širší rodina ji podporovali a byli připraveni ji pomoci s péčí o syna, v samotném zaměstnání pak nebyla Radka zdaleka jedinou ženou, která se vracela do roka od porodu. Za pozornost však stojí rozkol, který způsobila Radčina volba mateřské mezi jejími kamarádkami.

Radka si všímá skutečnosti, že mateřskou kratší než jeden rok vnímají jako akceptovatelnou volbu spíše ty přítelkyně, které se pohybují v podobném pracovním a společenském prostředí jako ona sama (ženy pohybující se ve vyšším managementu). Ve svém vyprávění Radka zároveň poukazuje na rozporuplnost reakcí některých svých kamarádek.. Z Radčiných výpovědí je opětovně patrné, že má své pochyby o tom, zda si skutečně ženy-zastánkyně dlouhé mateřské svůj dlouhodobý pobyt v domácnosti „užívají“. Reflektuje fakt, že ačkoliv tyto ženy propagují svou volbu dlouhé mateřské jako tu nejlepší, zároveň jsou mnohdy samy kritické vůči stereotypu i finančním omezením, které jsou s touto volbou spojené.

Možná, kde jsem narazila, tak to byly kamarádky. A zase, byla tady hrozně velká dělicí čára mezi tím, jestli to byly ty holky z té firmy, který řekly: no jasně, máš hypotéku, máš práci, která tě baví. Ty pracovní kamarádky, který se rekrutovaly z té práce, to vzaly tak, jako že to chápou, no a kdo právě jako tak občas, tak to byly takový ty holky, který buď jako už ty děti měly a byly třeba ten druhý nebo třetí rok na té „mateřský“ a právě říkaly, jak si to děsně užívaj. No jo, ale to právě bylo přesně to období, kdy se s tím dítětem dalo jakoby něco dělat. To vidím jakoby už zpětně, jako když je tomu dítěti jako už tři a třeba nemusely do té práce jít. Ale zase je to zvláštní, protože ty reakce měly i takový, který si jako strašně stěžovaly, že nemaj ty peníze a nikam nejezděj, že jako nic jako nezažívaj. To je jasný, s tím jedním příjmem je to prostě horší. Tak to byly ty jedny, co třeba byly na té „mateřský“ dlouho, anebo to byly takový ty bezdětný, který se hrozně těšily, jak budou třeba matkama, tak ty taky: prostě dřív než za ty tři roky bych do té práce nešla. Ale já jsem v tomhle byla taková splachovací. Možná mi to bylo trochu líto, ale se přiznám, že ty, od kterejch jsem tu podporu čekala, tak ty mi jí daly, a zrovna tyhle ty mně až tak důležitý nepřišly, naštěstí.

Když bylo synovi málo přes rok, vyhrála Radka konkurz na vyšší pozici ve svém oboru a nastoupila na plný úvazek u nové firmy. Ačkoliv profesně povýšila, konstatuje, že plný úvazek u nové firmy je pro ni časově méně náročný než poloviční úvazek u původní firmy. Radka je přesvědčena, že jako profesionálka si může svobodněji určovat do jisté míry svou pracovní dobu, a tak lépe kombinovat mateřství s profesí.

Samozřejmě kolegyně v práci měla zase pocit, že tam musí sedět hrozně času, aby byla jako vidět, ale to je prostě nesmysl. My už jsme na takový pozici manažerský, že od nás se očekává nějaká práce a ne kolik času tam strávíme. Takže já jsem se vždycky vůči všem vymezovala v tom smyslu, že jim poskytnu ten právní servis, kterej potřebujou, dostanou vždycky všechno druhý den, tak jak je můj standard, ale nikoho nemůže zajímat, jestli jsem tady byla dvě hodiny přes oběd nebo jestli jsem šla s dítětem na očkování. Myslím si, že tohle ty ženský kolikrát....Jak říkám, buď mají ten pocit, vždyť já mám doma ty děti, tak ať se jako na to nepoukazuje, tak já tady radši budu pořád sedět, než aby mnohem víc prodávaly to, co dělaj.

Radka je přesvědčena, že ani ona jako matka ani její syn nijak nestrádají tím, že se vrátila relativně brzy do zaměstnání. Za podstatnou považuje spíše kvalitu než kvantitu času stráveného s dítětem. Přiznává však, že ačkoliv se jí zatím daří úspěšně kombinovat práci s mateřstvím, sama si prošla obdobím, kdy ji trápily výčitky svědomí kvůli její volbě „mateřské“.

Měla. Měla jsem je [výčitky svědomí]. A bylo to zrovna v té době, kdy jsem změnila tu práci z toho part time na ten full time. A bylo to z toho důvodu, že ten Péťa v té době přestal úplně říkat máma, že na všechno říkal prostě táta. Přitom to nebylo tak, že bych tam byla nějak málo času, protože on taky chodil do té práce. Já jsem prostě furt takovej ten zastávce takovýho toho hodnotně strávenýho času, takže nemusím být doma celý den a koukat se na to, jak se plazí po zemi, to pro mě není hodnotně strávenej čas s dítětem. Takže když jsem s ním opravdu byla, tak on mi rád pomáhá s vařením, děláme spolu štrůdl. Asi dvakrát jsem si pobřečela, když jsem nastoupila na ten plnej úvazek, že jsem prostě měla dojem, že to dítě jako přestalo říkat máma, ale asi možná to byl nějaký jenom klam nebo nevim. Manžel mi zase říkal, že to tak není.

Radka je však přesvědčena, že volbou kratší „mateřské“ není její mateřství nijak ochuzováno a její citový vztah se synem se neliší od vztahu matek, které jsou s dítětem celý den. Jesle považuje za lepší alternativu péče o dítě v raném věku než placenou chůvu už z toho důvodu, že je zachován exkluzivní vztah dítěte s matkou a otcem jako hlavními pečovateli. Využívání placených chův vidí jako problematičtější v tom, že dítě může k chůvě příliš citově přilnout.

Já myslím, že mnohem hůř jsou na tom právě ty, co maj tu chůvu. Mně teda přišlo, že tim, že jsem to dítě odvezla do těch jeslí a zase jsem si pro něj přišla. Jako nikdy jsem nějak nezažila, že by mi řekli: „prosim vás, on dnes řekl to a to a vy jste to jako neslyšela“, jo? Takže mně přišlo, že rozhodně jsem nepřišla o nějaký krůček nebo něco, to mi jako nepřišlo. Mně přijde, že to, že pouštíme o víkendu draka nebo jedeme někam vláčkem na výlet. Mám dojem, že i to naše dítě je takový, že si nechce moc nechat číst pohádky a vždycky večer: maminko, budeme si vyprávět o různých věcech, který jsme jako zažili. Takže vyprávíme, jak jsme jeli vláčkem na Karlštejn, vyprávíme, jak jsme byli na ostrově a já nevím. Pořád si ožívuje a chce vyprávět zážitky, který jsme společně zažili jako rodina. Nechce vyprávět o tom, co jsme si s Matějem jako něco ve školce.

Radka je přesvědčena, že ženy, které se dobrovolně stáhnou na několik let do domácnosti, samy riskují profesní propad. Pokud se žena nesnaží během několikaleté „mateřské“ aktivně udržovat kontakt se svou k profesí, nemůže očekávat, že bude pro zaměstnavatele atraktivní či uspěje v konkurenci s kolegy. Několikaletou „mateřskou“ považuje za „sociální past“ a volbu, která ženu znevýhodňuje profesně a zanechává ji plně finančně závislou na muži. Argumentem Radky proti „seberealizaci skrze mateřství“ je, že děti se postupně osamostatní a manželství se může rozpadnout a žena, která se několik let věnovala pouze péči o rodinu, se s novou realitou jen těžko vyrovná.

Je to hrozný, ale bejt zaměstnavatel, já se svým způsobem nedivím, když mi někdo řekne, tady v životopise mám prostě osm let díru – nejdřív jsem měla jedno dítě, pak jsem si tu „mateřskou“ prodloužila, pak jsem měla druhý dítě, no a teď bych teda po těch 8 letech chtěla zpátky do té práce. Já si upřímně jako nedovedu představit pozici, kde by to jako bylo jedno. Možná to lepení pytlíku jako, ale i tam se možná už používá jiný lepidlo.

Na závěr rozhovoru se však Radka svěřila, že s dvěma malými dětmi již návrat na plný úvazek do původního zaměstnání neplánuje. Role ženy v domácnosti ji však rozhodně nečeká, neboť v současnosti rozjíždí své vlastní podnikání.

Kristýna

Velkou výhodou při rozhovoru s Kristýnou hrál fakt, že nás pojí již několikaletá známost. Kristýna proto byla ochotná hovořit o svých zkušenostech s mateřstvím s nezvyklou otevřeností. Kristýně je 34 let, je vdaná a má dvě děti – dceru (9 let) a syna (3 roky). Vyrostla v Praze v rodině, kde otec i matka pracovali jako lékaři. Je vysokoškolsky vzdělaná, hovoří plyně několika jazyky a plánovala, že se bude věnovat managementu v oblasti umění. Před narozením dítěte pracovala na zajímavé pozici u zahraniční firmy. Dceři byl jeden rok, když se Kristýna vracela zpět na celý úvazek do zaměstnání. U druhého dítěte se z „mateřské“ vracela již po šesti měsících. S péčí o děti jí pomáhala placená chůva a také její rodiče.

Matka Kristýny pracovala jako lékařka a zároveň se starala o pětičlennou domácnost. Otec Kristýny, aby rodinu uživil, měl vedle hlavního pracovního poměru několik dalších úvazků, ale dětem se intenzivně věnoval o víkendech. Kristýna si však jen obtížně vybavuje, zda chodila do jeslí či nikoliv.

Nevím....nevím, jestli jsem chodila do jeslí. Já si myslím, že ne. Určitě jsem nechodila do jeslí. Já jsem šla do školky až ve třech letech, ale máma tři roky nebyla. Byla doma babička máma byla doma asi tak rok a půl. Pak byla babička, teď si to uvědomuju. My jsme o tomhle totiž nikdy nemluvily, já z té doby žádnou frustraci nebo nějaký blbý pocit, zážitky nemám.

Kristýně bylo 24 let, když se jí narodilo její první dítě. Kristýna přiznává, že těhotenství přišlo nečekaně v momentě, kdy se na něj cítila nezralá, a představa „mateřské“ jí spíše děsila. Nedlouho před těhotenstvím nastoupila do nového zaměstnání a práci, kterou zastávala, nemohla vykonávat z domova. První rok „mateřské“ jen se sebezapřením přijmula svou roli matky v domácnosti, která ji však nepřinášela radost..

Uvedlo mě to neskutečný deprese. A to tak, že do deprese opravdu klinické, kterou jsem musela léčit. Prostě jsem to nezvládla. Bylo mi 24, všechny moje kamarádky byly

v pracovním procesu, případně ve studijním procesu a žily bohatým společenským životem a já jsem byla doma s mimčem a neměla jsem prostě žádného partáka, bylo to pro mě prostě těžký.

Výpovědi Kristýny vystižně ilustrují, že „mateřská“ není vnímána jako dovolená ve smyslu vítaného odpočinku od zaměstnání, ale mnohdy naopak jako nucené stažení se do domácnosti v důsledku mateřství. Vážné problémy s depresí během „mateřské“ nutily Kristýnu se soustředit nejen na péči o dítě, ale též na péči o sebe samu. V jejím vyprávění vystupují potřeby matky po udržení sociálního kontaktu a vlastní seberealizaci v ostrém rozporu s normativně definovanými potřebami dítěte.

Když se Kristýna po roce „mateřské“ rozhodla vrátit zpět do zaměstnání a našla si pro dceru placenou chůvu, manžel nebyl proti, neboť si uvědomoval, že je Kristýna v domácnosti nešťastná. Kristýna je však přesvědčena, že partner by preferoval tradiční rodinný model, kde muž zastává roli živitele a žena má na starost péči o děti, manžela a domácnost. Z jejích výpovědí je však patrné, že takový model je v přímém rozporu nejen s jejím založením, ale i její představou o tom, jaké priority by měla mít současná žena.

On je tradiční. On si měl vzít nějakou slepici z maloměsta, která by se něj starala a pořád ho oprašovala.

Po nástupu do zaměstnání však stále ležela většina povinností s péčí o děti a domácnost na Kristýně. Manžel byl mnohdy příliš pracovně vytížen, aby se mohl dětem pravidelně věnovat. Od začátku naopak považoval za samozřejmost, že to bude Kristýna, kdo musí časově skloubit své pracovní povinnosti s péčí o rodinu. Kristýna si tak všímá toho, že dělba práce v rodině představuje mezi partnery spíše předmět neustálého sporu než vzájemné dohody.

Nikdy nevím, jestli zrovna bude mít práci nebo ne. Prostě není možná domluva. Není možný se na něj spolehnout, je to možný řešit jenom ad hoc. Také já třeba nemůžu chodit do nějakýho kurzu nebo můžu, ale musím si to zařídit jinak než s ním. Je to těžký, ale asi je to vykoupenny tím, že tu rodinu slušně živí. Já mám ale pocit, že u nás je to furt o tom, že člověk s tím partnerem musí pořád bojovat o nějaký pozice. Že to není vlastně solidarita, není o tom, že já ti pomůžu, abys mohla udělat co nejvíce práce, než já tedy odejdu a z druhý strany stejně. Ale že je to vlastně o tom, co každéj může urvat pro sebe.

Z Kristýnina vyprávění je přesto zřejmé, že pro Kristýnu nepředstavoval návrat do zaměstnání po roční „mateřské“ trauma, ale téměř osvobození. Kristýna je zastáncem filosofie „šťastná matka, šťastné dítě“ a věří, že pro své děti je daleko lepší matkou, pokud má možnost realizovat se částečně i mimo domácnost. Skutečnost, že její dcera byla v prvním roce velmi neklidné a nespavé dítě, přičítá právě tomu, že na ni sama nechtěně přenášela svůj neklid a vlastní nespokojenost.

Kristýna považuje placené hlídání i jesle za zcela přijatelné formy péče o dítě v raném období, které nepředstavují žádné vážné riziko pro duševní vývoj dítěte. Tvrdí, že sama zvolila placené hlídání zejména proto, že žádné finančně dostupné jesle v okolí neměla, ale placenou chuť preferuje rovněž z důvodu časté nemocnosti svých dětí.

Optimální je to tak, jak každá ženská pro sebe cejtí. Já vim, že pro mě a pro moje děti je lepší, když jsou prostě klidně s nějakou jinou a láskyplnou osobou, nemusím to být jenom já, to myslím už od ranýho dětství, a já jsem pak spokojenější, když jdu do práce nebo tak.

Hodnotně strávenej čas s dítětem a spokojenější matka

Saša, Radka i Kristýna se od žen v ostatních dvou kategoriích lišily svým pozitivním postojem k rozhodnutí matky vrátit se brzy z „mateřské“ do zaměstnání, a to i na plný úvazek. Narozdíl od žen v předešlých dvou kategoriích byly tyto ženy rovněž prosté předsudků vůči jeslím jako vhodné alternativě péče o dítě v raném věku.

Ženy v rámci této kategorie se rovněž částečně lišily v tom, jak pojímaly *potřeby dítěte*. V první řadě zpochybňovaly celodenní individuální mateřskou péči jako nutně kvalitativně lepší alternativu pro dítě a jeho vztah s matkou. Saša se domnívala, že pro zdravou socializaci dítěte je naopak přínosnější kombinace péče více osob, pro které je přítomnost dítěte do jisté míry vzácností, a nikoliv každodenní povinností. Radka zdůrazňovala pozitivní vliv jeslí na podpoření rozvoje a větší samostatnosti dítěte. Své tvrzení o prospěšnosti jeslí se Radka snažila doložit tím, že porovnávala dovednosti svého syna s dítětem kamarádky, která je na tříleté „mateřské“. Všechny tři ženy v rámci této kategorie pak zdůrazňovaly přednosti *kvalitně stráveného času s dítětem*.

Mezi hlavní argumenty, které zazněly na obhajobu kratší „mateřské“ patřilo přesvědčení, že dlouhodobé setrvání ženy v domácnosti staví ženy do příliš závislého

postavení na muži a dlouhodobě zhoršuje jejich pozici na trhu práce. Z tohoto pohledu je zřejmé, že zejména Saša a Radka vnímaly svou vlastní volbu „kratší mateřské“ jako nejlepší strategii vyplývající z pocitu zodpovědnosti vůči sobě i své rodině. Zatímco Saša zdůrazňovala potřebu udržet si svou profesi mimo jiné v zájmu kvalitního partnerského vztahu, Radka pokládala své profesionální postavení za velkou výhodu, jež jí v mateřství dlouhodobě zaručuje větší svobodu v péči o dítě. Saša i Radka se též dotkly toho, že právě dva příjmy v domácnosti mohou významně přispívat k pohodě a pocitu finanční stability rodiny. Je zřejmé, že dané ženy vnímají své rozhodnutí pracovat relativně brzy po porodu jako nedílnou součást toho být „dobrou matkou“ a „dobrou partnerkou“.

Ve snaze legitimizovat svou strategii péče o dítě zejména Radka a Saša opakovaně vyzdvihovaly svou akčnost, flexibilitu, nezávislost a profesionalitu. Klasická „mateřská“, která se rýsuje z výpovědí uvedených žen jako je např. *sedí tam u toho písku*, je naopak viděna jako symbol určité pasivity a flegmatickosti matky, která „zaspala dobu“.

4. MATEŘSTVÍ JAKO ŽIVOTNÍ SITUACE

4.1. On je v tý práci a já jsem prostě doma

Matka: Šest zatracenejch let jsem neměla ani minutu na to vydechnout, uvažovat, vypnout. Všechny ty hloupý každodenní úkoly se na mě valily ze všech stran a já musela běhat pořád dokola, jak ta malá myš na kolečku. Čím rychleji jsem běžela, tím rychleji se otáčelo. Neviděla jsem konec toho tunelu a nemohla čekat to nejmenší ocenění. „Ó, takže dneska je teplá večere, všichni na sobě máme čisté a nažehlený oblečky a děti nemají mastý vlasy? No a? Tohle přeci dělaj všechny ženský. A rádi!“.

A pak jednou v noci jsem měla noční můru. V tom snu jsem šla nakupovat s tebou a s Seanem. Ale vypadalo to spíš, jako kdybychom se stěhovali. Neměla jsem normální nákupní tašku, ale před sebou jsem vezla trakař a v něm všechny ty vaše hračky, svačinky, bryndáky a oblečky na převlečení. Vy dva jste šli asi metr za mnou a rvali jste se jako psy. Ječela jsem na vás ať koukáte jít, že spěchám. Doma pak na mě čekala v dřezu věž špinavých talířů, která sahala až do stropu. Když jsem se celá zpocená z toho snu probudila, byla to úleva a šok zároveň. Uvědomila jsem si, že jsem přišla o ten jediný únik, který mi ještě zbýval. I moje sny se vypařily. Zbyly jen povinnosti a rutina. Ve dne i v noci. A já si uvědomila, že nemám z čeho čerpat. Že jsem vyhořelá.

(úryvek ze divadelní hry „Muggy“⁷)

Volba délky a formy „mateřské“ významně souvisí i s tím, jak je „mateřská“ jako činnost vnímána a oceňována společností. Navzdory tomu, že několikaletá celodenní péče matky o dítě v domácnosti je v českém prostředí považována za jakousi normu, která ideálně odpovídá potřebám dítě i touze matky, sama „mateřská“ jako aktivita se již velkému společenskému ocenění netěší. Skutečnost, že „mateřská“ není považována za plnohodnotnou práci, je obsažena nejen v samotném absurdním názvu mateřská dovolená, ale je opakovaně reflektována i v řadě výpovědí dotazovaných žen z mého výzkumu. „Mateřská“ má však nejen nižší společenský status než práce placená, ale rovněž postrádá řadu výhod placené práce, jako je přesné vymezení obsahu práce, pracovní hodiny, pravidelný kontakt s kolegy, právo na polední pauzu či dovolenou. Vždyť na dovolené jsou ženy na „mateřské“ každý den... Právě charakter „mateřské“ - obtížné vymezení pracovní

⁷ vlastní překlad, autor hry chtěl zůstat v anonimitě

náplně, kontext domácnosti/soukromí, vystoupení ze sítě pracovních kontaktů, finanční závislost ženy na příjmu partnera - výrazně přispívá k tomu, že „mateřská“ není vnímána jako skutečná práce.

Mateřství bývá automaticky spojováno především s pocity radosti, o čemž nás neustále utvrzují fotografie rozesmátých matek z obálek časopisů jako je *Maminka*. Avšak jaká je skutečně pracovní náplň žen v domácnosti celodenně pečujících o dítě? V následující kapitole se pokusím ukázat, jak o náplni „mateřské“ a nárocích, které na ně klade či kladla, hovořily jednotlivé matky v rámci výzkumu. V první řadě se zaměřím na ženy z kategorie „Matkou na plný úvazek“, které se celodenní péči o děti věnovaly nejméně tři roky.

Procházky s kočárkem, návštěvy dětských divadel, „věnování“ se dětem a účast na kurzech pro matky s dětmi patří mezi nejčastěji zmiňované aktivity v odpovědích matek z této kategorie. Hovoru o běžných úkonech, které souvisí s každodenní péčí o dítě v raném věku (přebalování, kojení, odříhávání, krmení) a péčí o domácnost, se tyto ženy spíše vyhýbaly. Některé ženy tyto aktivity zastřešovaly názvem „běžná rutina“. Z faktu, že je většinou nezahrnuly do popisu svého běžného dne na „mateřské“ je možné usuzovat, že tyto činnosti považují za samozřejmé a/nebo jsou si vědomy, že se jedná o aktivity, které jsou okolím vnímány jako nezajímavé. Důraz na „věnování se“ dítěti spíše než domácnosti pak napovídá mnohé o významu, který těmto aktivitám přiřkládají z hlediska své vlastní identity.

Když jsem měla jen Matěje [první syn], tak pokud byl vzhůru, tak jsem se věnovala jenom jemu. Vařila jsem a uklízela jenom když spal, z čehož teda byly doma problémy, protože byl doma neustále strašnej bordel, ale já jsem si to prostě uhájila.

(Magda, 6 let na „mateřské“)

Přesto se však v odpovědích týkajících se dělby práce v rodině téměř všechny dotazované ženy z této kategorie shodovaly v tom, že jejich „mateřská“ zahrnovala či zahrnuje nejen komplexní péči o dítě, ale i téměř veškerou starost o rodinu a domácnost (zejména praní, žehlení, vaření, úklid, nákupy). Tyto činnosti, ač v popisu každodenního dne na „mateřské“ upozaděné, tvořily tedy nutně podstatnou část jejich každodenní mateřské.

Z narativ matek v domácnosti vyplývá, že zatímco do péče o dítě se jejich partneři zapojovali v různé míře (zejména o víkendu), žádný z partnerů se údajně výrazněji nepodílel na péči o domácnost. Z rozhovorů s těmito ženami je zřejmé, že model, kdy

manžel vykonává *placenou práci* a žena je *doma*, svádí též k dojmu, že veškerá práce doma spadá automaticky do popisu práce „mateřské“. Ve všech šesti případech se ukazovalo, že součástí luxusu „mateřské“ je i závazek komplexní péče o rodinu a domácnost. Jednotlivé ženy v rámci této konkrétní kategorie se pak lišily v reakcích na tento stav. Zatímco např. Irena oceňovala zejména aktivní zapojení svého partnera do péče o dítě a fakt, že neparticipuje na péči o domácnost vysvětlovala tím, že je „chlap“, jiné ženy, jako např. Dana, považovaly nastavenou dělbu práce mezi partnery v rámci „mateřské“ za nespravedlivou.

Roman to bere tak, že jakože on dělá ty mužský práce a mužská práce je jakože když se doma rozbije pračka, tak jí opraví, když se ucpe vodpad..., ale to je jakoby všechno jo a zbytek já. Takže to je takový jako votřesný.

(Dana, 10 let na „mateřské“)

Je zřejmé, že „mateřská“ jako životní situace staví ženu nejen do role hlavní pečovatelky o dítě, ale chtě nechtě i do role „ženy v domácnosti“. Z této pozice vyplývá řada pozitivních, ale i negativních důsledků. Matka má možnost být v neustálé přítomnosti milovaného dítěte, je dočasně zproštěna břemene placeného zaměstnání, ale její svoboda je výrazně okleštěná povinnostmi, které z této pozice vyplývají. Již z anglického „housewife“ lze vyčíst, o jaký typ aktivit se jedná. Přesné vymezení těchto povinností však chybí a může být předmětem trvajících sporů mezi partnery.

Model, kdy je žena dlouhodobě s dítětem v domácnosti, zatímco otec tráví většinu času v zaměstnání, výrazně nahrává tradičnímu nastavení dělby práce mezi partnery mnohdy navzdory genderové ideologii partnerů. Magda například uvedla, že ačkoliv se s manželem nechtějí řídit podle tradičního modelu dělby práce, každodenní realita je k tomu spíše nutí.

Někdy mě to trochu zlobí, že má ten pocit, že on když je v tý práci, takže já se starám o rodinu. Takhle to teda nemáme, ale vlastně to tak je. Protože to tak prostě je, že on je v tý práci a já jsem prostě doma. Je to tak jako přirozeně. Ale přitom jsme si to tak nerozhodli a když po něm něco chci, tak to udělá. Ale že by teda spontánně šel a pověsil prádlo, tak to ne.

(Magda)

Dlouhodobým setrváním ženy v domácnosti a každodenní praxí v oblasti péče o děti a domácnost se pak mnohdy z ženy na „mateřské“ stává „odbornice“ jak na uspokojování potřeb dětí, tak i na starost o domácnost. Dana například reflektuje, že manžel na určité činnosti doma raději automaticky rezignuje, přestože by je byl schopen zastat.

On to s dětma určitě umí. Možná, že to bylo takový to soupeření, já jsem se to snažila dělat dobře a jemu už se nechtělo soupeřit nebo já nevím. Já vim, že by to zvládnul, ale stejně by to bylo takový to, já nevím teda, jak to funguje v tý Skandinávii, že by to byl opravdu ten chlap na mateřský, co my opravdu děláme na tý mateřsk“, jestli by to nebylo, že maminka připraví to jídlo, támhle mu dá ty košilky, co mu oblíkneš, naklidí. Že by stejně spousta práce dělala ta maminka. U nás to funguje – pohlídal jsem je a tím to končí a pak všechno ostatní udělá maminka.

(Dana)

Zásadní otázkou je, zda dochází k přehodnocení dělby práce v rodině v momentě, kdy žena přijme placenou práci mimo domácnost. Dana, která se po deseti letech doma na „mateřské“ vracela zpět do zaměstnání, se například ve své výpovědi svěřovala s obavou, že v rodině nastavený systém je zřejmě příliš vžitý, než aby se dal výrazně měnit. Uvedla dokonce, že její partner preferuje, aby i nadále zůstala doma s *děťmi* a dál se starala o domácnost. Ve své výpovědi též reflektuje tendenci směřovat péči o dítě s péčí o domácnost a využívat „potřeb dětí“ jako nástroje k motivaci ženy zůstat déle na „mateřské“ a zajišťovat kompletní péči o rodinu.

Takže on prostě se bojí toho, že když já začnu pracovat, že on to bude muset začít dělat. To nechce a tím pádem mi dává najevo, jak je to prostě strašně důležitý pro ty děti, že jim to prostě nemůžu udělat, abych chodila do práce, nestarala se o ně.

(Dana)

V kontrastu k tomu, jak do jisté míry příkrášleně popisovaly některé z žen své každodenní aktivity na „mateřské“, téměř všechny matky z této kategorie rovněž uvedly, že „mateřskou“ ve smyslu celodenní péče o dítě a domácnost shledávají více fyzicky i psychicky vyčerpávající než placenou práci, kterou vykonávaly či vykonávají. Některé z nich si všímají zejména specifického charakteru své práce, která je mnohdy i ze strany vlastního partnera nedocenená. Ženy se též mnohdy shodují v tom, že intenzita a *emoční*

náročnost práce na mateřské je obtížně definovatelná slovy, ale může být předána jen vlastní zkušeností s celodenní „mateřskou“. Dana, která strávila posledních deset let doma péčí o děti například uvedla, že měla manželovi umožnit alespoň jeden celý týden pečovat o děti a domácnost, aby se s ním o tuto svou zkušenost mohla podělit.

On [manžel] si to pomalu ani neumí představit. To teda u nás nikdy nebylo, že by si to takhle užil komplexně. A to jsem asi určitě měla udělat. Aby dokázal ocenit to, jak já jsem teda večer už vyřízená a nedokážu reagovat už ani na jeho otázky, protože jak stroj člověk pracuje, aby to tak nějak bylo.

(Dana)

Neviditelné nicnedělání

Z výpovědi Dany i ostatních matek lze vyčíst, že příjemné procházky v parku či návštěvy dětských divadel představují mnohdy spíše třeshinky na dortu, který se nazývá „mateřská“. Tak, jak těžko jsou slovy zachytitelné neopakovatelné momenty intimity mezi matkou a dítětem, je pro matky obtížné vystihnout slovy bezpočet frustrujících okamžiků, kdy například dítě odmítá polknout jedinou lžičku mrkvového příkrmu, jehož mixováním si matka zastříkala půl kuchyně, či si nechce nasadit čepici, zatímco venku je deset pod nulou. Přesto právě tisíce takovýchto „nic“ tvoří neodmyslitelnou součást péče o malé dítě. Za splnění těchto úkolů však matky doma nečeká žádné povýšení ani prémie.

Ženy ze všech třech kategorií, nehledě na délku a formu zvolené „mateřské“, ve výpovědích opakovaně poukazovaly na to, že zatímco práci v zaměstnání lze naplánovat a vykonávat podle vlastní představy, péče o dítě vyžaduje velkou míru trpělivosti a musí se podřizovat aktuálním potřebám dítěte. Práce v zaměstnání byla též opakovaně hodnocena jako v jistém směru více uspokojující, neboť jsou zde vidět určité výsledky. Ačkoliv dotazované ženy zdůrazňují náročnost své práce doma, samy zároveň poukazují na její *neviditelnost* oproti práci, kterou vykonávají v zaměstnání.

Mě jako psychicky víc unavuje ta mateřská dovolená. Že z toho je člověk jako víc psychicky vyřízenej. Že v tý práci si člověk vždycky najde nějaký ty věci, že už to pak dělá jakoby automaticky, no ale záleží asi na práci. Člověk má radost, že už je to hotový, ale kolikrát když je člověk doma, tak za to dopoledne ani nic neudělá. To si pak říká, co já jsem vlastně

dneska udělala? Že se tak nějak jako poklízí, pak se to zase rozbordelaří. Taková ta neviditelnost tý práce. Kdežto tam teda, jak to budu zvládat, a člověk tam toho udělá tolik za ty čtyři hodiny. Tolik toho udělá a doma bych jako něco šolichala, takže z toho má zase radost.

(Dana)

Když máš jako takovou tu práci u toho počítače, tak prostě sedíš, můžeš se na něco soustředit, jo, a to doma nemůžeš. Furt seš rozlítaná, furt jako řešíš 150 věcí, jako aby sis sedla na deset minut, to už je jako...jo. V té práci si sedneš, tak udělám to, to, to...Můžeš si to nějakým způsobem naplánovat a potom si prostě jedeš podle svého rytmu.

(Lenka)

Doma je doma?

Dalším problematickým aspektem práce na „mateřské“ je nesporně fakt, že se odehrává doma. „Doma“ je často automaticky spojováno s pocitem zázemí a hledání odpočinku po stresující práci v zaměstnání. Pro ženu, která je dlouhodobě v domácnosti, však může „doma“ nabývat zcela jiného významu. Podstatnou roli ve vnímání „doma“ může hrát i postoj jednotlivce k zaměstnání. Jak již bylo zmíněno v samostatné kapitole „Matkou na plný úvazek“, většina žen z této kategorie v rozhovoru uvedla, že na ně „nikde nečekají“ nebo že je poslední zaměstnání příliš nenaplňovalo. Je zřejmé, že „mateřská“ představovala pro některé z těchto žen možnost věnovat se něčemu smysluplnému a krásnému, to jest výchově svého dítěte.

Naopak větší konflikt s tím „být doma“ je patrný u žen z druhých dvou kategorií. Tyto ženy nacházely ve své práci seberealizaci a v některých případech i výrazně vyšší finanční ohodnocení než je výše rodičovského příspěvku. Například pro Kristýnu, která odcházela na „mateřskou“ z velmi atraktivního zaměstnání a neměla možnost flexibilního pracovního úvazku, představovalo „doma“ místo izolace s malým dítětem. Její zkušenosti s „mateřskou“ vystižně ilustrují, že „doma“ není vždy pro matku místem vítaného odpočinku od zaměstnání, ale může se proměnit v téměř domácí vězení. Kristýna zdůraznila, že zatímco ona hledala po celém dni stráveném doma s miminkem spíše možnost úniku, manžel hledal doma odpočinek po náročném dni v práci. Zatímco „doma“ představovalo

pro Kristýnu spíše místo její nikdy nekončící práce, pro partnera představovalo „doma“ sféru relaxace.

Ten první rok byl kritický, to byla i dost krize partnerská. Manžel cítil, že ten můj stav je strašně těžkej a chtěl od toho co nejvíce uniknout, a tak byl pořád v práci. Když přišel domů, tak si nechtěl povídat, ale chtěl večeri, přečíst si noviny a klid. Já jsem chtěla třeba diskutovat a on řekl, že přijde v sedm a přišel třeba v deset vyštavenej a nechtěl s nikým hovořit. Chtěl večeri k telce. A rozhodně nechtěl slyšet o mejch problémech, třeba duševních.

(Kristýna)

Také Lenka, která nastoupila na poloviční úvazek do zaměstnání, když byl synovi jeden rok, přiznává, že představa toho, že bude tři roky sama doma s dítětem, ji spíše děsila. V jejím vyprávění se jako podstatný ukazuje naplánovaný program s dítětem mimo domov. Program je zde opakem pomalu plynoucího dne doma s dítětem, které v období 0-3 let není vždy adekvátním konverzačním partnerem.

Proto jsem už chtěla jako jít brzy do práce, mě strašně dusila představa každé den plánovat, co budu dělat. Abych nebyla doma. Je na tom něco zvláštního třeba. Ale já prostě jsem ráda, že to takhle musím plánovat třeba jenom tři dny v týdnu.

(Lenka)

Stejně jako Kristýna si i Lenka uvědomovala, že její partner vnímá „doma“ zásadně jako místo odpočinku po práci. Uvádí, že musela vyvinout vlastní iniciativu, aby manželka po práci v zaměstnání dokázala zapojit alespoň do pravidelné péče o dítě.

Aspoň já bych tak chtěla, že když přijde z práce, tu středu, čtvrtek, pátek, když já nepracuju, tak mu řeknu, nic nedělej doma, jako co se týče úklidu a tak, ale jenom buď s ním, ať jseš s ním aspoň těch třicet minut intenzivně, sedni se k němu...Aby on se tě prostě nabažil. A to si myslím, že nám trošku jakoby trvalo, protože on přece jenom přijde z té práce a nejradši by si sedl k televizi a odpočinul. A nikdo ať na mně nemluví, protože on má práci taky jako hodně stresující a samá jednání, musí s těma lidma mluvit, musí si dávat pozor na to, co říká, že jo. Já to znám, protože máme trochu podobnou práci, já jsem na nižší pozici než on, samozřejmě, ale znám to, že prostě chceš přijít domů a fakt jen si

třeba lehnout a pustit si televizi. A vůbec je ti jedno, co ti tam běží, ale prostě vypnout. A to si myslím, že on občas chce, ale já jsem říkala, ale potom se tomu dítěti nemůžeš věnovat.
(Lenka)

Práce je relax

Zejména v narativech žen z druhé a třetí kategorie, které se rozhodly kombinovat svou profesi s péčí o dítě do tří let, se překvapivě často objevoval výrok, že práce v zaměstnání je ve skutečnosti jejich způsobem odpočinku od povinností, které představuje péče o dítě a domácnost. Tyto matky opakovaně přirovnávaly svou možnost realizovat se v zaměstnání k „relaxaci“, „víkendů“ či „duševní hygieně“.

Já jsem se vždycky smála kolegovi, který má dvojčata, že byl vždycky po víkendu v pondělí v sedm hodin v práci a nemohla jsem to pochopit a teď už to chápu.

(Lenka)

Já mám relax podle mě tu práci. Třeba dneska dopoledne jsem měla nějaký jednání a odpoledne už jsem se na to těšila, že až ty děti usnou, tak si uvařím to kafe a pujdu prostě k počítači. Pro mě je ta práce relax. Já si tak jako představuju, že kdybych chodila někam do kanceláře, že bych si tam chodila odpočinout.

(Táňa)

Přestože za nejpodstatnější motiv pro kombinaci péče o dítě a vlastní profese ženy shodně označují potřebu vlastní seberealizace, z jejich vyprávění jsou zřejmá i další důležitá pozitiva. Z výpovědi Lenky je čitelná její potřeba vystoupit z intenzivního kontaktu s dítětem a být na chvíli „sama za sebe“. Lenka uvedla, že takové momenty jí dovolují těšit se na syna a následně si plně vychutnat čas s ním. Tento model „mateřské“ vnímá Lenka jako pro ni přijatelnější, přestože je časově i finančně náročný.

Za hlídání dá člověk strašně moc peněz. Spíš je to o tom, že prostě můžu se seberealizovat. A já беру to pondělí, úterý [dny, kdy L. chodí do práce], že mi začíná takovej malej víkend. Že si říkám, že se hezky obleču, učešu, je ze mě ta ženská. Když jsem pořád v těch

teplákách... Zajdu si prostě v klidu na oběd, vypiju si kafe. To je pro mě takovej svým způsobem relax, i když je to stres.

(Lenka)

Právo na pomoc

Zatímco matky na celodenní „mateřské“ byly v různé míře spíše smířeny s tím, že zodpovědnost za péči o rodinu a domácnost patří k nepsanému popisu jejich práce, ženy, které již kombinovaly péči o děti s placeným zaměstnáním, daleko častěji zmiňovaly nutnou participaci manžela. Tyto jejich požadavky genderové rovnoprávnosti nebyly však vždy naplňovány v každodenní realitě.

V narativech jednotlivých žen se rovněž ukazovalo to, co ve své práci zmiňuje Hochschild, to jest, že ženy v rámci jejího výzkumu pocitovaly obecně větší zodpovědnost za každodenní péči o domácnost než jejich partneři (1990:9). Z vypovědí Táňi například vyplývá, že Táňa se se svým partnerem liší nejen v představách o dělbě práce v domácnosti, ale i v názorech na to, jak by měla domácnost vůbec fungovat.

Já jsem si tedy po několika letech, kdy jsem jako různě zkoušela takový ty hry jako jak dlouho ještě neumeju tu vanu a kdy už jí jako umeje ten partner (smích)...A samozřejmě jsem prohrála, protože on měl prostě úplně jinej pojem o všem, jako o čistotě, jako co by se v tý domácnosti mělo dělat nebo nemělo. Takže nakonec jsem si našla tu paní na uklízení a tím jsem se jako strašně osvobodila. To je skvělý, já bez toho prostě nemůžu bejt. Prostě o tu domácnost se starám jako totálně já, prostě o všechno. Jídlo, nakupování. Prostě Pavel v životě nic neuvařil. Jemu je ale jídlo úplně jedno. On třeba někdy řekne, hele nic nevař a budeme chodit třeba celej tejden k číňanovi na večeři. Prostě až takovej úplnej extrém. Ale mně to samozřejmě nedá, takhle prostě nemůžeme jíst.

(Táňa)

Specifickým případem v kategorii „Zaměstnaná matka“ je zřejmě Saša, která pracuje téměř na plný úvazek v manažerské pozici, ale přesto udává, že péči o dítě i domácnost vnímá jako výhradně svou vlastní zodpovědnost. Podle rozlišení Hochschild (Hoschschild 1990:95), ale i Saši samotné se její strategie blíží tzv. strategii „supermatky“, to jest strategii ženy udržet si profesi bez toho, aby partnera *zatěžovala* péčí o dítě a domácnost.. Raději volí placenou výpomoc. Nejen u Saši, ale u všech matek, které kombinovaly péči se

zaměstnáním, se projevuje artikulovaná neochota nést tíhu péče o dítě a domácnost pouze na svých bedrech.

Já jsem chtěla bejt strašně supermatka, říkala jsem si jak to všechno zvládnu. Takže jsem to zvládala strašně dlouho, až začali jsme tím, že partner chodí každý den v obleku, takže začali jsme tím, že si chodí prát a žehlit košile na Smíchov, to mi hrozně moc pomohlo teda. A teď jsem si, je to 3 týdny, je to úplně nový, taky našla paní na úklid.

(Saša)

Za pozornost stojí zejména fakt, že zatímco žádná z matek, které byly dlouhodobě v domácnosti, nevyužívala placený úklid, všechny ženy z ostatních dvou kategorií, které se zároveň aktivně věnovaly své profesi, měly zajištěný pravidelný placený úklid. Matky shodně udávaly, že často v momentě, kdy se vracely do práce, se rozhodly tuto výpomoc využít. Lze předpokládat, že svou roli v jejich rozhodnutí sehrála nejen možnost si tuto službu finančně dovolit, ale i nabytí jakéhosi legitimního důvodu (placená práce v zaměstnání) takovou výpomoc požadovat. Ve všech případech ženy zmiňují, že právě placená výpomoc pro ně znamenala významné osvobození se od části domácích prací.

Mnohdy se tyto ženy shodují na tom, že nechtějí jít ve šlépějích svých matek, které měly za komunismu tzv. „dvě směny“. V jejich výpovědích je artikulována snaha se alespoň částečně zbavit tradiční role ženy jako „housewife“, která je omezuje v možnosti seberealizace mimo domov či věnování se dětem a partnerovi.

Ale mám paní na úklid, protože jsem vždycky hrozně neměla ráda, když máma byla přes týden v práci, ona pracovala hodně, i teď pracuje hodně, a potom v sobotu máš ten víkend a chceš si odpočinout, ale to máma nastoupila s vysavačem a prachovkou a teď se jakoby to jelo. Takže toho sem se chtěla vyvarovat, abych o víkendu pracovala, jakoby doma chci být jenom s rodinou, jako i manžel dlouho pracuje, vidíme se jenom večer a ten víkend opravdu chci, abychom byli spolu. To jsou ušetřené 4 hodiny týdně. Ona mi i žehlí. A kde vezmeš 4 hodiny v kuse? O víkendu buď někam jedeš nebo chceš být s tou rodinou nebo máš nějaký vyřizování, takže prostě není čas. Takže toho se snažím vyvarovat. Ale zase na druhou stranu ukazuju Lukášovi, že se věší prádlo, že se vynáší koš, že se vyndává nádobí z myčky, aby věděl, že se to nedělá samo. Ale nechci být ta matka, která chce mít doma ten velkej pořádek, jako že nemůže být nikde prach.

(Lenka)

4.2. Družit se s mimískem nebo chodit na nějaký kurzík

Je červnové dopoledne a já sedím v kruhu na koberci mateřského centra spolu s dalšími osmi maminkami a jejich batoleaty. Sedíme v tureckém sedu a máme zavřené oči ve snaze naučit se nechat naše potomky moment bez dozoru. Když oči opět otevřeme, některé z našich dětí se odkoulely na druhou stranu místnosti, zatímco jiné si spokojeně ocumlávají místní hračky. V místnosti je cítit, že některé dítě potřebuje akutně vyměnit plenu, ale všichni dělají jakoby nic a řadí se do kroužku na společnou píseň. Držíme si svá batolata v náručí a houpeme s nimi do rytmu písně „houfem ovečky, seberte se všecky“.

Uprostřed písně se však rozbere dcera samotné lektorky, které je okolo tří let a která, v duchu „návratu k přirozenosti“, běhá po místnosti s holým zadečkem. Lektorka ji vezme do náruče a vyndá jedno své ňadro z blůzy, aby ji nakojila. Zatímco dítě saje, lektorka podrobně popisuje, v jakých typech nosítek a šátků je dítě nejlepší nosit. Potom se rozproudí debata ohledně témat, zda dítě potřebuje spát vedle matky a cítit tlukot jejího srdce, či zda je lepší jej vést k samostatnosti a nechát spát ve vlastní postýlce. Každá z matek má na věc jiný názor a přichází rovněž se svou vlastní zkušeností, jak dítě večer nejlépe uspat. Pak nás čeká masáž miminek, proti které některá batolata hlasitě protestují. Nakonec přijde ještě rozloučení formou básničky: „dobrý den, dobrý den, dneska zlobit nebudem, nashledanou za týden“.

Všech osm matek na kurzu jsou prvorodičky. Během kurzu pozorně poslouchají lektorku, ale zároveň bedlivě sledují a komentují pokroky jednotlivých miminek, se kterými se tu vídají. Všechny děti jsou přibližně ve stejné věkové kategorii a jednotlivé matky řeší, které dítě už leze, které se plazí a které jen kutálí. Matka, jejíž dítě leze po místnosti jak natažené na klíček, všechny ujišťuje, že se není na co těšit a že už si doma nedá v klidu ani kávu. Zároveň je na ní však vidět, jak je na svého potomka náležitě pyšná.

Z kurzu se známe již pár týdnů, ale málokterá z nás si pamatuje jména všech účastníků se matek. I při hovoru o nepřítomných ženách lze běžně zaslechnout označení „maminka Pěti“ či „ta, co má Rózinku“. Hlavním tématem hovoru jsou děti a zase děti. Jak jí, co jí (biostravu či nikoliv), jestli spí nebo spíš nespí, co už umí, kolik má zubů, kde nakoupit ponožky, které nepadají při lezení, a kde zase sehnat na dítě nejlepší fusak. Důležitým tématem jsou též nemoci a strategie, jak si s nimi poradit.

Otázkou je, zda skutečně potřebujeme navštěvovat kurzy pro matky a miminka nebo přečíst několik desítek knih na téma péče o dítě, abychom byli dobrými rodiči.

Možná nikoliv, argumentovat však tím, že lidé vychovávali děti co stojí svět světem a mateřství je přece přirozené, by byl krok špatným směrem. Podstatnější je položit si otázku, proč v poslední době roste v Čechách zájem o všemožné kurzy matek s dětmi a jaký je jejich přínos.

Skutečnost, že k tomu, aby se žena mohla stát matkou, nepotřebuje maturitu ani žádné odborné vzdělání, může vytvářet klamný dojem, že se ženy se schopností pečovat o dítě již rodí. Péče o dítě však nepochybně vyžaduje řadu znalostí a zkušeností, kterým se ženy musí někde naučit. Vedle toho, že mnoho současných prvorodiček v Čechách postrádá vlastní přímou zkušenost s péčí o malé dítě ve vlastní rodině, si ženy dobře uvědomují, že „normy“ péče o dítě se v průběhu času mění. Zkušenosti a doporučení vlastních matek či babiček mohou tak současné matky považovat za již zastaralé a nepoužitelné.

Několik žen z mého výzkumu poukázalo na to, že se při prvním dítěti cítily značně nejisté a snažily se co nejlépe zorientovat v tom, co je dnes považováno za adekvátní péči o dítě.

Já jsem byla taková ta klasická matka, co měla jako všechno nastudovaný, prostě milióny knížek, internet, všechno. Byla jsem hrozně paranoidní. Jakože jsem si to neužila a všechno jsem hrozně analyzovala, všechno muselo bejt jako správně, což u toho druhýho dítěte, to už si člověk myslí jako hahaha. Já jsem se jako zbytečně stresovala se vším. A v dnešní době, čím jsou ty mámy jako starší a sečtější, tak tím jsou podle mně jako šílenější.“

(Barbora)

Účast v kurzu pro matky s dětmi či neformální kontakt s ostatními matkami může pro řadu matek představovat příležitost, jak získat informace o správném „know-how“ mateřství a sledovat, jak to dělají ostatní. Pravidelný kontakt s ostatními matkami též představuje možnost zapojit se do určitého networku, kde kolují důležité informace vztahující se k péči o dítě (obchody s dětským zbožím, typy na ozkoušené hračky, vhodné školky, baby friendly restaurace aj.)

Kurzy pro matky s dětmi a aktivity v rámci různých mateřských center zejména v Praze též úzce souvisí s možnostmi, jak trávit čas s dětmi během „mateřské“. Ve výpovědích žen z mého výzkumu se opakovaně objevují jak poukazy na důležitý význam takovýchto kurzů pro matku i dítě, tak na druhé straně i zřejmá nechuť vůči participaci na aktivitách „maminek s dětmi“ obecně.

Kladně je hodnocena především možnost vnést do každodennosti mateřské určité *zpestření pro matku i dítě*, navázat *nové známosti* a v neposlední řadě mít nějaký konkrétní *program*. Z velké většiny mnou pořízených biografických rozhovorů vyplývá zásadní rozdíl v povaze trávení času matek před „mateřskou“ a během „mateřské“. V důsledku stažení se do domácnosti v rámci péče o dítě se často radikálně mění nejen prostředí, v kterém se pohybují, ale i tempo jejich dne. *Pomalů se vlekoucí čas v domácnosti a neustálá zodpovědnost za vymyšlení každodenního programu* během „mateřské“ vystupují do popředí jako jedna z výrazných negativ života v domácnosti zmiňovaná matkami ze všech třech kategorií. Některé ženy tak vítají organizované či neformální aktivity matek s dětmi jako jednu z možností, jak překlenout propastný rozdíl mezi často hektickým pracovním tempem před nástupem na mateřskou a nejasně určenými konturami času v domácnosti.

Spousta kroužků od začátku a v létě takový ty aktivity maminek s dětmi, takže to mě bavilo jako mít ten program, jinak ten den byl jako takovej dlouhej a neorganizovanej. Věčně jsem někam lítala. Vlastně jak jsem z té práce byla zvyklá bejt pořád v tom stresu, takže už od malinka ty děti pořád někam chodily nebo já jsem chodila nebo paní chodila ke mně a učila mně třeba francouzštinu. Takže jsem se snažila ten den nějak obohatit, okořenit.

(Dana)

Když Kristýna srovnává mateřskou s první dcerou (r. 1999) a s mladším synem (2006), zdůrazňuje, že před deseti lety neexistovalo v Praze tolik možností pro matky s malými dětmi. Chyběly dětské koutky, mateřská centra či pro děti vybavené restaurace. Zatímco s první dcerou Kristýna velmi špatně nesla fakt, že musela většinu času trávit bezcílnými procházkami s kočárkem, během druhé „mateřské“ již ráda využívala alespoň některých aktivit mateřského centra či kurzů plavání pro matky s dětmi. Velmi zajímavou z hlediska pochopení často protichůdných reakcí matek na organizované aktivity matek s dětmi je též její zkušenost s účastí na setkáních matek s dětmi, které spontánně organizovalo několik jejich kamarádek z doby před její mateřskou.

Vždycky se to scházelo u někoho doma, ten člověk uvařil a ostatní ženský si prostě celej den povídaly a děti se tam kolem batolily a hrály si. To mně vlastně hodně dávalo energii, to jsem asi půl roku navštěvovala, to bylo jako fajn. Sešly jsme se třeba v jedenáct, začlo to kafem, všechno jsme probraly, pak třeba v jednu byl oběd a pak třeba některý z nás šly

ještě společně ven. A takhle ten den byl příjemnej. Ty středy byly důležitým zpestřením týdne.

(Kristýna)

Z výpovědi Kristýny lze vyčíst nejen snahu matek vymanit se z izolace domácnosti, ale též určitou touhu po *spontaneitě* a *autenticitě* těchto setkání. Podstatným rozdílem mezi trhem nabízenými kurzy pro matky s dětmi a neformálně pořádanými setkáními, které popisuje Kristýna, je, že ženy do těchto aktivit již vstupují v odlišné pozici. Zatímco ženy na oficiálně pořádaných kurzech svedla dohromady až jejich mateřská identita, u neformálně organizovaných setkání matek předcházelo přátelství jejich snaze sdílet své mateřství s někým druhým.

Setkávání se matek s ostatními ženami na mateřské představuje pro ženy na mateřské jednu z důležitých možností sociálního kontaktu zejména v případě, kdy žena nemá možnost kombinovat svou profesi s mateřstvím a v důsledku delšího setrvání v domácnosti může přicházet o své původní sociální vazby. Tento proces reflektuje např. Dana:

Tam je totiž ten problém, že když potom s někým někam jdeš, tak si člověk nemá nakonec ani o čem povídat. Protože vypadne ze všeho. Kolikrát mě holky pozvaly z práce, tak někam jsem šla a pak jsem si tam kolikrát i připadala blbě, protože to téma jsou jenom ty děti a ostatní ty děti třeba neměly.

Zatímco některé z žen vítaly možnost stýkat se s ostatními matkami na „mateřské“, několik informátorek naopak vyjádřilo svoji nechuť vůči tomu, vyhledávat společnost ostatních matek s dětmi. Negativní postoj byl patrný zejména u dvou zaměstnaných matek. Saša je přesvědčena, že veškeré kurzy pro matky s kojenci a batolaty mají ve skutečnosti minimální přínos pro dítě, ale pomáhají ženám na dlouhé „mateřské“ rozptýlit se od stereotypu domácnosti a seznámit se s ostatními matkami. Sama však zdůrazňuje, že po takovémto způsobu trávení času rozhodně netouží a nemá potřebu hledat nové přítelkyně mezi matkami jen kvůli tomu, že mají stejně staré děti.

Stejně tak Radka považuje organizované aktivity pro matky s dětmi za spíše nesmyslné aktivity (např. jóga pro 3 měsíční děti), které mají ženám na „mateřské“ nahradit ztrátu přirozeného kontaktu s okolím. Radka rovněž zdůrazňuje své nesympatie

vůči způsobu mluvy, který se vyznačuje používáním zdrobnělin a dítě oslavuje jako jakéhosi poloboha.

Když člověk nemá nějakýho toho parťáka, tak je to asi fakt na hlavu, takže chápu, že se pak druží k nějakýmu „mimískovi“ nebo chodí na nějakéj „kurzík“. Mě úplně fascinujou terminologie těch matek, my jsme vždycky na dítě mluvili úplně normálně, u nás se neříká papat, ale jíst, nějak jsme do toho nezabředli. Mně je to strašně nesympatický, takovej ten plurál: roste nám zoubek. To si přesně pamatuju, jak jsem takhle dvě kamarádky fakt vymázla z mobilu.

(Radka)

Artikulovaný nezájem o společnost ostatních matek se však opakovaně promítá i do vyprávění žen z ostatních dvou kategorií. Participace na organizovaných aktivitách matek s dětmi je považována za nedostatek kreativity ze strany matky. Magda, která je s dětmi již šestým rokem v domácnosti, uvedla, že hovory na téma mateřství a domácnost jí nic nepřinášejí.

Já vim, že to možná zní nabubřele, ale mně vždycky hrozně vadily ty maminky. Ten kontakt s těma maminkama, to povídání o všem tom, jak všichni nestíhají, jak musej doma vařit, takovýto povídání, co všechny známe, protože jsme matky, ale mě to vždycky unavovala a přišlo mi to jako úplně prázdněj čas. Takže já jsem tam s těma dětma seděla a hrála jsem si prostě s nima, stavěla ty hrady.

(Magda)

Ve výpovědích několika žen je též patrná snaha nebýt vytlačena do specifických prostor určených pro matky s dětmi. Nevyslovená, a přesto v odpovědích velmi čitelná, je především reflexe nízkého statusu mateřských aktivit z hlediska širší společnosti. Za kritickými poznámkami vůči zdrobnělinám či vysedávání na pískovišti lze číst obavu samotných žen ze ztráty vlastního sociálního statusu. V neochotě „družít se“ s ostatními matkami či chodit na nějaký „kurzík“ je patrná snaha nebýt degradován na „maminu“, jejíž jediným zájmem je vlastní potomek a domácnost.

Vedle stereotypu témat v prostředí matek s dětmi ženy též mnohdy poukazují na značnou soutěživost, která mezi matkami panuje. Současně též matky zdůrazňovaly, že setkávání se s ostatními matkami na „mateřské“ má zcela odlišný přínos ve srovnání

s přítomností partnera či širší rodiny. Například Lenka reflektuje fakt, že zatímco společnost kamarádek na „mateřské“ představuje určité rozptýlení, jen těžko může nahradit pomoc z okruhu rodiny. Společnost kamarádek částečně saturuje potřebu matky po sociálním kontaktu a umožní dítěti nové vjemy, ale nijak jí neulehčuje břímě celodenní péče o dítě a domácnost. Ostatní matky mají své vlastní děti a povinnosti a žádná ze stran neočekává vzájemnou pomoc.

Když bych třeba byla doma na Moravě s rodinou a měla tam tetu, strejdu, babičku i dědečky, tak by to asi bylo trošku něco jinýho. Kdybych kolem sebe měla to zázemí. Ale tady v podstatě, když chceš trávit ten volnej čas s tím dítětem, tak je to třeba s kamarádkama, ale když potom přijedu na tu Moravu, je to úplně jinej pocit. Cítím se fakt jako doma a asi bych si to mateřství i víc jako užívala.

(Lenka)

Nejednotný postoj matek vůči účasti na organizovaných mateřských aktivitách s dětmi či trávení času matek s dětmi společně je nepřehlédnutelný i během mé účasti na kurzu v mateřském centru. Zatímco některé z matek se s nadšením zapojují do společných písniček a říkanek, na jiných je zřejmé, že se do „houfem ovečky“ v kroužku musejí viditelně přemáhat a podobné aktivity zařazují do svého programu ve snaze alespoň „něco dělat“. Jak bez příkras vyjádřila jedna z dotazovaných matek na kurzu v mateřském centru: „Jestli mě to baví? No, mám radši jednou týdně trapčit s ostatníma matkama, nebo bejt celej tejděn zalezlá doma a dělat paci paci tam?“

Za podstatný motiv účasti v podobných kurzech je však vedle potřeby sociálního kontaktu a autentické snahy matek získat cenné informace považovat též potřebu rozptýlit potomka. Většina matek z kurzu, kterého jsem se účastnila, se mimo jiné shodovala na tom, že jejich děti zásadně méně „zlobí“, když jsou v novém prostředí. Účast na kurzech pro děti či návštěvy známých pak opakovaně hodnotily jako důležité zpestření dne nejen matky, ale též dítěte, které vyžaduje nové vjemy a podněty.

Závěrem této kapitoly je snad vhodné zpochybnit model klasické „mateřské“, kdy se otec se plně věnuje zajištění rodiny a matka tráví několik let v domácnosti s dítětem jako odrážející univerzální potřebu všech matek. Výpovědi matek uvedené v této kapitole ilustrují, že ženy opakovaně reflektovaly konflikt mezi svou touhou být se svým dítětem a přáním nebýt sama. Izolace v domácnosti či nucené „družení se“ s ostatními matkami jako protiklad spontánních vztahů vystupují do popředí jako závažná negativa každodennosti

„mateřské“. Radost z dítěte tak může paradoxně doprovázet i pocit osamocení matky. Jak uvedla jedna z matek:

Protože jsem tam [nové bydliště] neměla kamarádky, měla jsem šílený účty za telefon, protože jsem potřebovala, s tím dítětem to prostě potřebuješ někam ventilovat, jinak je to až takový smutný.

(Barbora)

4.3. Ono to vypadá, že jsme jakoby plnohodnotný osobnosti, ale každéj má k tomu rodičovství úplně jinou pozici

Whatever the known facts, it is still assumed that the mother is „with the child“. It is she, finally, who is held accountable for her children's health, the clothes they wear, their behavior at school, their intelligence and general development.

Adrienne Rich, *Of Woman Born* (1986:53)

Feministické teorie opakovaně poukázaly na podstatnou souvislost mezi organizací genderu a mateřstvím. Podle Chodorow je v kapitalistických společnostech mateřská péče žen⁸ zásadní pro vazbu mezi organizací genderu – zejména v rodinném systému – a ekonomickou organizací. Autorka tvrdí, že „sociální organizace genderu je ve svém vztahu k ekonomickému kontextu přímo závislá na udržení sociálních vztahů v rámci rodičovství.“ (Chodorow 1999:34).⁹

Téma vztahu mateřství a sociální organizace genderu v rámci rodiny i širší společnosti se ukázalo též jako podstatný motiv v biografických rozhovorech provedených v rámci mého výzkumu. Jednotlivé matky si všímaly zejména nerovnoměrnosti rodičovských investic během raného dětství dítěte a výrazně odlišného obsahu mateřské a otcovské role. Většina žen napříč všemi třemi kategoriemi zdůrazňovala, že narození prvního dítěte představuje zcela zásadní přelom v jejich životě, ale i v partnerství. Péče o malé dítě je neodmyslitelně spojena s nárůstem povinností a současně znamená nové výzvy pro vztah, ve kterém jsou partneři nuceni vyjednávat své pozice v rámci rodinné konstalace.

Téma neporovnatelného obsahu „mateřské“ a „otcovské“ role během raného dětství, které se následně promítá do odlišných možností žen a mužů seberealizovat se mimo rodinu, bylo opakovaně zdůrazňováno matkami, které se účastnily mého výzkumu, nehledě na to, jakou délku či formu „mateřské“ zvolily. Ačkoliv ženy shodně uváděly, že mateřství je výrazně obohatilo, pro většinu z nich znamenalo buď dlouhodobý odchod z pracovního trhu a finanční závislost na manželovi, nebo výrazné kompromisy v dosahování profesních cílů. Ženy si všímaly zejména toho, že zatímco před narozením potomka představovali s partnerem spíše dva rovnocenné jedince, kteří mají možnost

⁸ Chodorow užívá termínu „mothering“, který lze v jiném kontextu chápat jako péči obecně, nikoliv jen péči matky o dítě.

⁹ vlastní překlad

rozhodovat o svém životě a volném čase podle svých vlastních představ, péče o malé dítě tuto situaci pozměnila mnohdy výrazně v jejich neprospěch.

Odlíšná kritéria mateřské a otcovské lásky

Rodičovství matky a otce je hodnoceno na základně odlišných kritérií. Jednání, které by matku zcela zdiskreditovalo jako nedůvěryhodnou a nemorální osobu, může otci „projít“ téměř bez povšimnutí.

Lewin si všímá skutečnosti, že společnost má tendenci oceňovat odlišné chování u žen a u mužů. Zatímco individualistické a asertivní chování je u mužů hodnoceno kladně, u žen naopak nebývá příliš podporováno (Lewin in Nakano Glenn,1994:349). Z mého výzkumu se ukazuje, že tato tendence se může velmi výrazně projevit právě v momentě, kdy se partnerům narodí potomek. Magda i její manžel jsou oba vysokoškoláci a před narozením syna měli podobný životní režim, tato realita se však značně změnila, když se jim narodil jejich první syn. Zatímco Magda se automaticky ujala hlavní role pečovatelky a se synem byla téměř nepřetržitě, od svého partnera neočekávala, že by výrazněji pozměnil své dosavadní pracovní tempo a zvyky. Období krátce po narození syna popisuje Magda následovně:

Manžel v té době studoval a zároveň chodil na polovoční úvazek do práce. Takže doma byl strašně málo. Tak jsme byli takhle dohodlí, že on tam vysedí ten d'ůlek v tom Klementinu, tam maj do desíti, takže o půl jedenáctý byl doma. A my jsme to takhle dělali celý roky společně, že jsme trávili čas studiem. To bylo v pořádku, ale on v tom pak pokračoval dál. Ze začátku se jako ještě snažil, aby byl doma víc, a pak už to najelo zase do toho modelu, že on musel bejt hodně v práci. Mně to nějak ale netrápilo, kdyby jo, tak bych mu to řekla. Ale já jsem prostě věděla, že to takhle má, takže jsem s tím Matějem byla vlastně většinu času já.

(Magda, 6 let na „mateřské“)

Magda se domnívá, že k mateřství patří určitá míra sebeobětování. Věří, že když už se jednou žena rozhodne mít děti, měla by počítat s tím, že svůj život bude muset přizpůsobit především jejich potřebám. Magda je též předvedčena, že „to tak má být“, přestože taková oběť ze strany matky může mít za následek výrazné zhoršení jejího postavení na

pracovním trhu v porovnání s muži a bezdětnými ženami, kteří nejsou zatíženi „mateřskými povinnostmi“. Mateřská láska je zde chápána jako výrazně odlišná od lásky otcovské a klade na oba partnery zcela jiné nároky. Neznamená to však, že by Magda nereflektovala negativa, omezení a tíhu odpovědnosti, které z takto chápané mateřské role vyplývají.

Já myslím, že nejtěžší pro mě bylo zvyknout si na tu plnou zodpovědnost za to dítě. Jako, že se to už nedá vrátit. Všechny rýmy a kašláni mě zneklidňovaly. Možná ta neustálá starost, která už nikdy nepřejde. Ono to třeba někdy přejde, člověk se zase jako osvobodí. Ale mně přišlo tady to zvyknutí si na to, že musím bejt pořád jako na příjmu. Že si člověk nemůže dát ani tu pauzu a nemyslím fyzicky, ale spíš psychicky. (Magda)

Zmíněný popis rodinné situace po narození dítěte se v mnohém podobá výpovědím několika dalších žen v rámci mého výzkumu, které často kladly důraz na skutečnost, že jejich partneři jsou ve vztahu k rodičovství v podstatně svobodnější pozici. Přestože většina zmíněných žen v rozhovoru uváděla, že jejich partner je velmi pracovně vytížený, nijak nezpochybovaly, že by kvůli tomu byl méně „dobrým“ či milujícím otcem. Naopak úspěch v dostatečném finančním zajištění rodiny byl hodnocen pozitivně jako součást starosti o rodinu. Avšak snaha ženy profesně uspět během raného dětství dítěte byla často vnímána jako vylučující se s „dobrým“ mateřstvím. Zejména matky, které byly samy několik let na „mateřské“, hodnotily mnohdy takové jednání ženy jako výraz sobeckosti či nedostatku přirozené feminity.

O zakořeněnosti přetrvávajících genderových stereotypů v oblasti péče o malé dítě v českém prostředí se však můžeme přesvědčit i sami, představíme-li si, že autorem uvedené Magdiny výpovědi je její partner, který popisuje chování matky krátce po narození dítěte. Je česká společnost ochotna věřit tomu, že matka novorozence, která pracuje na plný úvazek a chodí domů pravidelně až o půl jedenácté večer, může být skutečně milující matkou?

Jak je zřejmé například z výpovědi Dany, přetrvávající ideál „obětavé maminky“, která automaticky povyšuje svou mateřskou identitu nad své ostatní role, netoleruje ani podstatně dřívější příchody matky z práce:

Třeba když jsem byla v tý Americe, tak tam to pro mně vzor nebylo, protože ta maminka jako studovala a vlastně najmula si mě a chodila domů třeba v šest hodin. A mně se to

nelíbilo, protože jsem viděla, že má spoustu času, který věnuje sobě a ne těm dětem a ty děti jí rozhodně potřebovaly. Já jsem jim to nemohla nahradit. Pak tam zase přišla další paní na hlídání, na rok. Má to určitě svoje plusy, ale vynahradit matku jsem jim nemohla, i když na mně lpěly a měly mě rádi a brečely, když jsem potom odjížděla, a psaly mi potom psaníčka a všechno.

(Dana, 10 let na „mateřské“)

Skutečnost, že Dana zmiňuje jakési „zanedbání“ rodičovské péče pouze ze strany matky, kterého se žena dopustila tím, že se během jejich raného dětství věnovala i svým vlastním zájmům, ale již neproblematizuje zapojení otce dětí, které v Americe hlídala, ukazuje na to, jak odlišně vnímá mateřskou a otcovskou úlohu. Děti potřebují pečující matku a skutečnost, že otec se věnuje své profesi či zájmům, namísto aby si udělal více času na děti, přijímá Dana jako samozřejmou. Osobně pečující matka je obrazem milující matky.

Z výpovědí Ireny i některých dalších žen lze vyčíst předpoklad, že mateřství je zásadním životním přelomem, který v ženě nakonec vzbudí její *přirozenou* feminitu a potřebu zhostit se své pečovatelské úlohy.

Ale víš, třeba nějaká manažerka plánuje, že půjde hned zpátky po porodu do práce, ale pak vidí toho človíčka malýho a všechno je najednou jinak.

(Irena, 7 let na „mateřské“)

V případě, kdy se matka dobrovolně rozhodne jít zpět do zaměstnání na plný úvazek do 1 roku dítěte, si několik matek dokonce kladlo otázku *proč ty děti teda vůbec chtějí?* Vůči takovému modelu péče o dítě se kriticky vymezovaly i některé ženy z prostřední kategorie, které samy kombinovaly péči o dítě s částečným úvazkem.

Z postojů většiny žen na dlouhodobé „mateřské“ bylo zřejmé, že profesní cíle ženy se jeví jako neslučitelné s kvalitní péčí o dítě do 3 let. Současně však tyto ženy reflektovaly, že obtížná kombinovatelnost péče o dítě s vlastní seberealizací mimo domácnost patří k jedněm z největších negativ mateřství.

Myslím, že negativum je, že nemůžete dělat tu kariéru. Buď to si vyberete, že se budete ohlížet na ty děti, a nebo ne. Já myslím, že není moc cest mezi.

(Agáta, 3 roky na „mateřské“)

Ženy z kategorie „Zaměstnaná matka“ v rozhovorech potvrzují, že jim mnohdy jejich širší okolí dává najevo, že svou mateřskou roli plní nedostatečně. Někdy se tak děje v otevřené konfrontaci, jindy v náznacích. Sašina zkušenost s negativní reakcí své kolegyně je však zřejmým dokladem toho, že ženy, které v Čechách volí „krátkou“ mateřskou, musí mnohdy čelit zakořeněným předsudkům společnosti.

Dokonce jedna paní mi taky říkala, když mě viděla v práci: „co tady zase děláš?“ Já říkám, já tady mám dneska jakoby schůzku. A ona mi říkala: „Ty mi ještě někdy říkej, že máš krásnou dceru... Máš bejt doma a starat se o ní!“ Takže to bylo docela drsný teda. A pak jsou lidi, kteří si myslí svý, ale neřeknou mi to, jo?

Ted' už celkem, jak jsem si našla svůj rytmus, tak už jsem v pohodě a hlavně vidím, že Zdenička dobře prospívá, že je šikovná, že se vyvíjí dobře. Ale v prvních týdnech jsem se sama začala víc pozorovat a přemýšlet, jestli jí opravdu věnuju 100%, jestli opravdu ze mě nemůže mít pocit, že bych jí nějak zanedbávala, a byla jsem z toho docela špatná a hodně jsme to tady s Tomášem řešili. A on mi říkal, ať to hodím za hlavu, že se starám vzorně, že je to v pořádku. Ale je pravda, že to období někdy kolem druhýho až čtvrtýho měsíce jsem měla, kdy jsem sama pochybovala o sobě, jestli jsem ta dobrá matka nebo ne, ale ted' už vím, že to tak jako, že je to fajn.

(Saša, flexibilní ³/₄ úvazek)

Přestože byla Saša vždy přesvědčená o tom, že kdyby nepracovala, potlačila by svou vlastní osobnost a musela by se proti své vůli zapojovat do jakéhosi náhradního programu s jinými maminkami, negativní reakce okolí v ní vzbuzují obavy a výčitky svědomí. Podstatnou otázkou však je, nakolik jsou tyto obavy či výčitky sociokulturně podmíněné a spouštěné dominantní ideologií „obětující se matky.“

Vděk za rodičovství

Táňa, která během celého mateřství s oběma dětmi kontinuálně pracuje, ve svém vyprávění uvádí, že od začátku mateřství předpokládala, že se o péči podělí se svým partnerem, který má rovněž flexibilní pracovní dobu. Právě dostatečná podpora ze strany partnera se však mnohdy ukázala jako značně problematická. Táňa reflektuje, že zatímco pro jejího partnera je skloubení „otcovské role“ a vlastní kariéry neproblematické, na ni jako na matku klade mateřská role daleko větší nároky. S příchodem mateřství si tak Táňa uvědomila, že její nezávislost je paradoxně umožněna jen v závislosti na spolupráci druhých, zejména jejího partnera. Péče o dítě nutí dva dříve nezávislé partnery k tomu, stát se rodinou ve smyslu spolupracující jednotky. Každý z partnerů má však odlišné představy o tom, kolik vlastní svobody je do ní ochoten investovat.

Mně přijde, že to nejtěžší ani tak nebylo s tím dítětem, ale jako s tím okolím. Bylo jako hodně těžký vyrovnat se s tím, aby se jako ten můj muž uvědomil, aby akceptoval to, že já pracuju a že prostě potřebuju taky někdy pomoci. A že to není žádná jako „favour“, kterej by mi mohl udělat, ale že pro mě je to jako existenční nutnost ta práce. Že je to jako to samý, jako když on pracuje a že já chci taky, ale potřebuju k tomu tu jeho asistenci. A to, že já můžu pracovat, že to závisí od těch druhých, jo? Já že když chci jít na nějaký jednání nebo na nějakou schůzku, tak si vždycky musím zařídit prostě, kdo se o to dítě postará. Ono to vypadá, že jsme jakoby plnohodnotný osobnosti, ale každá má k tomu rodičovství úplně jinou pozici. Vlastně on má něco, co je naprosto automatický, co si nemusí obhajovat, o co se nemusí starat, ale ta moje pozice je prostě těžce vydobytá, vypočítaná na minutu. Teď jako čím nejvíc trpím, že on když jezdí z práce domů, tak si dá cestou pivo v hospodě, ale takový nevázaný pivo, to já sem neměla od té doby, co se to dítě narodilo. Vždycky když mi někdo hlídal, tak to bylo vždycky o tom, že já to prostě dokončím, ten účel kvůli kterému jsem si toho člověka dohodla, a prostě běžím domů. Pro chlapy prostě plyne ten čas jinak. Já myslím, že ženy, co mají děti, si hned toho času vážej úplně jinak.

(Táňa)

Přestože Táňa považuje kombinaci péče o děti se svou profesí za pro sebe ideální, uvědomuje si, že je pro ní jako pro matku tato pozice *těžce vydobytá*, zatímco pro jejího partnera je to něco zcela přirozeného. Z vyprávění Táni je zjevné, že právě narození dítěte donutilo oba partnery zaujmout vlastní postoj vůči sociální organizaci genderu a nově

vyjednat své role v rámci rodiny. Lze tedy konstatovat, že v situaci, kdy partner i společnost očekávají, že péči o dítě v raném věku zajišťuje především matka, která automaticky a dobrovolně podřizuje svůj život potřebám dítěte, není kombinace práce s péčí o dítě lehkou volbou. Tánino vyprávění dokládá, že kombinace mateřství a profese je pro ni možná zejména díky extrémnímu pracovnímu nasazení a vzdání se volného času.

Cokoliv já vlastně jako dělám, je jako řízený téma dětma. Prostě bud' tím, že člověk ty děti má u sebe nebo je nemá, musí se teda najít nějaký, kdo ho teda zastoupí. To mě dost často jakoby vadí, že jsem neustále v časovym presu, ale v totálním presu – pracovně, osobně, doma prostě vařit, uklízet a všechno to je nadoraz. Já prostě mám pocit, že nemám oddych.

(Táňa)

Táňa si rovněž uvědomuje, že jako bezdětná by byla dnes ve své kariéře mnohem dál a mohla by se profesně rozvíjet. Avšak nemrzí ji nic z toho, co mateřství ráda obětovala, ale spíše to, že místo ocenění se jí od partnera dostává spíše kritiky. Její snaha pokračovat ve svém povolání je paradoxně partnerem vnímána spíše jako výraz jakéhosi rozmaru či egoismu než jako zcela legitimní volba.

Já jsem měla velkej problém s Pavlem, kterej mě obviňuje z toho, že se jakoby v tý naší rodině, myslim třeba mojí mámu, že se jako všechno točí okolo mě. Tvrdil, že jakoby všechno se mi musí přizpůsobovat, což mi přijde úplně směšný. Já to vnímám tak, že já si to prostě musím zařídit tak, abych vůbec já mohla dělat něco, co já chci. Já vůbec nechápu, jak on na tohle přišel. Jako mě to strašně uráží, já si říkám proboha, co si jako myslíš? Mě to stojí strašný energie, abych kvůli každému jednání, kterejch on má za ten den nespočet, v práci jde s někým na oběd, jde s někým na kafe, večer se staví na pivo a večer mi říká: a my se tady můžem všichni posrat, abys byla jako spokojená.

(Táňa)

Výpovědi Táni korespondují s teorií tzv. *economy of gratitude*, o které pojednává Arlie Hochschild ve své práci *The Second Shift*. Hochschild tvrdí, že příčinou konfliktů v partnerství je málokdy to, kdo co z partnerů dělá, ale daleko častěji vyjadřování či spíše nevyjadřování vděčnosti vůči druhému, které závisí na genderových ideologiích partnerů. (Hochschild, 1990:18). To je zřejmé z momentů Tániny výpovědi, kdy na partnerovi kritizuje zejména jeho postoj vůči rodičovství (*to neni žádnej jako „favour*). Zatímco Táňa

je přesvědčena o tom, že by zodpovědnost partnerů za péči o děti měla být rovnoměrnější, její partner naopak žije v představě, že je dostatečně *pomáhajícím* otcem a obviňuje partnerku z nevděčnosti.

Zatímco Táňa otevřeně artikulovala svou frustraci vůči tzv. „dvojímu metru“ ve vnímání rodičovských investic během raného dětství, většina ostatních žen v mém výzkumu potvrzovala, že se do každodenní péče o dítě/děti v raném věku zapojují podstatně více než jejich partneři. I v případě, že jsou matky výdělečně činné, ve většině případů uvádějí, že jsou zodpovědné za koordinaci hlídání či zajištění péče dítěte v době nemoci.

Zatímco Táňa i další matky hovoří o neshodách v partnerství, které jsou spojeny s jejich snahou o rovnoměrnější zapojení otce do péče o dítě v raném věku, jiné ženy raději akceptují tradiční nastavení. Saša přijímá bez výhrad fakt, že partnerovi děti do tří let „nic neříkají“ a cítí se zcela zodpovědná za zajištění téměř veškeré péče o dítě, přestože je finančně nezávislá. O době, kdy otec tráví čas s dcerou, hovoří ve smyslu, že „mi ji pohlídá“ nebo že mi „pomůže“. Ačkoliv hodnotí negativně, když se ženy kvůli mateřství vzdají možnosti seberealizace mimo domácnost, otevřeně přiznává, že zajištění péče o dítě a domácnost vnímá téměř jako svou samozřejmou povinnost. Přesněji: že to tak chce.

Je pravda, že od začátku mě upozorňoval na to, že mu děti něco říkají až tak od tří let, tak jsem si myslela, že to myslí jako z legrace, ale opravdu to tak asi bude. Je hodnej otec a své starší dvě děti se stará skvěle, Zdenku si samozřejmě rád pochová, když někam jdeme, tak jí povozí, když hrajú zápas (hokej), tak mi jí pohlídá, ale není to tak, že by přebíral nějakou zodpovědnost. Věřím tomu, že kdybych potřebovala kdykoliv pomoc, a on věděl, že tu pomoc opravdu potřebuju, tak mi ji samozřejmě poskytne. Ale není to tak, aby to nevyznělo hloupě, necejtím se odstrčená nebo že já nebo Zdenka bychom od něj měly míň lásky, než je třeba. To tak vyplynulo ze situace a já to i tak chci. Já to беру jako svojí odpovědnost a v podstatě jsem i ráda, že si vydělávám peníze, takže to tak máme, starám se o Zdenku, kupuju jí věci a partner zase zafinancoval velkou část našeho bytu. Ale já osobně jsem chtěla zůstat v práci, samozřejmě mě to baví, je to skvělá práce, ale chtěla jsem zůstat nezávislá. Tatínek mi vždycky říkal, abych si nepožívala nic, na co nemám, a já se tím snažím řídit a už se mi to několikrát vyplatilo.

(Saša, flexibilní ¾ úvazek)

Saša je též jedinou matkou, která si zakládá na tom, že narození dcery nijak zásadně neproměnilo její partnerský vztah. Vzhledem k tomu, že Saša od manžela nepožadovala výrazné zapojení se do péče o dceru a domácnost, vyhnula se možným konfliktům a vyjednávání nových pozic..

Dítětem se ten náš vztah změnil jen strašně málo a je to z toho důvodu, že se pořád můžeme bavit o věcech, který se týkají jeho zaměstnání, mého zaměstnání a toho, co nás trápí. Můžem si třeba radit, jak bychom určitou situaci udělali, a zároveň se bavíme o našich zájmech, koníčkách a je to pořád ten hezkej vztah, kterej jsme měli před narozením Zdenky.

(Saša)

Jak dokazuje příběh Kristýny, rozhodnutí ženy pokračovat ve své profesní kariéře i během raného období věku dětí může stát v cestě mnoho nepřekonatelných překážek. Přestože se Kristýna intenzivně snažila skloubit své původní zaměstnání s mateřstvím, byla otevřená k alternativě placené chůvy či kvalitních jeslí, požadavky náročného zaměstnání a *reálné potřeby dětí*, která často stonaly a vyžadovaly její osobní péči, stály proti ní. Pod tlakem situace, kdy byl otec maximálně pracovní vytížen, se nakonec dobrovolně rozhodla odejít z prestižního zaměstnání, které ji bavilo a zajišťovalo jí nadprůměrný plat. Aby mohla zastat své povinnosti doma, pracuje dnes na poloviční úvazek u neziskové organizace, přestože se její výdělek smrskl zhruba na jednu čtvrtinu toho, co vydělávala u původní firmy.

No, kdybych neměla děti, tak bych mohla dělat svoji profesi, ale to je teď úplně nereálný. To bych musela bejt pryč večery, musela bych cestovat... O svoji profesi si teď můžu nechat leda zdát. Manžel mi říká, že až děti vyrostou, tak můžu dělat, co chci, no jo, ale to už budu stará...

(Kristýna, dnes poloviční úvazek)

Rothman tvrdí, že dnes často zmiňovaný požadavek dosažení rovnoprávnosti mnohdy ignoruje otázku *potřeb*. Podle autorky je liberální feminismus spíše ostýchavý k tomu, co si vlastně počít s dětmi vyžadujícími obrovskou péči (Rothman, in Nakano Glenn, 1994:153). Z příběhu Kristýny je zjevné, že právě naléhavost skutečných potřeb dítěte může stavět otázku práv po vlastní seberealizaci až na druhé místo. Přesto právě odlišná

míra odpovědnosti rodičů za zajišťování této péče o dítě v raném období může mít zásadní dopad na míru rovnoprávnosti partnerů v rámci rodiny i společnosti.

Stigma mateřství v rámci zaměstnání

Danin popis jejího návratu do zaměstnání po několika letech v domácnosti je ukázkou toho, na co poukazuje Chodorow – to jest vzájemného vztahu mezi organizací genderu v rodinném systému a ekonomickou organizací v kapitalistické společnosti. Dana se díky dlouhé „mateřské“ profesně propadla na podstatně nižší pozici, než kterou zastávala před nástupem na mateřskou. Byla však připravena se s tímto svým „handicapem“ smířit a stejně tak jako řada jiných matek v zaměstnání klade důraz na vyšší efektivnost svojí práce (kterou ji naučila praxe s dětmi) a poukazuje na to, že narozdíl od mužů a bezdětných žen nevyužívá pauzy na oběd ani prostoje typu káva s kolegyní. Zároveň se však v jejím vyprávění zračí určitý strach z toho, aby nebyla vnímána jako méně výkonná či schopná jen proto, že je vzhledem ke svým rodinným povinnostem časově méně flexibilní. Zřejmá je její potřeba dokazovat ostatním zaměstnancům, že zaměstnávat matku není nevýhodné.

Takže přestože v práci vlastně díky tomu, že je to na tu půlku, tak jsem dostala úplně jinou pozici, o dost nižší a můžu bejt i jako nespokojená, že nedělám, co jsem chtěla. I finančně a i prostě to, co jsem dřív dělala, ale oni povídají, na 50% profesionálové nepracují, takže my tam dali pomocnější práce, takže budu mít složitou cestu se jako někam vyškrábat a ukázat, že teda když se to správně zmenežuje, tak se to dá dělat jakoby i na půlku, protože v té práci, když jsem tam na půlku, tak prostě pracuju, hned přijdu, hned pracuju, nikdy si nepovídám a hned odcházím, nejdu na oběd, že jo. Jsem víc efektivní než ty ostatní, tak si myslím, že ten zaměstnavatel si nemůže až tak jako stěžovat. Tam jde o to, že když tam v naší práci jsou takový ty nárazový práce, že třeba klient potřebuje do druhýho dne odpověď, tak tam je problém, ale jsou tam jiný lidi a mně můžou zrovna dát tu práci, která třeba počká, to ten manažer prostě ví, že jo.

(Dana)

Ve vyprávění Saši, která pracuje víceméně ihned po narození své dcery, stojí za pozornost zajímavý fakt, že Saša opakovaně zdůrazňuje svůj *vděk* vůči svému nadřízenému v práci za

to, že jí umožnil kombinovat mateřství s prací, přestože není tomuto typu *aktivního mateřství* nakloněn.

Tak samozřejmě je obrovská výhoda, že já můžu pracovat z domova, ale i přesto jsem se domluvila se šéfem a v podstatě to všechno záleží na něm a já si strašně cením, že mi takouhle šanci dal. Ačkoliv mi říkal, že úplně nesnáší tady ty aktivní matky, tak jakmile zjistil, že tu práci zvládám, tak mu to nevadí. Zvyknul si na to, že chodím občas do kanceláře s dítětem a dává mi další a další důležité úkoly.

(Saša)

Sašin pocit vděku vůči jejímu nadřízenému nepochybně vyplývá z předpokladu i vlastní zkušenosti s tím, že česká společnost obecně není pracujícím matkám malých dětí nakloněna. Zaměstnavatel může být předpojatý v tom smyslu, že na ženě v českém prostředí mnohdy leží větší část odpovědnosti za péči o dítě, která může omezit její flexibilitu či její celkovou výkonnost v zaměstnání. Saša tak své výpovědi reflektuje, že to, zda může jako matka pracovat, nezávisí na ní, ale paradoxně na tom, zda se zaměstnavatel *uvolí* překonat svůj předsudek a dát jí šanci, i přestože je matkou malého dítěte. Problémem však nemusí být jen zaměstnavatel, ale i stávající legislativa nebo kolegyně, které fungují jako ochránkyně mravnosti a neprostupnosti hranice mezi privátní a veřejnou sférou.

Dokonce jedna kolegyně mě vyháněla z práce, že děti nesmí do firmy. To je pravidlo společnosti. Já teda nevím, kde je napsaný, ale údajně to tak je. Takže když přijdu se Zdeničkou do firmy a jí jsem potkala, tak jsem se vždycky jako bála, co se bude dít. V šestinedělí se vůbec nesmí přijít do práce, natož pracovat.

(Saša)

Vyprávění Radky, která pracuje jako právnička v zahraniční firmě, podává též zajímavé svědectví o tom, že mateřství, narozdíl od „otcovství“, může představovat pro ženu v zaměstnání určité stigma i tehdy, deleguje-li matka péči o své dítě na jinou osobu, aby se mohla věnovat své profesi. Přiznává, že sama byla svědkem incidentu, kdy byla její kolegyně v práci hodnocena negativně svým nadřízeným jen na základě toho, že měla doma malé dítě.

Protože jsem se dohrábla na nějakou manažerskou pozici a vim, že už vždycky budu ukazovat v životopise tu práci a ne to, že jsem byla někde dva roky doma. Na určitéch pozicích už je to jednodušší říct, ale já tady teď od tří nebudu, jo? Že si to člověk už může dovolit. Chápu, že ženská, která dělá nějakou řadovou pozici, už je na tom mnohem hůř. Mně vždycky přišlo úplně hrozný, když se vracela jedna kolegyně, právě asi pětadvacetiletá, takže děti jako hluboce nepromejšlela, a ona se vracela s ročním dítětem do práce na čtyři dny a na konci roku jsme měli nějaký to hodnocení, jak to tak bejvá. Vlastně tam to bylo tak, že trojka, to byl ten dobrý průměr, kdo měl dvojku, tak ten teda dělal víc, než se čekalo a jedničku měl ten Pánbůh a ten CO tý firmy. A my jsme jako mívali ty dvojky, protože jsme jako dělali dobře a ten šéf jí tehdy řekl, že jí dá tu trojku, že prostě dělá všechno tak, jak jako má, ale že je pro ní ta Tereška (dcera) prostě přednější. Ona odešla jako úplně opařená z toho rozhovoru. Jak si to prostě vůbec může dovolit? Ona, která si prostě platila hlídání od 8 do 6 do večera, právě tu chůvu, byla rozvedená, tak jak si to může dovolit? V životě neprošvihla žádné meeting, v životě si na ní nikdo nestěžoval. Jenom to, že ona prostě o ní hodně mluvila, že samozřejmě Tereška tohle, Tereška támhle, zub nebo něco, ale pomalu na očkování aby si brala dovolenou.

(Radka)

Za nejvíce ohrožnou skupinu co se diskriminace matek na pracovišti týče označuje Radka ženy, které jsou několik let v domácnosti a ztratí kontakt se svou profesí nebo jsou v rámci své firmy snadno nahraditelné (případ její výše zmíněné kolegyně), a jsou proto vůči projevům diskriminace bezmocné. Radka též ve svém vyprávění opakovaně reflektuje, že ženy s dětmi v jejím okolí mají mnohdy v zaměstnání potřebu *dokazovat*, že jsou plnohodnotní zaměstnanci (jak bylo patrné u Dany). Radka je dokonce přesvědčená, že některé firmy zcela záměrně využívají „polovičních úvazků“ spíše jako způsobu, jak ušetřit a částečně využít ztráty sebedůvěry žen po mateřské. Podle Radky se ženy s malými dětmi proti takovému typu exploitace často neumí ohradit, neboť chtějí přesvědčit své okolí o své pracovní výkonnosti.

Takže jsem nastupovala na tři dny v týdnu, což se ale neukázalo jako dobrý nápad, protože v podstatě si velmi záhy uvědomíte, že děláte jako práci celého člověka za tři pětiny jeho času, a teda i peněz. Já jsem nepřítel zkrácených pracovních úvazků, protože nevěřím tomu, že když někdo jako po někom chce 6 hodin denně, stejně vám naloží práci na osm. A ono člověk je ještě takovej, že si říká: musím jim přece dokázat, že jsem ráda, že

jsem se vrátila, že radši udělá víc než míň, aby se na tu ženskou s těma dětma neukazovalo, jak ona dělá málo. Takže to zkousnete, ale říkáte si, dělám v podstatě celou práci za tři pětiny platu.

(Radka)

Radka ve svém vyprávění též zmiňuje kauzu, která se jí osobně dotkla: krátce poté, co se vrátila zpět do práce, probíhalo výběrové řízení na vedoucího oddělení, kde pracovala. Na pozici byl nakonec vybrán jeden z jejích kolegů, který pracoval ve firmě stejně dlouhou dobu jako Radka. Radka tvrdí, že ačkoliv měli oba stejné vzdělání i zkušenosti, jí jako matce po „mateřské“ nebyla ani nabídnuta možnost se výběrového řízení zúčastnit. Narozdíl od řady jiných matek si však Radka byla jistá svým životopisem i podporou ze strany svého partnera a nebála se hledat lepší zaměstnání jinde.

Takže jsem se začala trošku porozhlížet někde jinde. Odpověděla jsem na jednu nabídku do firmy, která hledala právníka. Tak jsem si říkala, ženská po mateřský, tak zkusím, jestli bych jako vyhrála tenle konkurz, no a tu práci mi nabídli, jako že jestli jí chci, tak je moje.

(Radka)

Avšak ani Radka, která si zakládá na svém profesním úspěchu a s kolegyněmi se snaží utvrzovat se o tom, že práce na plný úvazek s malým dítětem je *normální*, nepředstavuje zdaleka příklad ženy, která je motivovaná především kariérou a důsledně trvá na rovnocenné investici obou partnerů v zajištění péče o dítě. Během rozhovoru byla Radka v 9. měsíci těhotenství a svěčila se, že se dvěma malými dětmi již návrat na plný úvazek do původního zaměstnání neplánuje. Na otázku, zda by byl ochoten jít na rodičovskou dovolenou její manžel, odpověděla, že určitě ano:

Ale zase na druhou stranu on je chirurg jo, takže pro něj by to bylo těžký z toho vystoupit, protože on by tím riskoval, že by ztrácel tu manuální zručnost. Jako já bych mu to nechtěla udělat kvůli tý jeho kariéře. Prostě bych chápala, že to, jak šijete tepny a srdce, musíte dělat jakoby každý den, protože to je prostě manuální zručnost. Já vim, že půl roku uteče strašně rychle, ale asi bych to po něm úplně nechtěla.

Po analýze uvedených rozhovorů s matkami, jsem si vybavila výrok, kterým mě nedávno překvapila jedna má bezdětná známá. Tato nezávislá třicátnice, která má zajímavou práci a

ráda cestuje, mi sdělila, že by velmi toužila po dítěti, ale že by radši chtěla být tatínkem než maminkou. Když jsem se jí snažila přesvědčovat o tom, že každá matka je jiná, zrovna tak jako každá žena je odlišná, jen mě nevěřicně poslouchala a nakonec pronesla, že navzdory své individuální odlišnosti je to pořád přece jen matka. Neboli jak tvrdí Rothman: „What she is doing is not gender based: the similarities in behaviour of mothers has more to do with the similarities of their situations, in the demands they face from their children and from their societies, than it has to do with the similarities in the women“ (Rothman, in Nakano Glenn 1999:154).

5. ZÁVĚR

Závěr své práce začnu poněkud netradičně: příhodou, která se mi stala před několika měsíci na dětském hřišti. Moji tři synové si tu spolu hráli, když se u nich najednou objevila asi tříletá holčička a vytrhla mému nejmladšímu synovi z ruky jeho oblíbeného plyšového lva. Syn reagoval pobouřením a s komicky výhružným výrazem holčičce poručil, ať mu hračku ihned vrátí. Poté, co tak neučinila, dokončil svůj dětský monolog tím, že jí řekl: „jseš zlobivák a spratek.“ Dřív než si však děti mohly vyřídit věci samy mezi sebou, přispěchala na pomoc pobouřená matka děvčátka, která stála opodál. Mému nejmladšímu synovi vynadala a řekla mu, že nevychovaný spratek je on a ať se kouká klidit z hřiště. Mne si pak změřila pohrdavým pohledem od hlavy až k patě a pronesla: „Chudák dítě! Kde se asi takovým výrazům učí?!“. Pokud jsem až do tohoto momentu sledovala celý konflikt spíše s úsměvem, teď mi doslova zamrzl na tváři. Nejen, že ta dotyčná žena byla neurvalá na moje dítě, ale navíc si dovolila kritizovat, jakou jsem matkou? Cítila jsem, že všichni rodiče kolem celý konflikt napjatě pozorují a čekají, co udělám na svou obhajobu. Nechybělo možná mnoho a vjely bychom si s dotyčnou dámou do vlasů.

Tato příhoda podle mého názoru výstižně ilustruje, jak hluboce může kritika toho, jakou jsem matkou, zasáhnout. Skrze své vlastní rodičovství nejenže předkládáme svým dětem určitý obraz světa, ale zároveň komunikujeme svému okolí, kým jsme a kým chceme v tomto světě být. Avšak narozdíl od hraní golfu či piercingu má výchova důležitý morální rozměr a není považována za soukromou záležitost každého jedince, ale téma týkající se celé společnosti. Přestože je v českém prostředí péče o děti v raném věku vytlačena především do soukromé sféry, zároveň se děje před zraky okolí, které cítí potřebu se k němu vyjadřovat.

Kritika toho, jakým jsem rodičem a zejména jakou jsem matkou, je tak nutně i zpochybněním toho, jakým jsem člověkem. Být „dobrou matkou“ představuje jakousi morální povinnost každé ženy, která se pro mateřství rozhodne. Současně je však v dnešní době stále více zřejmé, že neexistuje jediný platný model péče o dítě ani univerzální návod na to, jak být „dobrou matkou“. Česká společnost je ve svých postojích k péči o dítě a mateřské roli nesporně pod silným vlivem své nedávné komunistické minulosti, ale zároveň je stále častěji konfrontována s alternativními modely péče o dítě, které zpochybňují praxi klasické české „mateřské“ jako jedinou záruku psychického zdraví dítěte a štěstí každé matky. Na současné české matky působí mnohdy protichůdné vlivy a

názory na péči o dítě, které jsou nuceny podrobit svému vlastnímu úsudku a interpretovat je ve vztahu ke své vlastní situaci.

Ve své práci jsem se zaměřila na specifčnost české „mateřské“, kterou jsem přiblížila skrze perspektivu několika matek, jež mají s péčí o dítě v raném věku své vlastní zkušenosti. Ve snaze poukázat na sociální konstruovanost mateřství jsem záměrně oslovila ženy, které zvolily odlišnou délku či formu „mateřské“ a, jak se během výzkumu potvrdilo, k legitimizaci svých mateřských strategií využívaly odlišných argumentů a pojetí mateřství. Jedním z cílů mé diplomové práce bylo ukázat, jak tyto ženy vnímají mateřství a jaké faktory a osobní postoje je vedou k volbě nejméně tříleté „mateřské“ nebo je naopak motivují k rychlému návratu do zaměstnání. Během výzkumu jsem se zaměřila zejména na zkušenosti žen s prvním mateřstvím, které ženy shodně vnímaly jako „přelomové“.

Jak bylo patrné z jednotlivých příběhů zkoumaných žen, volba péče o dítě v raném věku je převážně chápána jako velmi niterná záležitost vyplývající z ryze osobních preferencí matky a specifických potřeb dítěte. Z vyprávění matek je však rovněž zřejmé, že jednotlivé strategie mateřství neodráží zdaleka jen individuální preference daných matek, ale úzce souvisí se stávající rodinnou politikou státu, současnými požadavky trhu práce i vysokou mírou individualizace společnosti (např. babičky nejenže pracují, ale současně mají právo na svůj život). Zdánlivě svobodná volba „mateřské“ se též odehrává na pozadí dominantních ideologií mateřství a genderového uspořádání v rámci rodiny i širší společnosti. Za podstatné rovněž považuji, že osobnosti těchto žen byly ještě formovány nedávnou socialistickou minulostí, neboť všechny zkoumané ženy vyrůstaly část svého dětství v komunismu, ale současně se na nich výrazně projeví i vlivy porevoluční doby.

Samotné ženy reflektovaly, že dnešní společnost klade výrazně větší tlak na nutnost seberealizace a individuálního úspěchu každého jedince. Pokud být ženou v domácnosti mohlo v komunismu znamenat neochotu sloužit režimu, ve svobodné společnosti, která nabízí podstatně širší spektrum možných scénářů k tomu, jak žít, může být vnímáno jako akceptování role pečovatelky a rezignace ženy na profesní úspěch. Naléhavěji než v minulosti tak platí tvrzení Arlie Hochschild o tom, že žena v domácnosti se stala „jenom ženou v domácnosti“ a její práce se stala „jen prací v domácnosti“ (Hochschild: 1990:245).

Dilema ohledně toho, jak dlouho by měla matka zůstat na „mateřské“, je v českém prostředí velmi živé a aktuální. O tom, že „mateřská“ není jakousi krátkou epizodou v životě českých matek, svědčí mimo jiné výzkumy, které ukazují, že v mezinárodním srovnání je v České republice nejsilnější negativní dopad mateřství na participaci žen na

trhu práce¹⁰. Z mého výzumu je patrné, že jednotlivé matky si tento „handicap“ mateřství dobře uvědomují, ale liší se v tom, jak se vůči této skutečnosti vymezují.

U žen, které zvolily nejméně tříletou „mateřskou“, převládalo přesvědčení, že kvalitní péče o dítě v raném věku se vylučuje s profesní kariérou ženy a zároveň byl kladen důraz na ideál „obětavé maminky“, jejíž mateřská identita během raného dětství dítěte výrazně zastíňuje její další role. Tyto ženy obhajovaly klasickou „mateřskou“ jako příležitost pro intenzivní a vzájemně naplňující vztah mezi matkou a dítětem, který je uchráněn od stále častějšího tržního uvažování v oblasti lidských vztahů.

Kategorie žen, které se rozhodly kombinovat péči o dítě v raném věku s částečným úvazkem, naopak kladla důraz na to, co zmiňuje Nakano Glenn, totiž že mateřská identita žen představuje i nadále primární identitu, ale již není jedinou identitou (1994:11). Některé z těchto matek rovněž argumentovaly v tom smyslu, že se cítí být lepšími matkami, pokud se mohou věnovat ještě něčemu dalšímu než výhradně péči o dítě a domácnost. Nakonec ženy, které se rozhodly nastoupit zpět do zaměstnání před prvním rokem dítěte, zdůrazňovaly nejen potřebu určité míry nezávislosti, ale i zodpovědnost ženy za tuto nezávislost, kterou vnímaly jako důležitou jak v zájmu dítěte, tak dobrého vztahu s partnerem.

Ve způsobech, jakými jednotlivé ženy obhajovaly vlastní volbu „mateřské“, se však kromě otázek po tom, co je „nejlepší“ z hlediska dítěte a matky, objevily i výrazné tendence žen vymezit se skrze svou mateřskou strategii ve vztahu k tradici a modernitě. Z některých vyprávění byla patrná snaha identifikovat se jako žena, která „jde s dobou“, je flexibilní a nespokojí se s podřízenou rolí ženy v domácnosti, a odlišit se od pasivní ženy v domácnosti. Zřejmě byla též potřeba některých žen vymezit se vůči nemorálnímu „západu“, který podporuje kariérismus žen a „odkládá“ děti do jeslí pod záminkou nutnosti vlastní seberealizace. Zaměření se na způsob, jakým se ženy vztahují k mateřství, by tak i do budoucna mohlo představovat zajímavé téma pro zkoumání změn na osobnostní úrovni ve vztahu k měnící se společnosti.

Narativa matek zachycující zkušenosti s celodenní péčí o dítě či kombinací péče a zaměstnání současně ukazují, že volba vhodného modelu péče o dítě v raném věku představuje v českém prostředí nelehké rozhodnutí. Ženy, které preferovaly několikaletou „mateřskou“, se musí potýkat s negativními dopady své volby jako je ohrožení sociálního statusu, izolace v domácnosti či nebezpečí fixace genderových nerovností v rodině i po

¹⁰EU Labour Force Survey 2005 in Křížková et al., 2008:93

skončení „mateřské“. Matky, které se rozhodly udržet si svou profesionální kariéru i během mateřství s malým dítětem, se sice částečně oprostily od celodenní péče o dítě a domácnost, ale vystavují se neméně vážnému riziku morálního odsouzení ze strany společnosti, ve které převládá konzervativní postoj k péči o dítě v raném věku. Překročení určité normy ženy zakusily ve střetu s okolím, které vyjadřuje nepochopení toho, proč si nechtějí mateřskou „užít“. Jak bylo rovněž patrné z výzkumu, finanční nezávislost ženy ještě zdaleka neznamena aktivnější zapojení partnera do péče o děti a domácnost.

Lákavou alternativou se jeví být strategie, kterou zvolily ženy v prostřední kategorii, totiž kombinace péče o dítě s částečným úvazkem, neboť ženě umožňuje věnovat více času rodině, je přínosem pro rodinný rozpočet a zároveň může ženu osvobodit od mnohdy nechtěného statusu ženy v domácnosti. Tato alternativa se však ukazovala být možná spíše v případě, kdy měly ženy flexibilní zaměstnání či se mohly spolehnout na výraznou pomoc partnera či širší rodiny, která jim tuto strategii umožňovala. V případě žen, které preferovaly nejméně tříletou „mateřskou“, se však ukazovalo, že podstatnou překážkou takové formy péče o dítě je časová vytíženost partnerů i prarodičů a především silná nedůvěra matek v alternativy jako jsou jesle či placené hlídání. U některých žen na několikaleté „mateřské“ též chyběl motiv lákavého zaměstnání, ke kterému by se chtěly vracet. Finanční motiv se ukazoval při volbě modelu péče o dítě v raném věku jako podstatný, nicméně nikoliv rozhodující. Některé z žen v rámci výzkumu preferovaly být s dětmi doma, přestože na ně čekalo finančně zajímavé zaměstnání, jiné se vracely dříve i navzdory tomu, že náklady na chůvu se téměř shodovaly s výdělkem ženy za poloviční úvazek.

Odlišné strategie žen by však současně neměly zastínit podobnosti mezi matkami navzájem. Všechny ženy, které se zúčastnily mého výzkumu, výrazně přizpůsobovaly svůj život mateřství a vztah s jejich dítětem/děti pro ně hrál zásadní roli. Většina žen, nehledě na preferovanou délku domácí péče o dítě, však považovala psychickou zátěž celodenní péče o dítě a domácnost za mnohdy neúnosnou. Svým přáním po větším sdílení radostí i starostí spojených s péčí o malé dítě se svým partnerem či rodinou tak zpochybňovaly „přirozenost“ modelu mateřství nastaveného dnešní dobou, kdy matka tráví většinu času sama s dítětem v domácnosti či na místech vymezených matkám s dětmi (dětské koutky, hřiště), zatímco otcové tráví maximum času v zaměstnání. Některé z matek, které měly s tímto typem „mateřské“ vlastní zkušenost, též upozorňovaly na řadu dlouhodobých negativních důsledků tohoto modelu jako jsou přetížení matky, odcizení partnerů, ale i závislost dítěte na matce a neochota být jen s otcem. Naopak ženy, jejichž partneri či širší

rodina se aktivně zapojovali do péče o dítě v raném dětství, shledávaly svou mateřskou roli jako výrazně více uspokojující. Specifické životní situace matek tak ukazují na nebezpečí odvozovat citové investice ženy k dítěti od jejího vztahu k „mateřské“, jejíž zkušenost je formována řadou odlišných faktorů, které může jednotlivá žena jen těžko sama ovlivnit.

Snad se České republice podaří najít v budoucnu vhodný institucionální rámec, který by skutečně podporoval větší genderovou rovnoprávnost rodičů v péči o rodinu i možnostech profesionálního uplatnění, ale zároveň respektoval individuální preference rodičů a především specifické potřeby jejich dětí.

BIBLIOGRAFIE

ARIES, Phillipe. 1960. *L'enfant et la vie familiale : sous l'ancien régime*, Paris : Plon.

BECK, Ulrich. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. podle Sirovátka Tomáš., Mareš Tomáš. 2002. *Rodina, sociální rizika a sociální politika*. s 108-128. in Plaňava Ivo, Pilát Milan (eds.).2002. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*.Brno: Barrister. ISBN 80-86598-36-5

BERGER, Peter L, LUCKMANN, Thomas. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK. ISBN 80-85959-46-1.

ERIKSON, Erik H. 2002.*Dětství a společnost*. Praha:Argo. ISBN 80-7203-380-8.

GINSBURG, Faye, D. 1998. *Contested Lives: The Abortion Debate In American Community*. University of California Press. ISBN 9780520217355.

HAŠKOVÁ, Hana. 2007. „Doma, v jeslích, nebo ve školce? Rodinná a institucionální péče o předškolní děti v České společnosti mezi lety 1945-2006, *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. ročník 8, č. 2/2007. s. 15-26. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR. ISSN 1213-0028

HAVELKOVÁ Hana. 1993a. „Patriarchy in Czech Society.“ in VODOCHODSKÝ, Ivan. 2007. „Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu“, *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. ročník 8, č. 2/2007. s. 34-41. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR. ISSN 1213-0028

HARRIS, Rich Harris. 2009. *The Nurture Assumption: Why Children Turn Out the Way They Do*. New York: Free Press. ISBN-13: 978-1-4391-0165-0

HASTRUP, Kirsten. 1995. *A Passage to Anthropology: Between Experience and Theory*. ISBN – 10:04 15 129 230

HOLÝ, Ladislav. 2010. *Malý český člověk a velký český národ: Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: SLON. ISBN 978-80-7419-018-6

HOSCHISCHILD, Arlie., MACHUNG, Anne. 1990. *The Second Shift*. New York: Avon Books. ISBN 038-71157-5.

CHODOROW, Nancy J. 1999. *The Reproduction of Mothering*. University of California Press. ISBN 0-520-22155-9 (pbk: alk. Paper).

JANOŠKOVÁ, Klára. 2004. *Krkavčí matky?* Igor Nosál (ed.). in Nosál, Igor. *Obrazy dětství v dnešní české společnosti. Studie ze sociologie dětství*. Brno : Barrister&Principal, 2004. ISBN 80-86598-80-2.

KŘÍŽKOVÁ, Alena., DUDOVÁ Radka., HAŠKOVÁ Hana., MAŘÍKOVÁ Hana., UHDE Zuzana (eds.). 2008. *Práce a Péče : Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky v Evropské unii*. Praha: SLON. ISBN 978-80-86429-94-6.

KUCHAŘOVÁ, V., SVOBODOVÁ, K. 2006 in KŘÍŽKOVÁ et al (eds.). 2008. *Práce a Péče : Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky v Evropské unii*. s. 54. Praha: SLON. ISBN 978-80-86429-94-6.

LENDEROVÁ Milena., RÝDL Karel. 2006. *Radostné dětství?- Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha/Lytxomyšl : Paseka. ISBN 80-7185-647-9

LEVIN, Ellen. 1994. „Negotiating Lesbian Motherhood: The Dialectics of Resistance and Accommodation“. *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. p. 333-355. New York: Routledge. ISBN 0415-90776-4 (pbk.)

MATĚJÍČEK, Zdeněk. 1995. *Radosti a strasti*. Praha. ISBN 80 – 85787-66-0

NAKANO GLENN, Evelyn. 1994. „Social Constructions of Mothering“. *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. s. ix-29. New York: Routledge. ISBN 0415-90776-4 (pbk.)

RICH, Adrienne. 1986. *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. New York, New York: W.W. Norton & Company. ISBN 0-393-31284-4.

ROTHMAN, Barbara, Katz. 1994. „Beyond Mothers and Fathers: Ideology in Patriarchal Society“. *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. p. 139- 157. New York: Routledge. ISBN 0415-90776-4 (pbk.)

SHAW, George Bernard. 1911 preface *Getting Married*. s. 636 in *The Oxford Dictionary of Quotations*. 1992. London: Oxford University Press. CN 6988

SIROVÁTKA, Tomáš - HORA, Ondřej.(eds.). 2008. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. Brno/Boskovice : František Šalé - Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-140-5.

SIROVÁTKA, Tomáš., BARTÁKOVÁ, Helena. 2008. „Harmonizace rodiny a zaměstnání v České republice a role sociální politiky“. in *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. s. 63-91. Brno/Boskovice : František Šalé - Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-140-5

SVĚTLÁ, Karolína. 1901. „Upomínky“. Praha. in LENDEROVÁ Milena., RÝDL Karel. 2006. *Radostné dětství?- Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha/Lyomyšl : Paseka. ISBN 80-7185-647-9

SCHEPER-HUGHES, Nancy. 2001. *Saints, Scholars and Schizophrenics*. Berkeley: University of California Press. ISBN-13: 9780520224803

STEINEM, Gloria. 1982. *Ms. magazine*, July/August. s. 663 in *The Oxford Dictionary of Quotations*. 1992. London: Oxford University Press. CN 6988

ŠLECHTOVÁ, Hana. 2008. „Překážka i příležitost: dítě a identita matky ze vzdělané rodiny“. in *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. s. 145-172. Brno/Boskovice : František Šalé - Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-140-5

THURER, Shari L. 1994. *The Myths of Motherhood: How Culture Reinvents the Good Mother*. ISBN 0-14-02.4683 5 (pbk.) New York: Penguin Books

TOMEŠOVÁ-BARTÁKOVÁ, Helena. 2009. *Cesta zpátky. Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice*. Brno : Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5012-9.

VODOCHODSKÝ, Ivan. 2007. „Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu“, *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. ročník 8, č. 2/2007. s. 34-41. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR. ISSN 1213-0028

Další zdroje:

<http://www.mpsv.cz/>